

ROMANIKERJÄLÄISILMIÖ VIRANOMAISPUHEEN RAKENTAMANA

Diskurssianalyysi kerjäläisilmiöstä viranomaisraporteissa ja kansanedustajien kysymyksissä

LEENA TUOMAINEN

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2014

TUOMAINEN, LEENA: Romanikerjäläisilmiö viranomaispuheen rakentamana – Diskurssianalyysi kerjäläisilmiöstä viranomaisraporteissa ja kansanedustajien kysymyksissä

Pro gradu -tutkielma, 113 s.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Kyösti Raunio

Huhtikuu 2014

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan Suomessa ja muualla Euroopassa viime vuosina paljon keskustelua herättänyttä romanikerjäläisilmiötä. Romanikerjäläisten levittäytyminen ympäri Euroopan suurkaupunkeja liittyy osittain Euroopan unionin laajenemiseen Itä-Eurooppaan vuonna 2007. Romanian EU-jäsenyyden myötä maan kansalaiset ovat unionin kansalaisia ja heille kuuluu vapaa liikkumisoikeus, jonka nojalla romanikerjäläiset tulevat muihin jäsenmaihiin. Romanikerjäläisilmiötä on käsitelty Euroopan unionin tasolla ja kansallisella tasolla hallitusten, viranomaisten ja kolmannen sektorin toimesta, mutta ilmiön taustalla olevaa romanien syrjintää ja vaikeaa ihmisoikeudellista tilannetta ei ole saatu parannettua.

Tutkielmassa käsitellään romanikerjäläisilmiöön liittyviä aiempia tutkimuksia, joiden avulla ilmiötä paikannetaan ja selvitetään siihen liittyviä teemoja ja taustoja. Tutkielman teoreettiseksi taustaksi muodostuvat kerjääminen ja kerjäläisyys, romanien syrjintä historiasta nykypäivään, toiseus ja suvaitsevaisuus. Tutkielman tavoitteena on selvittää miten tätä suhteellisen uutta ilmiötä käsitellään Suomessa viranomaispuheen tasolla. Aineistona ovat romanikerjäläisilmiöstä Suomessa laaditut työryhmien raportit ja täydentävänä aineistona kansanedustajien esittämät suulliset ja kirjalliset kysymykset. Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä on sosiaalinen konstruktionismi, jonka mukaisesti kieli nähdään sosiaalista todellisuutta rakentavana seurauksellisenä toimintana. Viranomaispuhe ei ole mitä tahansa puhetta, vaan sen rakentama kuva romanikerjäläisilmiöstä voi vaikuttaa yleisemmin asenteisiin ja suhtautumiseen romaneihin, kerjäläisilmiöön ja käytännön toimenpiteisiin ilmiöön puuttumiseksi. Aiemmissa tutkimuksissa viranomaispuhetta romanikerjäläisilmiöstä on tarkasteltu vähemmän tai sitä on tarkasteltu sanomalehtiuutisten kautta.

Analyysimenetelmänä tutkielmassa on diskurssianalyysi, jonka avulla selvitetään millaisilla diskursseilla viranomaiset puhuvat ilmiöstä aineistossa ja millaisiksi romanikerjäläiset ja kerjäläisyys rakentuvat näissä diskursseissa. Analyysin perusteella romanikerjäläisilmiötä käsitellään viranomaispuheessa pääasiassa viiden diskurssin kautta. Diskurssit ovat *romanikerjäläisilmiö osana järjestäytynyttä rikollisuutta, uhkana yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle, ihmisoikeuksien näkökulma sekä romanikerjäläisilmiö Euroopan unionissa ja suomalaisessa hyvinvointivaltiossa*. Näissä diskursseissa romanikerjäläiset rakentuvat hyväksikäytön, ihmiskaupan ja syrjinnän uhreina, rikollisina ja huijareina, EU-kansalaisina sekä erilaisina suhteessa suomalaisiin. Kerjäläisyys rakentuu nyky-yhteiskuntaan ja erityisesti suomalaiseen hyvinvointivaltioon kuulumattomana köyhyyden muotona. Kerjäläisyyteen liitettyjen lieveilmiöiden ja rikollisuuden kautta ilmiö rakentuu myös uhkana suomalaiselle yhteiskunnalle ja kansalaisten turvallisuudelle.

Asiasanat: diskurssianalyysi, romanikerjäläiset, romanit, toiseus, viranomaispuhe

TUOMAINEN, LEENA: The phenomenon of Roma beggars travelling through Europe constructed by authorities. Discourse analysis of the phenomenon in official reports and parliamentary questions.

Master's thesis, 113 pages

Social Work

Supervisor: Kyösti Raunio

April 2014

The subject of this master's thesis is the phenomenon of Roma beggars travelling through Europe. During the last few years the phenomenon has caused a lot of discussion in Finland and in other countries of Europe. The moving of Roma beggars is partially caused by the expansion of the European Union to Eastern Europe in the year 2007. By the expansion Romania has become an EU member state and its citizens are now citizens of the European Union. The Roma beggars travel through Europe with the European Union citizen's right to free movement. The phenomenon has been the topic of discussion in the EU and on local level by governments, authorities and non-governmental organizations but the difficult situation and discrimination of Roma in Romania has not been improved.

In this master's thesis the phenomenon and its background are explained through previous studies and reports. Such themes as begging and beggary, the history and present situation of the discrimination of Roma, tolerance and the concept of otherness are introduced as a theoretic background. The aim of this study is to find out how authorities in Finland discuss this quite new phenomenon. The research data consists of official reports and as complimentary data are parliamentary questions about the phenomenon. The theoretical framework of this study is social constructionism. Social constructionism is based on the idea that social reality is constructed through language and language is seen as action with consequences. Authoritative talk and the representation that authorities construct of the phenomenon might have impact on public attitude and understanding about the Roma beggars and Roma in general. It might also have impact on the actions to solve the phenomenon. In previous studies authoritative talk about the phenomenon has also been studied less or it has been studied through newspaper articles.

The method of analysis is discourse analysis. The aim of analysis is to find out the authoritative discourses of the phenomenon in the research data and how the Roma beggars and beggary are constructed in these discourses. The result of analysis are five main discourses: the phenomenon as part of organized crime, as a threat to public order and security, human rights discourse, the phenomenon in the European Union and in the Finnish welfare state. In these discourses the Roma beggars are constructed as victims of abuse, human trafficking and discrimination, as criminals and cheaters, as citizens of the European Union and different than the Finnish. Beggary is constructed as a strange form of poverty to civilized society, especially in the Finnish welfare state. It is also constructed as a threat to the harmony in society and the safety of its citizens through the side effects and criminal activity associated with beggary.

Keywords: authoritative talk, discourse analysis, otherness, the Roma, the Roma beggars

Sisältö

1 JOHDANTO	1
2 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET	3
2.1 Suomalaiset selvitykset ja tutkimukset	3
2.2 Kansainvälisiä tutkimuksia	9
2.3 Pro gradu -tutkielmat	13
3 TEOREETTINEN TAUSTA	15
3.1 Kerjäläisyys ja kerjääminen	15
3.2 Romanien syrjintä: historiasta nykypäivään	17
3.2.1 Romanien syrjinnän ja syrjäytymisen historiaa	18
3.2.2 Romanien asema nykypäivänä	20
3.3 Toiseus ja suvaitsevaisuus	23
3.3.1 Toiseuden käsite	24
3.3.2 Suvaitsevaisuus ja auttaminen	26
4 METODOLOGINEN LÄHTÖKOHTA	28
4.1 Sosiaalinen konstruktionismi	28
4.2 Diskurssianalyysi	30
4.3 Tutkimuksen paikantaminen diskurssianalyttisellä kentällä	33
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	36
5.1 Tutkimuskysymykset	36
5.2 Aineiston hankkiminen	37
5.2.1 Viranomaispuheen määrittely	37
5.2.2 Viranomaisraportit romanikerjäläisistä	39
5.2.3 Kansanedustajien kysymykset	41
5.3 Aineiston analysoiminen	42
5.4 Eettiset kysymykset	46
6 VIRANOMAISDISKURSSIT KERJÄLÄISILMIÖSTÄ	48
6.1 Romanikerjäläisilmiö osana järjestäytynyttä rikollisuutta	48
6.1.1 Järjestäytynyt rikollisuus ja ihmiskauppa	48
6.1.2 Romanikerjäläiset uhreina	51
6.1.3 Ristiriitainen puhe	53
6.2 Romanikerjäläisilmiö uhkana yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle	56

6.2.1 Lieveilmiöt ja häiritsevä ja aggressiivinen kerjääminen.....	57
6.2.2 Romanikerjäläiset rikollisina	64
6.2.3 Yleinen järjestys ja turvallisuus	66
6.3 Ihmisoikeuksien näkökulma	70
6.3.1 Romanian tilanne ja syrjintä	70
6.3.2 Romanikerjäläisten suhde ihmisoikeuksiin.....	74
6.3.3 Erityisryhminä lapset ja naiset	79
6.4 Romanikerjäläisilmiö Euroopan unionissa	84
6.4.1 Romanikerjäläiset EU-kansalaisina	84
6.4.2 Euroopan unionin vastuu jäsenmaistaan ja jäsenmaiden velvollisuudet	89
6.5 Suomalainen hyvinvointivaltio	92
6.5.1 Romanian romanit kerjäläisinä	93
6.5.2 Kerjääminen ei kuulu suomalaiseen yhteiskuntaan	95
6.5.3 Toimenpiteet Suomessa	98
7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	100
7.1 Romanikerjäläisilmiö viranomaisdiskursseissa	100
7.2 Romanikerjäläisilmiöön puuttuminen.....	103
LÄHTEET.....	107

1 JOHDANTO

Katukuvaan ilmestyneet romanikerjäläiset herättivät keskustelua Suomessa muutama vuosi sitten. Keskusteluissa pohdittiin muun muassa miten kerjäläisiin tulisi suhtautua, keitä he olivat, mistä he olivat tulleet ja mihin toimenpiteisiin valtion, kuntien, kolmannen sektorin ja tavallisten kansalaisten tulisi ryhtyä ongelman ratkaisemiseksi ja kerjäläisten auttamiseksi. Suomen historiassa kerjääminen ei ole uusi ilmiö, mutta hyvinvointivaltiokehityksen myötä tarvetta kerjäämiselle ei ole ollut, joten kerjäläisten ilmestyminen katukuvaan herätti paljon ajatuksia ja kysymyksiä (Kuivalainen 2009, 208). Vaikka monet pienituloiset ja köyhät ovat joutuneet viime aikoina Suomessakin turvautumaan enenevässä määrin viimesijaisiin keinoihin ja epäviralliseen, järjestöjen ja kolmannen sektorin tarjoamaan apuun toimeentulonsa turvaamiseksi, kerjääminen ei ole yleistynyt suomalaisten keskuudessa (mt., 213). Keskeiseksi asiaksi keskusteluissa onkin noussut se tosiasia, että suurin osa kerjäläisistä on ulkomaalaisia, Romanian romaneita. Ilmiö liittyy kansainvälistymiseen ja Euroopan unionin laajentumiseen Romaniaan ja Bulgariaan vuonna 2007. Laajentumisen myötä romanikerjäläiset voivat tulla muihin jäsenmaihin Euroopan unionin vapaan liikkuvuuden direktiivin (2003/38/EY) nojalla. Kansainvälistymisen, köyhyyden ja etnisyyden lisäksi keskusteluissa on nostettu esille romanikerjäläisten yhteydet rikollisuuteen ja ihmiskauppaan.

Huomioin itsekin vilkkaan kerjäläiskeskustelun muutama vuosi sitten ja ajattelin sen olevan mielenkiintoinen aihe sosiaalityön pro gradu -tutkielmaan. Kiinnitin erityisesti huomiota keskusteluun kerjäämisen kieltämisestä, joka lopulta johti eduskunnan esitykseen lakiehdotuksesta kerjäämisen kieltämiseksi. Lakiehdotuksen yhteydessä puhuttiin jopa köyhyyden kriminalisoinnista. Sosiaalityön opiskelijana minua kiinnostavat erityisesti ihmisoikeuksien, köyhyyden, syrjäytymisen ja toiseuden näkökulmat kerjäläiskeskustelussa. Ilmiöön liittyvät myös sosiaalityön kannalta tärkeät auttamisen ja suvaitsevaisuuden kysymykset sekä vastuunjako, eli *kenen* pitäisi auttaa romanikerjäläisiä? Onko vastuu auttamisesta Suomella, lähtömailla vai Euroopan unionilla laajemmin ja koetaanko se kolmannen sektorin vai yhteiskunnan velvollisuudeksi? Kansainvälistymisen ja globalisaation myötä kansallista hyvinvointivaltiota, yhteiskunnan palveluja ja suhtautumista niihin on pohdittava uudesta näkökulmasta (Kuivalainen 2009, 208). Sosiaalityö on olennainen osa kerjäläiskeskustelua, erityisesti lastensuojelun, toimeentulotuen ja maahanmuuttajatyön osalta.

Julkinen keskustelu romanikerjäläisistä on vaikuttanut ongelmalähtöiseltä ja negatiiviselta ja tutkielmassani haluan selvittää, millaista kuvaa viranomaispuhe tuottaa ilmiöstä ja mahdollisesti löytää ja pohtia vaihtoehtoisia näkökulmia. Kartoitan ensin romanikerjäläiskeskusteluun liittyviä aiempia tutkimuksia, raportteja ja pro gradu -tutkielmia. Sen jälkeen esittelen tutkielmani teoreettista taustaa, jossa määrittelen alustavat näkökulmat ja käsitteet aiheen tarkastelemiseksi. Teoreettinen tausta on muodostunut aiheeseen perehtymisen myötä ja siihen kuuluvat julkisessakin keskustelussa esiinnousseet romanikerjäläisilmiöön liittyvät teemat, kuten kerjääminen ja kerjäläisyys, romanit syrjittynä vähemmistönä ja toiseus. Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä on sosiaalinen konstruktionismi ja analyysimenetelmänä diskurssianalyysi, joita esittelen tutkielman metodologisia lähtökohtia käsittelevässä luvussa. Tutkimuksen toteuttamiseen liittyen esittelen tutkimuskysymykseni ja aineistonani toimivat romanikerjäläisilmiötä koskevat viranomaisraportit ja kansanedustajien suulliset ja kirjalliset kysymykset. Tutkimuksen toteuttamista käsittelevässä luvussa käyn myös tarkemmin läpi analyysiprosessin vaiheita ja tutkimusasetelmaani liittyviä eettisiä kysymyksiä. Tämän jälkeen esittelen analyysin tuloksena aineistosta löytämäni viranomaisdiskurssit. Lopuksi teen yhteenvetoa ja johtopäätöksiä tutkimuksen tuloksista, romanikerjäläisilmiöstä viranomaisdiskursseissa ja romanikerjäläisilmiöön puuttumisesta.

2 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET

Romanikerjäläisilmiö liittyy osittain Euroopan unionin laajentumiseen vuonna 2007 Romaniaan ja Bulgariaan, joten ilmiö on suhteellisen uusi Suomessa ja Euroopassa eikä sitä ole tutkittu kovin paljon. Ilmiöön liittyviä teemoja, kuten romanien asemaa ja syrjintää, on tutkittu enemmän ja näitä tutkimuksia käsittelen seuraavassa luvussa. Tässä luvussa esittelen romanikerjäläisilmiöön liittyviä aiempia suomalaisia ja kansainvälisiä tutkimuksia, virallisia raportteja ja Suomessa aiheesta tehtyjä pro gradu -tutkielmia.

2.1 Suomalaiset selvitykset ja tutkimukset

Romanikerjäläisten saavuttua Suomeen, erityisesti Helsinkiin, ongelman selvittämiseksi on perustettu erilaisia projekteja ja työryhmiä. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston pyynnöstä Helsingin diakonissalaitos perusti *Rom po drom* (Romanit tiellä, 2010) -katutyöprojektin huhtikuussa 2008. Katutyöprojektissa toimi kaksi työntekijää, jotka jalkautuivat romanien keskuuteen ja projektin tarkoituksena oli selvittää romanikerjäläisten tilannetta Suomessa, tuen ja avun tarpeita, lähdön syitä ja luoda yhteyksiä romanien kotimaihin. Huhtikuussa 2010 Helsingin kaupunki asetti työryhmän selvittämään kaupungin linjauksia ja mahdollisia lainsäädäntömuutosehdotuksia kerjäläisilmiön käsittelemiseksi. Työryhmä julkaisi vuonna 2011 raportin *Linjauksia kerjäläisongelman käsittelemiseksi*. Sisäasiainministeriö on julkaissut aiheesta kaksi raporttia: *Katukerjääminen ja viranomaisyhteistyö* (2008) ja *Kerjäämisen kieltämistä selvittävä työryhmä* (2010). Työryhmien raportit kuvailevat romanikerjäläisilmiön käsittelemistä viranomaistasolla ja ilmiöön liittyviä erilaisia kysymyksiä ja ratkaisuehdotuksia. Ilmiö on monisyinen ja koskettaa eri viranomaistahoja ja palveluja. Eduskunnassa asiaa on käsitelty kirjallisissa ja suullisissa kysymyksissä sekä alkuvuodesta 2011 hallituksen esityksessä eduskunnalle järjestyslain muuttamisesta. Suomen viranomaisten laatimat raportit ja kansanedustajien kysymykset ovat tutkielmani aineistona ja esittelen niitä tarkemmin aineiston hankkimista käsittelevässä luvussa.

Romanikerjäläiskeskusteluun liittyen Suomessa on julkaistu vuonna 2009 Virpi Mäkisen ja Anne Birgitta Pessin toimittama artikkelikokoelma *Kerjääminen eilen ja tänään*, jossa aihetta tarkastellaan historiallisista, oikeudellisista, sosiaalisista ja poliittisista näkökulmista. Lisäksi Sari Laakkonen (2012) on kirjoittanut artikkelin romanikerjäläisilmiöstä Helsingin Sanomien

uutisartikkeleissa sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Romanikerjäläisilmiötä on vaikea lähestyä mistään yksittäisestä näkökulmasta, sillä siihen vaikuttavat monet erilaiset tekijät ja nämä artikkelit auttavat hahmottamaan ilmiön monimutkaisuutta ja siihen liittyviä erilaisia teemoja.

Johdantokappaleessa *Kerjäläisyyden kuva meillä ja muualla* Mäkinen ja Pessi (2009, 10) esittelevät kerjäläiskeskustelun alkua Suomessa ja toteavat aiheeseen liittyvän monia vaikeita kysymyksiä, kuten sosiaali-, yhteiskuntapoliittiset ja ihmisoikeuskysymykset. Koska kerjäläiset ovat romaneja, Euroopan syrjityin vähemmistö, keskusteluun liittyy myös etnisen syrjinnän näkökulma. Mäkinen ja Pessi (2009, 21) arvioivat, että Euroopan Unionin alueella hyvinvointivaltioiden etujen ulkopuolelle on jäänyt 12 miljoonan henkilön romanivähemmistö, jonka osalta kerjääminen on ihmisoikeuskysymys. Mäkinen ja Pessin (2009, 12) mukaan kerjäläisyydessä on kuitenkin kyse laajemmasta yhteiskunnallisesta ja kansainvälisestä ongelmasta, eikä vain romanikysymyksestä.

Mäkinen ja Pessi (2009, 14–19) pohtivat artikkelissaan kerjäämiseen liittyvää suojelun ja kontrollin dilemmaa ja Suomessa esitettyjä kontrollitoimenpiteitä kerjäämisen estämiseksi, ja toteavat, että esimerkiksi Tanskassa ja Romaniassa kerjääminen on kriminalisoitu, mutta se ei ole poistanut ongelmaa. He myös korostavat, että sivistynyt ja humaani yhteiskunta ei voi olla toimimatta kerjäläisongelman suhteen, koska muuten köyhyydestä muodostuu leima ja noidankehä (mt., 27). Mäkinen ja Pessi nostavat esille tärkeitä teemoja liittyen romanikerjäläiskeskusteluun ja osa näistä teemoista on esillä tutkielmassani, kuten romanien syrjintä, jota käsittelen seuraavassa pääluvussa.

Susan Kuivalainen (2009) tarkastelee teoksessa *Kerjääminen eilen ja tänään* kerjäläiskeskustelua sosiaalipoliittisesta näkökulmasta ja pohtii hyvinvointivaltion merkitystä kerjäläiskeskustelussa sekä kansainvälistymisen asettamia uusia haasteita kansalliselle hyvinvointivaltiolle. Kuivalainen (2009, 228–229) suhtautuu epäilevästi kerjäämisen kieltämiseen ja arvelee sen vain siirtävän ongelman muualle, esimerkiksi ihmiskauppaan tai rikollisuuteen. Hän toteaa, että kerjäläisilmiön ratkaisemiseksi olisi haettava pysyvämpää ratkaisua sosiaalipolitiikan keinoilla. Romanian asemaa ja elinolosuhteita tulisi parantaa lähtömaissa ja Kuivalainen painottaa Euroopan unionin jäsenvaltioiden yhteistä velvollisuutta romanien aseman parantamiseksi (mt., 220). Kansainvälistymisen myötä myös sosiaalipoliittiset ongelmat ja niiden ratkaisut ovat yhä kansainvälisempiä (mt., 229). Suomessa julkisuudessa käydyssä kerjäläiskeskustelussa on nostettu esille Kuivalaisen (2009) kuvaama vastuunjako kansallisen hyvinvointivaltion ja ylikansallisen Euroopan unionin välillä. Keskustelussa on korostettu ongelman ratkaisemista lähtömaassa ja

lakiehdotusta kerjäämisen kieltämisestä voisi pitää eräänlaisena rajanvetona, jolla olisi haluttu tehdä selväksi, ettei Suomeen kannata tulla kerjäämään.

Sari Laakkonen (2012) tarkastelee romanikerjäläiskysymystä sosiaalityöntekijän yhteiskunnallisten asioiden esiinnostajan roolin kautta tutkimalla Helsingin Sanomien uutisartikkeleita romanikerjäläisistä. Laakkosen (2012, 55) tutkimus on erityisen mielenkiintoinen tutkielmani kannalta, sillä hän hyödyntää samaa teoreettista viitekehystä, sosiaalista konstruktionismia, ilmiön ymmärtämisessä ja tarkastelee erityisesti sitä, millainen sosiaalinen konstruktio kerjäläisistä on muodostettu ja miten sosiaalityöntekijät ovat osallistuneet sen rakentamiseen.

Laakkosen (2012, 58–59) tutkimuksen perusteella julkiseen keskusteluun romanikerjäläisistä ovat osallistuneet viranomaiset, poliitikot ja järjestöt. Artikkeleissa viranomaisten näkökulma erottui poliitikkojen ja järjestöjen näkökulmasta. Viranomaisten näkökulmaan sisältyivät poliisi, sosiaalitoimi, kaupungin johto ja tietyt poliitikot. Tämän näkemyksen mukaan kerjäämiseen liittyy muitakin laajoja ongelmia, kuten ihmiskauppa ja järjestäytynyt rikollisuus. Ongelman ratkaisemiseksi ja romanikerjäläisten aseman parantamiseksi tarvittaisiin koko Euroopan Unionin yhteistyötä. Poliitikkojen ja järjestöjen näkökulmasta artikkeleissa korostettiin köyhyyden inhimillistä, yksilötason kokemusta ja diskriminaatiota. Romanian olojen parantaminen lähtömaissa koettiin tärkeäksi. Järjestöt ja poliitikot ottivat myös kantaa lakiehdotukseen kerjäämisen kieltämiseksi ja pitivät sitä rasistisena ja diskriminoivana. Heidän näkemyksensä mukaan taustalla vaikutti viranomaisten ja kansalaisten kielteinen suhtautuminen romaneihin. Laakkonen (2012 67–70) kuitenkin pohtii olisiko kerjäämisen kieltäminen inhimillisin ratkaisu kerjäläisten kannalta, koska Pohjoismaissa ilmiön taustalla on todettu olevan ihmiskauppaa.

Laakkosen (2012, 58–59) tutkimuksen perusteella vuosien 2008–2010 aikana kerjäläiskeskustelussa korostettiin aluksi romanien itsensä julkisuuteen kertomia elämäntilanteita, mutta pikkuhiljaa yksilökuvauksista siirryttiin realistisiin arjenkuvauksiin. Lopulta ongelma oli legitimoitu, ongelman ratkaisemiseksi vaadittiin toimenpiteitä ja kerjäämisen kieltämistä alettiin kartoittaa. Lakia ei kuitenkaan muutettu, eikä sovittu jatkotoimenpiteitä tai toimeenpantu mitään virallista ohjelmaa, joten tilanne on jäänyt avoimeksi. Kiivainta keskustelua käytiin hädöistä, hätämajoituksesta ja kotimaahan palauttamisesta. Järjestöt ja poliitikot ottivat eniten kantaa ja sosiaalityöntekijät olivat lähinnä kommentaattoreina. (Mt., 59–60.) Laakkosen (2012, 60–62) mukaan sosiaalityöntekijät ovat

osallistuneet julkiseen keskusteluun vain vähän vedoten vaitiolovelvollisuuteen, eivätkä he ole kommentoineet asiaa edes yleisemmällä tasolla.

Sosiaalityöntekijällä on vähän keinoja kerjäläisten auttamiseksi Suomessa. Kerjäläisille voidaan tarjota akuuteissa tilanteissa hätämajoitusta ja joitain lastensuojelun toimia. (Laakkonen 2012, 62–67.) Kuitenkin Laakkonen (2012, 67) toivoo sosiaalityöntekijöiltä osallistumista sosiaalisen konstruktionismin ja ilmiöiden määrittelyn prosessiin. Laakkonen (2012, 55) harmittelee sitä, että uusista sosiaalisista ongelmista keskusteltaessa sosiaalityöntekijöiden ääni ei kuulu, vaikka heillä olisi paljon asiantuntemusta annettavanaan julkiselle keskustelulle. Sosiaalityöntekijät yleensä kohtaavat ensimmäisenä uusia ilmiöitä, joille ei vielä ole kansallista toimintamallia (mt., 57). Tämä pitää paikkansa myös romanikerjäläisilmiön suhteen, jonka yhteydessä on noussut esille romanikerjäläisten oikeus Suomen sosiaalipalveluihin, esimerkiksi lastensuojeluun ja toimeentulotukeen, ja sosiaalityöntekijät ovat joutuneet pohtimaan palveluihin liittyviä rajanvetoja ja vastuukysymyksiä virallisten ohjeiden puuttuessa.

Sosiaalityön kannalta mielenkiintoisesta näkökulmasta ilmiötä tarkastelevat myös Anne Birgitta Pessi ja Anne Mikkola, jotka pohtivat ilmiöön liittyvää auttamista teoksessa *Kerjääminen eilen ja tänään*. Pessi (2009) kirjoittaa artikkelissaan kerjäläisten auttamisesta Suomessa ja toteaa, että empiirisiä tutkimuksia suhtautumisesta kerjäämiseen on melko vähän. Pessin mukaan muutamien kansainvälisten tutkimusten perusteella kerjäläisistä puhuttaessa korostuvat hyväksikäytön, uhrin ja hyväksikäyttäjän, laiskuuden ja epärehellisyyden retoriikat kansalaisten, median ja viranomaisten taholta. Kerjäläisyyttä käsittelevässä luvussa esittelen kaksi kansainvälistä tutkimusta, Kassahin (2008) ja Swansonin (2007) tutkimukset, joihin Pessi muun muassa viittaa artikkelissaan. Pessi on selvittänyt suomalaisten auttamisvalmiutta tutkimalla Raha-automaattiyhdistyksen juhlavuotta 2008 varten kerättyä aineistoa auttamisen asenteista ja teoista sekä lisäaineistona MTV3:n internetissä keräämää aineistoa. (Pessi 2009, 238.)

Pessin (2009, 245, 247) tutkimuksen tulosten mukaan kerjäläisten auttamisvalmius oli korkein nuorilla, joista noin puolet olivat valmiita auttamaan kerjäläisiä, kun taas eläkeläisistä, ylemmistä toimihenkilöistä ja johtajista kerjäläisiä oli valmiita auttamaan vain joka kymmenes. Tutkimuksen perusteella kerjäläisten auttaminen oli koko kansan asia, eikä kasautunut vain niin sanotuille aktiiviauttajille (mt., 247–248, 262). Kerjäläisten rahalliseen auttamiseen suhtautuivat negatiivisesti työssäkäyvät ja isotuloiset, ainakin suhteessa työttömiin ja pienituloisiin, ja Pessi pohtii, voisiko

omilla köyhyyden kokemuksilla olla vaikutusta auttamiseen (mt., 249). Lisäaineiston avoimessa mielikuvakysymyksessä ”Mitä teille tulee mieleen sanasta auttaminen?” ei suoraan viitattu ajankohtaiseen kerjäläisilmiöön, mutta monet vastaajat mainitsivat romanikerjäläiset sekä positiivisessa että negatiivisessa hengessä ja jotkut puhuivat heistä jopa vihamielisesti (mt., 249–250). Pessin tutkimus on mielenkiintoinen romanikerjäläisten kannalta, sillä se tehtiin samoihin aikoihin, kun kerjäläiskeskustelu oli vilkasta Suomessa. Romanikerjäläisiin viittaaminen avoimessa mielikuvakysymyksessä voi olla osoitus siitä, että kerjäläisten ilmestyminen katukuvaan on herättänyt suomalaisissa paljon erilaisia tunteita ja mielipiteitä.

Pessin (2009, 253–254) kyselyn perusteella kerjäläisiä odotettiin autettavan vahvimmin järjestöjen taholta (84 %), sitten kirkon (82 %) ja vasta kolmanneksi julkisen sektorin (77 %). Pessi (2009, 257) arvioi, että kerjäläisyys nähdään julkisen sektorin paikkaajien asiaksi, koska se on akuutti kysymys ja pienet toimijat voivat vastata siihen nopeammin ja joustavammin. Ero Pessin tutkimuksessa odotuksista kolmannen sektorin toimijoiden ja julkisen sektorin välillä ei ole kovin suuri (noin 5–7 %), mutta on mielenkiintoista, että kerjäläisten auttaminen koetaan ensin kolmannen sektorin asiana ja vasta sitten valtion tehtävänä. Kerjääminen kuitenkin edustaa äärimmäistä köyhyyttä, joka hyvinvointivaltioajattelulle perustuvassa suomalaisessa yhteiskunnassa tuntuu epäoikeudenmukaiselta. Suomessa kaikilla on oikeus viimesijaiseen toimeentulotukeen toimeentulon turvaamiseksi. Tutkimustulokset voivat heijastella kerjäläiskeskustelussa esille noussutta vastuunjaon ongelmaa ja epäselvyyttä siitä, kenen pitäisi auttaa romanikerjäläisiä.

Romanien historian ja syrjinnän systemaattisuuden huomioiden, pelkkä järjestöjen vastuullistaminen tuntuu ongelman aliarvioimiselta. Toisaalta Pessin (2009, 253–254) kyselyssä suuri osa vastaajista koki ongelman ratkaisemisvastuun olevan usean toimijan asia, kuten kirkon, järjestöjen ja valtion. Kaikkein innokkaimmin suomalaiset auttaisivat omia ja sairaita lapsia, ikäihmisiä ja omia vanhempia ja Pessi nostaa esiin tärkeän kysymyksen siitä, ovatko kerjäläiset liian erillisiä ja toisia autettaviksi (mt., 255). Pessi (2009, 259) toteaa, että jaetun ihmisyyden kokemus selittää auttamista ja kerjäläisten kohdalla tulisi miettiä, miten heidät voisi sisällyttää meihin. Tämä liittyy toiseuden teemaan, joka on yksi näkökulma tutkielmassani ja jota käsittelen tarkemmin teoreettista taustaa esittelevässä luvussa.

Anne Mikkola (2009) pohtii artikkelissaan romanikerjäläisten auttamiseen liittyviä haasteita ja erilaisten auttamistoimenpiteiden ongelmia. Mikkolan (2009, 267) mukaan kerjäämisen taustalla on

pitkittynyttä köyhyyttä ja eriarvoisuutta, johon yksittäiset avustukset eivät auta. Hän esittelee useita romanien aseman parantamista vaikeuttavia tekijöitä, kuten ennakkoluulot ja stereotypiat, romanien kulttuuri ja siihen liittyvät valta-asetelmat sekä auttavien tahojen omat intressit ja motiivit auttamiselle (mt., 269–271, 278, 289–291, 295). Työttömyyden ja ennakkoluulojen aiheuttaman kierteen murtaminen on vaikeaa, koska siihen vaikuttavat taloudelliset, kulttuuriset ja historialliset tekijät sekä odotukset (mt., 270–271). Mikkolan (2009, 276–277) mukaan olisi tärkeää saada romanit itse osallistumaan heitä koskevaan päätöksentekoon. Mikkola (2009, 301) huomauttaa, että Suomessa romanit ovat integroituneet hyvin yhteiskuntaan, osittain Romaniasiaain neuvottelukunnan ansiosta, jonka kautta he ovat voineet osallistua päätöksentekoon.

Romanien tilanne ja syrjäytyminen on vaikea ongelma, jonka haasteellisuudesta kertoo sen pitkäkestoisuus ja se, ettei tilannetta ole pystytty parantamaan edes Euroopan unionin kautta. Vapaan liikkuvuuden myötä romanit ovat lähteneet itse hakemaan parempaa elämää muualta Euroopasta. Kansainvälistymisen, Euroopan unionin laajentumisen ja vapaan liikkuvuuden näkökulmasta kerjäläisilmiötä tarkastelee Mikko Puumalainen (2009) artikkelissaan *Poissa silmistä, poissa mielestä*. Euroopan unionissa liikkuvuuden rajoitteiden poistamisen taustalla ovat alun perin olleet taloudelliset tekijät ja sisämarkkinoiden toimivuus, ja sillä on pyritty paikkaamaan työmarkkinoiden aukkoja jäsenvaltioissa. Myöhemmin vapaa liikkuvuus on laajennettu koskemaan työntekijöiden lisäksi unionin kansalaisia ja heidän perheitään. (Mt., 122–125.)

Puumalainen (2009, 123, 126) tarkastelee vapaata liikkuvuutta romanikerjäläisten näkökulmasta, jotka ovat yleensä työmarkkinoiden ulkopuolella, ja vertaa romanikerjäläisten liikkuvuutta ”syrjinnän ja syrjäytymisen varaventtiilinä” työvoiman liikkuvuuden turvaamiseen tuotannon varaventtiilinä. Tähän liittyen Puumalainen (2009, 123) pohtii Euroopan unionin perusoikeusjärjestelmän ja unionin kansalaisuuden poliittista merkitystä romanikerjäläisille. Liittyessään EU:hun Romania hyväksyi syrjinnän vastaisen lainsäädännön, mutta romanien asema Romaniassa on edelleen erittäin huono (mt., 162). Puumalainen (2009, 127) toteaa, että Euroopan unioni tuo ihmisoikeudet näkyviksi ja on tehnyt romanialaisesta ongelmasta eurooppalaisen, mutta unionin sosiaalipoliittinen toimivalta on riittämätön köyhyyden ja syrjinnän poistamiseen.

Puumalainen (2009, 124–127, 134–135, 139–150) pohtii romanien liikkuvuuteen vaikuttavia tekijöitä, vapaan liikkuvuuden ehtoja, karkottamisen ja kotiinpalauttamisen perusteita sekä romanikerjäläisten pääsyä kohdemaan sosiaalipalveluihin. Hän käsittelee etnisyyttä vapaan

liikkuvuuden näkökulmasta ja siihen liittyviä ongelmia, ja toteaa etnisyyden ja syrjinnän olevan keskeisiä asioita kerjäläisilmiössä (mt., 127–129). Aiheeseen perehtymisen myötä olen itsekin päätenyt tarkastelemaan ilmiötä muun muassa näiden teemojen kautta ja käsittelen romanien etnisyyttä ja syrjintää seuraavassa pääluvussa. Puumalainen (2009, 153) huomauttaa kotimaisen romaniyhteisön suhtautuneen romanikerjäläisiin varauksellisesti, toisaalta korostaen perusoikeuksia ja apua ja toisaalta peläten leimaavuutta. Romaneja on pyritty auttamaan erilaisilla keinoilla ja Puumalainen (2009, 156) ehdottaa romanien auttamiseksi poliittista painostusta, lainsäädäntövelvoitteita, virkamiesten kouluttamista romaniasioissa, hallinnon kehittämistä, vähemmistöryhmien voimaannuttamista, asenteisiin vaikuttamista ja sanktioiden liittämistä taloudellisten tukien ehdoksi.

2.2 Kansainvälisiä tutkimuksia

Romanikerjäläisilmiöstä on laadittu kansainvälinen raportti Euroopan unionin tasolla, FRA:n (The European Union Agency for Fundamental Rights; Euroopan unionin perusoikeusvirasto) raportti vuodelta 2009 *The situation of Roma citizens moving to and settling in other EU Member States*. Raportin johdannossa kerrotaan, että kommunismin kaatumisen ja EU:n laajentumisen myötä romanit ovat muuttaneet muihin EU-jäsenmaihiin etsimään parempia elinolosuhteita, mutta he kohtaavat edelleen rasismia ja syrjintää. Tämän johdosta FRA käynnisti romanien ja viranomaisten haastatteluihin perustuvan tutkimuksen selvittääkseen miten romanitauastaisten EU-kansalaisten oikeutta vapaaseen liikkuvuuteen ja oleskeluun muissa jäsenmaissa kunnioitetaan ja suojataan tutkimukseen valituissa EU-maissa. Tutkimus toteutettiin Ranskassa, Suomessa, Italiassa, Espanjassa ja Englannissa. (Mt., 5.) Raportti on luettavissa FRA:n sivuilla eri kielillä, myös suomeksi.

FRA:n haastattelujen perusteella köyhyys ja rasismi ajavat romaneita lähtemään kotimaistaan ja odotukset elinolosuhteiden paranemisesta ja työn löytämisestä vetävät heitä tiettyihin kohtemaihin. Romanien kokemukset mahdollisuuksista työhön ja palveluihin jäsenvaltioissa vaihtelevat ja esteeksi tasa-arvolle muodostuu romanien kohtaama rasistinen syrjintä. Raportissa todetaan, että romanien liikkuminen Euroopan unionissa herättää laajempia syrjimättömyyteen, integraatioon, EU-kansalaisuuteen ja oikeuksiin liittyviä kysymyksiä. Romanikerjäläisten liikkumista kuvataan eräänlaisena koetinkivenä, sillä haavoittuvimpien kansalaisten kokemukset Euroopan unionissa ovat tärkeitä merkkejä kansalaisten laajemmin kokemista käytännön ongelmista. Raportin mukaan

Euroopan unionissa olisi otettava käyttöön oikeuksien ja tasa-arvon kriteereihin perustuvia kohdennettuja ohjelmia, jotka edistävät sosiaalista koheesiota ja takaavat jokaiselle oikeuden EU-kansalaisuuteen. (FRA 2009, 6–9.)

Anne Hege Simonsen (2011, 89) on tarkastellut romanikerjäläisilmiötä Norjassa ja kertoo artikkelissaan romanikerjäläisten saapuneen Norjaan kerjäämisen kieltävän lain kumouduttua vuonna 2006. Kerjäläisten ilmestyminen katukuvaan herätti myös Norjassa paljon keskustelua muun muassa siitä, oliko kerjäämisen salliminen hyvä ratkaisu ja tuoko se mukanaan muuta rikollisuutta. Vuonna 2009 Norjan poliisi käynnisti kampanjan kerjäläisiä vastaan ja sanomalehdissä viitattiin poliisin lähteisiin lisääntyneistä romanikerjäläisten pidätyksistä ja Itä-Euroopasta tulleiden kerjäläisten selvistä yhteyksistä rikollisjärjestöihin. Kampanja aiheutti väittelyn, jossa kommentoijat vaihtelivat diskursiivisia positioita joko vastustaen tai hyväksyen kerjäläisten väitetyn yhteyden rikollisiin ja kommenteissa poliisin ääni oli vahvasti läsnä. Simonsen (2011, 90) tutki sanomalehtiartikkeleita romanikerjäläisistä rikollisen, kontrollin kohteen ja uhrin kehyksien näkökulmasta. Hän lisäsi kehyksiin vastapuhetta edustavia artikkeleita kuvaavan kehyksen, jossa romanikerjäläisiä kohdeltiin työntekijöinä, joilla on oma ääni.

Norjassa paikallisen romanivähemmistön tilanne ei ole yhtä hyvä kuin Suomessa ja Simonsenin (2011, 92) mukaan romanit eivät ole itse osallistuneet heidän asemansa parantamiseen tähtääviin yrityksiin, parannusyritykset ovat epäonnistuneet ja romanivähemmistöä pidetään enemmän tai vähemmän yhteiskunnan ulkopuolella elävänä sosiaalisena ongelmana. Vuonna 2009 romanikerjäläisten saavuttua Norjaan, romaneja kuvattiin sanomalehdissä pelon ja inhon kautta. Positiivisiin kulttuurisiin puoliin viittaavaa vastadiskurssia ei esiintynyt juuri ollenkaan ja vähäiset viittaukset romanikulttuurin yleensä positiivisina pidettyihin puoliin, kuten musisointiin, olivat negatiivisia esittäen esimerkiksi katusoiton huonona ja säälettävänä. Rikollisuuteen viittaavia kuvauksia haastoivat vain köyhyyden ja selviytymisen kuvaukset. (Mt., 93.)

Simonsen (2011, 94) havaitsi tutkimissaan uutisartikkeleissa, että useimmiten romanikerjäläiset kehystettiin rikollisiksi tai kontrollin kohteiksi. Heitä kuvattiin huijareina ja valehtelijoina ja viitattiin järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Lehtiartikkelit eivät kuitenkaan tukeneet kerjäläiskeskustelussa alun perin esiintyneitä väitteitä selvistä yhteyksistä järjestäytyneeseen rikollisuuteen, vaan niissä viitattiin enemmän alhaisen tason rikolliseen toimintaan. (Mt., 94–96.) Muutamassa lehdessä esiintyi vastapuhetta, jossa kuvattiin romanien kohtaamaa syrjintää ja

historiallisia vaikeuksia. Artikkeleissa esiintynyt positiivinen diskurssi perustui sääliin ja romanit nähtiin vainottuina ja voimattomina, eikä ihmisinä, jotka hyödyntävät resurssejaan paremman elämän tavoitteluun. Lehdissä oli pari poikkeusta, joissa romanikerjäläisiä kuvattiin työntekijän kehyksessä ja yhdessä tapauksessa kerjäämisen tavoitteena esitettiin hyväksyttävä tavoite lasten koulunkäynnin rahoittamisesta. (Mt., 98–99.)

Norjassa poliisi ei nähnyt kerjäämistä vapaaehtoisena toimintana ja sitä pidettiin ihmisarvon vastaisena. Samanlaista näkemystä toi esille Oslon kaupunginjohtaja ja näillä perusteilla vaadittiin kerjäämisen kieltämistä. Poliisi ei suoraan esittänyt kerjäämisen kieltämistä, mutta rakensi epäilyksiään kerjäläisiä kohtaan osana kansainvälistä järjestäytynyttä rikollisuutta. Vaikka kerjääminen ei ole Norjassa laitonta, sitä kuvattiin häpeällisenä toimintana, jonka täytyy peittää alleen jotain muuta. (Simonsen 2011, 100–101.) Simonsenin (2011, 102) mukaan muutamissa tutkimuksissa ja toimittajien raporteissa on kuitenkin havaittu romanikerjäläisten käyttävän rahansa Romaniassa yhteisen hyvän edistämiseen. Simonsen (2011, 103) toteaa, että yleinen diskurssi romaneista on käynyt läpi merkittävän muutoksen viimeisen sadan vuoden aikana. Rikollisuuden kuvaukset ovat säilyneet, mutta kulttuurisen panostukseen viittaaminen, kuten aiemmin jännittävinä kulttuurisina tapahtumina esitetyt romanien laulu ja tanssi, on korvattu uhriudella, jonka kautta romanit kuvataan kansanmurhan, sorron ja vainon uhreina. Tämä muutos jättää hyvin vähän tilaa yksittäisen romanin sosiaalisille ja poliittisille mahdollisuuksille.

Aiempiin kansainvälisiin tutkimuksiin lukeutuu myös kansainvälisessä lehdessä julkaistu Camilla Nordbergin (2005) artikkeli romanivähemmistöön suhtautumisesta Suomessa eliittidiskursseissa. Nordbergin tutkimus ei varsinaisesti liity ajankohtaiseen romanikerjäläisilmiöön, mutta hän tarkastelee puhetta romanivähemmistöstä tutkielmani kannalta mielenkiintoisesta näkökulmasta. Nordberg analysoi Suomen romanivähemmistöä koskevia eduskuntakeskusteluja, muun muassa kansanedustajien suullisia ja kirjallisia kysymyksiä, vuosien 1989–2003 ajalta. Hän kiinnitti diskurssianalyysin avulla huomiota keskusteluissa romanivähemmistölle rakennettuun kansalaisuuteen ja havaitsi keskustelussa kolme ajallisesti erottuvaa jaksoa, joissa painotettiin erilaisia asioita suhteessa romanien kansalaisuuteen (mt., 170).

Nordbergin (2005, 169) mukaan tutkimuksen varhaisina ja myöhempinä vuosina eduskuntakeskusteluissa romanivähemmistöstä korostettiin integraation tavoitteita sekä kansalaisuuden sosiaalista puolta. Alkuvaiheessa, vuosina 1989–1992, keskustelussa korostui

ylhäältä alaspäin suuntautuva näkökulma ja paternalistinen suhtautuminen, jonka mukaisesti valtiolla nähtiin olevan tärkeä rooli romanien tukemisessa. Kansanedustajat korostivat asiantuntijatiedon tärkeyttä romanien kanssa tehtävän työn helpottamiseksi. Keskustelut keskittyivät pääasiassa siihen, miten käsitellä erilaisuutta ja poikkeavuutta. Keskusteluissa painotettiin kansalaisuuden sosiaalista ulottuvuutta eikä romanien oma aktiivisuus tai toimijuus ollut juurikaan esillä. (Mt., 164.)

Vuodesta 1993 eteenpäin eduskunnan keskusteluissa painotus siirtyi kansalaisuuden kulttuuriseen puoleen ja keskusteluun sisällytettiin uusia näkökulmia liittyen romanien vähemmistöaseman tunnustamiseen ja kulttuuriin kansalaisoikeutena. Keskusteluissa vedottiin uudistettuun kansalliseen identiteettiin avoimesta ja suvaitsevasta yhteiskunnasta. (Nordberg 2005, 164–165.) Nordberg (2005, 166) nimittää tätä keskustelua uuden monikulttuurisuuden aikakaudeksi ja siihen sisältyy retoriikkaa, jossa korostetaan erilaisuuden tunnistamista jonakin uutena.

Vuosien 1996–1997 jälkeen eduskunnan keskusteluissa painopiste siirtyi takaisin kansalaisuuden sosiaaliselle ulottuvuudelle, mutta nyt voimaannuttavampaan, alhaalta ylöspäin suuntautuvaan näkökulmaan, jossa ratkaisua sosiaalisiin ongelmiin haetaan yhteistyön ja osallistumisen kautta. Eduskunnan keskusteluissa osallistuminen ja aktivaatio olivat toisiinsa kietoutuneita ja romanien osallistamiseen liitettiin myös velvollisuuksia. (Nordberg 2005, 167–170.) Nordbergin (2005, 170) mukaan tämä keskustelu avaa mahdollisuuden sosiaalisen kansalaisuuden laajemmalle ymmärtämiselle, sisällyttäen romanit keskusteluun subjekteina eikä vain valtion politiikan kohteina.

Nordbergin (2005) tutkimus käsittelee Suomen romanivähemmistöä ja suhtautumista heihin eduskunnan keskusteluissa. Nordberg (2005, 158) huomauttaa, että rajat meidän ja toisten välillä ovat selvemmat maahanmuuttajaryhmillä kuin kansallisten vähemmistöjen osalta, koska kansalliset vähemmistöt ovat samanaikaisesti osa meidän valtiota ja sen historiaa, mutta muodostavat myös erillisen kulttuurisen ryhmän. Suomen romanivähemmistö onkin integroitunut suomalaiseen yhteiskuntaan hyvin ja julkisessa keskustelussa erottautumista Suomeen viime vuosina saapuneista romanikerjäläisistä tehdään selvemmin. Nordbergin tutkimus kuvaa hyvin sitä miten poliittisissa, eliitidiskursseissa suhtautuminen etnisiin vähemmistöihin sekä esitetyt toimenpiteet vähemmistöjen tukemiseksi vaihtelevat ajan ja yhteiskunnallisen tilanteen mukaan.

2.3 Pro gradu -tutkielmat

Hain Tampereen ja Helsingin yliopistojen julkaisuarkistoista romanikerjäläisiin liittyviä pro gradu -tutkielmia selvittääkseni mistä näkökulmista muut opiskelijat ovat aihetta tarkastelleet ja saadakseni paremmin kuvaa siitä, mitä uutta sosiaalityön tutkielma voisi tuoda aiheeseen.

Tampereen yliopistossa on tehty aiheesta kolme pro gradu -tutkielmaa. Mira Hirvonen (2009) tarkastelee romanikerjäläisiä koskevaa julkista keskustelua ja sitä, millaisin diskurssein viranomaiset ja verkkokeskustelijat määrittävät kerjäläisyyttä Helsingin Sanomien uutisissa ja verkkosivujen mielipidekirjoituksissa. Teoriaosuudessa hän käsittelee romaneita vähemmistönä ja median ja tiedotusvälineiden roolia julkisessa keskustelussa. Tuure Pitkänen (2010) on tutkinut romanikerjäläisistä käytyä Helsingin Sanomien verkkokeskustelua kriittisen diskurssianalyysin kautta. Teoriaosuudessa hän esittelee romanien historiaa, matkaa Suomeen, suomalaista hyvinvointivaltiota ja suhtautumista kerjäläisiin. Tuoreimmassa gradussa Mika Tamminen (2012) tutkii kerjäämisen kieltämisen oikeudellisia edellytyksiä rikosoikeuden teorian, kriminalisointiperiaatteiden ja perusoikeuksien rajoitusedellytysten näkökulmasta.

Helsingin yliopiston graduista oli nähtävillä vain tiivistelmät, mutta haun perusteella aiheesta on julkaistu Helsingin yliopistossa neljä pro gradu -tutkielmaa. Janna Kyllätisen (2011) tutkielma kerjuun kontrollin muodoista 1930-luvun Helsingissä sivuaa aihetta lyhyesti. Merja Nevala (2008) tarkastelee gradussaan romaneita koskevaa vapaan liikkuvuuden rajoittamista turvallisuusuhan perusteella Italiassa turvallistamisteorian kautta. Hän käsittelee turvallisuuden ja toiseuden suhdetta ja pohtii myös toiseuden osuutta romanien karkotuksissa. Inka Saarela (2009) selvittää transnationaalisia selviytymiskeinoja ja romanien ahdinkoa etnisenä ryhmänä käyttäen aineistonaan Rom po drom -projektissa tehtyjä haastatteluja. Johanna Warius (2011) tarkastelee kriittisen diskurssianalyysin keinoin Suomen ja Norjan sanomalehdissä käytyä keskustelua ja väittelyä romanikerjäläisiin liittyen.

Romanikerjäläisilmiötä käsittelevissä pro gradu -tutkielmissa on pääosin käytetty tekstianalyysyä, jota käytän myös omassa tutkielmassani. Valitsin tutkielmani aineistoksi romanikerjäläisilmiöstä julkaistut viranomaisraportit ja eduskunnassa esitetyt kysymykset, koska näitä on tarkasteltu aiemmissa tutkielmissa vähemmän. Viranomaiskeskustelua ovat tarkastelleet vain Tamminen (2012) ja Hirvonen (2009). Tamminen (2012) käytti aineistonaan kerjäämisen kieltämistä

selvittävän työryhmän raporttia ja tarkasteli rikosoikeuden näkökulmasta niitä seikkoja, joilla kerjäämisen kieltämistä perusteltiin. Hirvonen (2009) käytti aineistonaan sanomalehtien uutisjuttuja selvittääkseen viranomaispuheen diskursseja. Tutkielmassani tarkastelen millainen kuva ilmiöstä rakentuu virallisissa raporteissa ja kansanedustajien kysymyksissä, koska tästä näkökulmasta viranomaispuhetta romanikerjäläisilmiöstä ei ole tarkasteltu aiemmissa pro gradu -tutkielmissa.

3 TEOREETTINEN TAUSTA

Tässä luvussa käsittelen tutkielmani teoreettista taustaa ja romanikerjäläisilmiöön liittyviä teemoja, jotka paikantavat ilmiötä ja määrittävät näkökulmaa aineiston analysoimiseen. Käyn läpi kerjäämistä, sen taustoja ja merkitystä nykyaikana sekä romanien historiaa ja syrjintää. Lopuksi käsittelen toiseuden ja suvaitsevaisuuden käsitteitä. Nämä teemat ovat olleet esillä aiemmissa tutkimuksissa ja julkisessa keskustelussa, joten niiden syvällisempi käsittely on olennaista ilmiön taustojen ymmärtämiseksi.

3.1 Kerjäläisyys ja kerjääminen

Sisäasiainministeriön raportissa vuodelta 2008 on määritelty kerjääminen aineellisten hyödykkeiden vastikkeettomaksi pyytämiseksi toiselta ihmiseltä, eikä se ole Suomessa kiellettyä jos se ei ole häiritsevää (Sisäasiainministeriö 2008, 7). Mäkisen ja Pessin (2009, 14) mukaan kerjääminen koetaan nykyajalle vieraana, nöyryyttävänä ja ihmisarvon vastaisena köyhyyden ilmentymänä, mutta se ei ole uusi ilmiö Suomessa. Kerjäämistä ja kerjäläisiä on myös kautta aikojen pyritty auttamaan ja kontrolloimaan erilaisilla keinoilla (mt., 14).

Kerjäläisyys on ollut merkki heikosta yhteiskunnallisesta asemasta jo keskiajalla (Mäkinen 2009, 42). Keskiajalla kerjäläiset olivat kuitenkin luonnollinen osa yhteisöä ja almun antaminen kerjäläiselle koettiin kristityn velvollisuudeksi, joka auttoi saavuttamaan pelastuksen. Kerjäläiset jaettiin kunniallisiin, olosuhteiden pakosta tai hengellisestä lupauksesta kerjääviin, ja kunniattomiin, laiskuuttaan kerjääviin työkykyisiin huijareihin. Keskiajalla hyväntekeväisyyteen ja ihmisten armeliaisuuteen perustunut kerjäläisten auttaminen oli riittämätöntä ja kehityksen myötä asenne kerjäläisiä kohtaan muuttui jyrkemmäksi. Mustan surman aiheuttaman ja teollistumisen myötä jatkuneen työvoimapulan vuoksi kerjäläisten olemassaoloa ei enää pidetty itsestäänselvyytenä, vaan heidän koettiin uhkaavan yhteiskunnallista järjestystä ja hyvinvointia. (Mt., 63–64.)

Kerjäämisen sääntely ja kieltäminen alkoi jo myöhäiskeskiajalla (Mäkinen 2009, 64). Kasvavan työvoimapulan vuoksi pyrittiin erottamaan työkykyiset kerjäläiset ja järjestämään köyhäinhoitoa todellisesta hädästä kerjääville. Kerjuukielloja tiukennettiin ympäri Eurooppaa, mutta se ei vähentänyt kerjäämistä ja kunnollisten vaihtoehtojen puuttuessa kerjääminen hyväksyttiin yhdeksi

köyhäinhoidon muodoksi. (Pulma 2009, 72–73.) 1800-luvulla Euroopassa ja Suomessa väestönkasvu aiheutti paljon piilotyöttömyyttä, eikä työvoimapulaan perustunut irtolaispolitiikka enää toiminut ja lainsäätäjät yrittivät jälleen estää kerjäämistä. Kielloista huolimatta kerjääminen jatkui ja erityisesti 1860-luvun lopulla nälkävuodet saivat liikkeelle kerjäläisjoukkoja. (Mt., 74–75.) Pulman (2009, 76) mukaan vielä 1900-luvulla yhteiskunnallisten muutosten yhteydessä, kuten sisällissodan aikaan ja 1930-luvun pula-aikana Suomessa on koettu kerjäläisaaltoja.

Pihlajamäki (2009, 115) toteaa kerjäläisongelman olevan monisyinen ja sen sääntelyyn ovat historiassa vaikuttaneet muun muassa halu kontrolloida, uskonto, turvallisuus, talous- ja työllisyyspolitiikka, sosiaalinen kontrolli ja oikeudelliset ja poliittiset ideologiat, eli osittain samat asiat kuin nykyään. Kerjäämisen historiasta on aiheeni kannalta olennaista huomata, että kerjäämistä on pitkään yritetty kontrolloida erilaisilla pakkokeinoilla, kuten kerjuukielloilla, mutta ne eivät ole ratkaisseet kerjäläisongelmaa, eikä niillä ole voitu puuttua taustalla oleviin ongelmiin (Mäkinen 2009, 41, 64).

Pohjoismaissa hyvinvointivaltion synnyn kautta varsinaista tarvetta kerjäämiselle ei ole ollut vuosikymmeniin, vaikka hyvinvointivaltion muutos ja uusliberalististen ajatusten omaksuminen viime aikoina ovat vaikuttaneet perusturvan heikkenemiseen ja vapaaehtoistyön merkityksen kasvamiseen (Arffman 2009, 192–193, 198). Kerjäläisten ilmestyminen katukuvaan on herättänyt hämmennystä, koska Suomessa on luotettu kattavaan, julkisesti järjestettyyn sosiaaliturvaan (Kuivalainen 2009, 208). Arffman (2009, 198) toteaa, että pohjoismaat eivät ole enää erillisiä kansallisvaltioita ja liikkumisvapauden lisääntymisen myötä kerjääminen on palannut ”uudessa muodossa” pohjoismaiden suuriin kaupunkeihin. Hän pohtii myös hyvinvointivaltion tulevaisuutta ja auttamisen ihanteen säilymistä tai mahdollista heikkenemistä, ja toteaa näiden asioiden vaikuttavan siihen missä määrin kerjäläisiä tavataan Pohjoismaissa tulevaisuudessa (mt., 198–199).

Pulma (2009, 76) huomauttaa, että kerjääminen ei ole koskaan kadonnut kokonaan, vaikka toisen maailmansodan jälkeen se on ollut marginaalista. Kerjäämisestä nykyaikana on kirjoitettu joitain kansainvälisiä lehtiartikkeleita, esimerkiksi Alexander Kassah (2008) on tutkinut invalidien kerjäämistä Ghanassa haastatteleamalla kerjäläisiä. Hän tarkastelee erityisesti sitä, miten kerjäläiset itse oikeuttavat kerjäämisen työn määritelmän kautta (mt., 163–164). Kassah (2008, 168–169) havaitsi tutkimuksessaan, että ymmärtämällä kerjäämisen työksi, kerjäläiset pystyivät minimoimaan

kerjäämiseen liittyvää häpeää ja alemmuuden tunnetta. Kerjääminen kohotti kerjäläisten itsetuntoa, kun he ajattelivat sitä positiivisena asiana ja oman elannon hankkimisena (mt., 169).

Kate Swanson (2007) on tutkinut Ecuadorissa kerjääviä alkuperäisväestön nuoria naisia ja lapsia, ja sitä, miten heitä kuvataan kaupungissa. Hän tuo esille kaupunkisuunnittelijoiden, sosiaalityöntekijöiden, uskonnollisten johtajien ja median tuottamaa ja ylläpitämää retoriikkaa, jossa kerjääviä naisia ja lapsia kuvaillaan lapsen laiminlyömisestä ja hyväksikäytön, yleisön sympatian väärinkäytön, piittaamattomuuden ja laiskuuden kautta. Swanson haluaa kiinnittää huomiota siihen, kuinka kerjääminen erilaistetaan suhteessa ikään, sukupuoleen ja rotuun, ja miten viranomaisten ja median tuottamat retoriikat liitetään poissulkevaan politiikkaan. Swansonin mukaan tällainen retoriikka keskittyy kerjäläisten väitettyihin paheisiin ja vetää huomiota pois markkinatalouden vaikeuksista uudelleenjakaa vaurautta köyhille. Hän haluaa tarjota vaihtoehtoja ymmärrystä naisten ja lasten osallisuudesta kerjäämiseen heidän omasta perspektiivistään ja tuoda esille, että kerjäävät naiset ja lapset eivät ole vain passiivisia uhreja. (Mt., 703–705.)

Suomen romanivähemmistöä tutkinut Martti Grönfors (1981, 83) tarkastelee kerjäämistä romanien ansaitsemistapana, johon sosiaaliset olosuhteet ovat heidät pakottaneet. Grönforsin mukaan romanit sanovat kerjäämistä ”pyytämiseksi” ja aiemmin useimmat romaninaiset ovat harjoittaneet sitä. Romanit eivät ole pyytäneet rahaa, vaan ruokaa ja vaatteita, ja pyytäminen on vaatinut ihmistuntemusta. Romanien näkemyksen mukaan pyytäminen on ollut eräänlaista tulontasaamista ja rikkailla on velvollisuus antaa köyhille, joten sitä ei ole pidetty häpeänä. (Mt., 83.) Suomessa 1960–1970-lukujen vaihteessa sosiaaliturvan paranemisen ja romanipolitiikan tehostumisen myötä romanivähemmistön asuinolot ovat parantuneet, he ovat päässeet sosiaaliturvan piiriin ja niin sanotun harmaan alueen elinkeinojen, kuten käsitöiden kaupustelun, merkitys romanien elinkeinona on vähentynyt merkittävästi (Pulma 2009, 91). Elintason parantuminen ja aloilleen asettuminen on vähentänyt myös kerjäämistä ja nykyään siihen turvaudutaan romaniyhteisössä vain hätätilanteissa (Grönfors 1981, 83–84). Suomen romanien ei ole enää tarvinnut lähteä kerjuulle, toisin kuin Itä-Euroopan romanien (Pulma 2009, 91).

3.2 Romanien syrjintä: historiasta nykypäivään

Tärkeä osa kerjäläiskeskustelua on etnisyys, joka erilaisuuden diskursseja ja erojen rakentamista etnisten ryhmien välillä tutkineen Sari Pietikäisen (2000, 37–39) mukaan viittaa ryhmän erottuvaan

kulttuuriin, yhteiseen alkuperään, kulttuuriseen perimään, poliittisiin olosuhteisiin ja ryhmän olemassaolon jaettuihin ehtoihin. Kerjäläiset ovat pääasiassa olleet Romanian romaneita, joita kuvaillaan kulttuurisesti erilaisina, poikkeavina, ja syrjittynä ja syrjäytyneenä ryhmänä. Esimerkiksi Mäkinen ja Pessi (2009, 10) toteavat romanien olevan tutkimusten mukaan syrjityimpiä vähemmistöjä Euroopan alueella. Puumalainen (2009, 162) huomauttaa, että romanikerjäläisten määrittäminen etniseksi ryhmäksi on pulmallista, mutta romanitausta on kiistaton, vaikka kerjäläiset tuovat sen vaihtelevasti esiin. Olennaista etnisyyteen ja romanien vähemmistöasemaan liittyen on tutkimukseni kannalta huomata, että romanit vähemmistönä ovat kohdanneet moninaista syrjintää eri tahoilta jo pitkään, mikä voi osittain selittää ennakkoluuloja ja romanien asemaa tänä päivänä. Toisaalta on myös tunnustettava romanien oman kulttuurin vaikutus tilanteeseen.

3.2.1 Romanien syrjinnän ja syrjäytymisen historiaa

Henna Huttu (2005, 321) kuvailee artikkelissaan romanien historiaa ja siihen liittyvää syrjintää 1500–1600-luvun vihamielisestä suhtautumisesta 1900-luvun säälivään holhoamiseen. Lähdettyään Intiasta romanit olivat levittäytyneet ympäri Eurooppaa vuoteen 1430 mennessä ja Hutun mielestä voidaan puhua romanikansasta, jota yhdistävät kiertolaisuus ja vainot Euroopassa (mt., 324–325). Aluksi romaneihin suhtauduttiin hyvin, mutta muutamien vuosikymmenien kuluttua heitä alettiin vieroksua ja vainot ja maastakarkotukset pitivät suuren osan romaneista liikkeellä (mt., 326–328).

Grönforsin (1981, 17) mukaan ei ole tarkkaa tietoa siitä, miksi romanit ovat lähteneet Intiasta. Osittain lähteminen on voinut olla mahdollista siksi, että romanit ovat paikanneet muiden maiden talouselämän aukkoja tekemällä ala-arvoisia töitä, jotka ovat Intiassa olleet kastittomien ihmisten töitä ja yleensä jätetty muissa maissa esimerkiksi siirtolaisille. Nämä työt ja niiden piirteet, kuten esiintyminen, kaupankäynti ja hevosten myynti, ovat kehittyneet ajan myötä romanikulttuurissa arvostetuiksi. Eurooppaan saavuttuaan romanit alkoivat harrastaa myös ennustamista, sillä ulkopuolisina mustalaisina heidät koettiin mystisiksi ja jatkuva liikkeellä olo vaikeutti heidän rankaisemistaan tai joutumista noitavainon kohteeksi. (Mt., 18–20.)

Hutun (2009) mukaan romanien järjestelmällinen vainoaminen on alkanut 1500-luvulla heidän saavuttuaan Keski-Eurooppaan. Romanien ajateltiin olevan uskonnottomia pakanoita ja useissa maissa romanien surmaaminen ilman oikeudenkäyntiä oli sallittua. Romaneista haluttiin eroon, koska muodostuvissa kansallisvaltioissa ei ollut tilaa heille. Joissain maissa kokeiltiin romanien

pakkointegroimista valtaväestöön ja kiertelevän elämäntyylin lopettamista kiertolaisuuden kieltämisellä. (Mt., 329–330.) Grönfors (1981, 20–21) toteaa vainojen nopeuttaneen romanien levittäytymistä Euroopassa, sillä mihinkään yhteiskuntaan kuulumattomina heidän on ollut pakko pysyä liikkeessä.

Mustalaisvastaisia lakeja säädettiin ympäri Eurooppaa romanien karkottamiseksi tai tuhoamiseksi (Grönfors 1981, 21). Romanikulttuurin hävittäminen kielloilla ei kuitenkaan toiminut ja Huttu (2009) huomauttaa, että romaneista oli hyötyä myös paikallisesti, sillä heidän kauttaan kulki paljon tietoa, he tarjosivat tilapäistä työvoimaa ja hallitsivat käsityöt. 1700-luvulta alkaen romanivastaiset lait lieventyivät, mutta suhtautuminen romaneihin ei muuttunut ja edelleen ajateltiin, että heihin tulisi kohdistaa erityisen ankaraa kohtelua. (Mt., 330.) Romaniassa romanit joutuivat paikallisten ruhtinaiden orjiksi ja orjuus lakkautettiin vasta 1800-luvun puolella välissä, jolloin noin 10 000 romania muutti muualle Eurooppaan (mt, 328). 1800-luvun loppupuolella viranomaiset kontrolloivat Euroopassa tarkasti romaniväestön liikkumista ja 1900-luvulla heitä pidettiin erityisryhmänä, jonka täytyi esimerkiksi Ranskassa lain mukaan esittää erityinen henkilöllisyystodistus. Vaikka laki ei ole enää voimassa, joissain maissa romanien passiin merkitään edelleen R-kirjain tunnistamisen helpottamiseksi. (Mt., 330–331.)

Huttu (2009, 331) kirjoittaa romaneihin kohdistuneista vainoista toisen maailmansodan aikaan ja toteaa, että arvioiden mukaan noin yksi kolmasosa Euroopan romaneista katosi sodan aikana, vaikka romaneita ei yleensä mainita sodan julmuuksista puhuttaessa. Sodan jälkeen keskityttiin lähinnä juutalaisten kärsimykseen, eikä romanien kohtalo kiinnostanut. Romanien ajateltiin joutuneen keskitysleireille sosiaalisen taustansa vuoksi ja pyrkimyksiä hankkiutua heistä eroon pidettiin oikeutettuna. (Mt., 333.) Vasta viime vuosina romanit ovat saaneet korvauksia kärsimyksistään oikeudenkäyntien kautta ja aihe on herättänyt tutkijoiden mielenkiinnon (Huttu 2009, 333; Pogány 2004, 17).

Romanien vaikean tilanteen ja kiertelevän elämäntyylin vuoksi myöhemmin 1940-luvulla kommunistiset alueet Keski- ja Itä-Euroopassa käynnistivät pakottavia ohjelmia romanien integroimiseksi (Pogány 2004, 4). Grönforsin (1981, 27) mukaan romaneja yritettiin pitää väkisin paikoillaan toisen maailmansodan jälkeen. Kommunististen alueiden politiikat romaneja kohtaan vaihtelivat, mutta viranomaisilla oli yhteinen tavoite integroida romanit tarjoamalla heille työtä, asumista ja pääsyä palveluihin ja tämän myötä romaneista tuli riippuvaisia valtiosta (Pogány 2004,

5). Integroimiseen pyrkivistä tavoitteista huolimatta romanien lukutaidottomuus oli edelleen 1970-luvulla korkea, mikä selittyy osittain romanien epäilevällä suhtautumisella ei-romanitaustaisten henkilöiden tarjoamaan opetukseen ja ei-romanitaustaisten opettajien alhaisilla odotuksilla romanilapsista (mt., 4).

Toisen maailmansodan ja kasvaneen teollistumisen jälkeen kouluttamattomilla romaneilla on ollut vaikeaa ja heihin on suhtauduttu entistä kielteisemmin (Huttu 2009, 339). Hutun (2009, 333, 340) mukaan heistä on tullut sosiaalinen ongelma valtaväestölle ja hän mainitsee esimerkkinä ennakkoluuloista vielä 1980-luvulla Suomessa kerätyt nimilistat, joilla pyrittiin estämään romaniperheen muutto naapurustoon. Suomessa romanien etuja ovat ajaneet erilaiset yhdistykset, muun muassa Romaniasiaain neuvottelukunta ja Romano Missio (mt., 340). Huttu (2009, 342) toteaa, että romanien pukeutuminen, kieli ja tavat ovat vaikeuttaneet sopeutumista suomalaiseen valtaväestöön. Hutun (2009, 343) mukaan romanikulttuuri on myönteinen lapselle, mutta kasvaessaan nuori joutuu kohtaamaan erilaisuutensa ja valtaväestön kielteiset asenteet ja halveksunnan sekä sen, että kaikki romanit ovat vastuussa toistensa tekemisistä. Huttu (2009, 321) huomauttaa, että yleensä romanivastaiset asenteet johtuvat tietämättömyydestä.

3.2.2 Romanien asema nykypäivänä

Keski- ja Itä-Euroopassa markkinatalouteen siirtymisen jälkeen, 1990-luvulta alkaen, romanien köyhyys ja syrjäytyminen ovat vaikeutuneet ja työttömyys kasvanut. Romanit ovat joutuneet jättämään kotinsa ja muuttamaan asuinalueille, joissa ei ole viemärintiä, vettä tai sähköä. (Pogány 2004, 4.) Siirtymällä on ollut positiivisia vaikutuksia joidenkin romanien elämään ja kommunismin jälkeen romaneilla on ollut mahdollisuus perustaa kulttuurisia ja poliittisia yhdistyksiä ja vaatia itselleen laillisia oikeuksia yksilöinä ja etnisen ryhmän edustajina uusien perustuslakien kautta. Lisäksi pieni, mutta potentiaalisesti vaikutusvaltainen romaniällymystö on muodostumassa parantuneen koulutuksen myötä. (Mt., 7.) Romanien kokemia vaikeuksia heidän omasta näkökulmastaan tutkinut István Pogány (2004, 7–8) kuitenkin korostaa laajaa yhteisymmärrystä siitä, että romanien epävarma taloudellinen asema on aliarvioitu siirtymässä ja romanit ovat kärsineet siirtymän seurauksista paljon.

Huttu (2009, 341) toteaa, että 1990-luvulla Itä-Euroopan maiden yhteiskunnallisten muutosten yhteydessä Suomeen saapui vainottuja romanipakolaisia, jotka olivat jääneet ilman kansalaisuutta

itsenäistyvissä maissa ja elivät huonoissa elinoloissa. Hutun mukaan heidät leimattiin elintasopakolaisiksi ilman muita edellytyksiä turvapaikan hakuun, eikä julkisessa keskustelussa huomioitu lainkaan romaneihin kohdistuneita rasistisia rikoksia ja ihmisoikeusrikkomuksia. Romanipakolaisten myötä Suomessa astui voimaan pikakäännytyslaki, jolla henkilö voidaan palauttaa maahansa jo rajalta. (Mt., 341.) Nykyään monien romanien ahdinkoa Romaniassa kuvaa työttömyys, virallisen koulutuksen puute, vaikeudet asumisessa ja pääsyssä hyvinvointietuuksien piiriin sekä kova kohtelu poliisin ja oikeuslaitoksen osalta (Pogány 2004, 14).

Tärkeän tutkimuksen Suomen romanivähemmistöstä, sen tavoista ja kulttuurista, sekä muun muassa poliisin asenteista romanivähemmistöä kohtaan on tehnyt Grönfors (1981), johon olen viitannut aiemmissa luvuissa kerjäämiseen ja romanien historiaan liittyen. Hieman tuoreemmassa tutkimuksessa Marja Vanamo (2003) on tutkinut Suomessa rikosoikeudessa esiintyvää romanien välillistä syrjintää. Välillisellä syrjinnällä Vanamo (2003, 32–33) viittaa niihin yhteiskunnan rakenteisiin, jotka aiheuttavat syrjintää nojautumalla näennäisesti yhdenvertaisuuden periaatteeseen. Vanamo (2003, 34) tarkastelee romanien asemaa oikeuskulttuurissa sekä sitä, miltä tahoilta ja missä määrin romanit kokevat syrjintää ja mitä yhteyksiä syrjinnällä on etnisyyden lisäksi muihin tekijöihin, kuten sosioekonomiseen asemaan.

Tutkimustulosten perusteella suurin osa vastaajista koki romanitaustan olleen selvästi syynä negatiivisiin kokemuksiin (Vanamo 2003, 56, 59). Kansainvälistymisen vaikutus romanien asemaan koettiin hyvänä ja huonona asiana. Erään vastaajan mukaan kansainvälistyminen on parantanut yleistä suvaitsevaisuutta, mutta samalla valtaväestön kielteiset kokemukset eri maahanmuuttajista ovat huonontaneet romanien asemaa samaistamisen kautta. Yleinen kehitys romanien asemassa koettiin myönteisenä. (Mt., 66–67.) Vanamon (2003) mukaan yksi järkyttävimmistä tuloksista oli median merkittävä vaikutus romanien asemaan. Käytännössä kaikki vastaajat arvioivat median vaikutuksen yleistävänä suhtautumisena kaikkiin romaneihin negatiiviseksi ja merkittäväksi asiaksi. (Mt., 67–68.)

Vaikka liikkuvilla romanikerjäläisillä ei ole paljon tekemistä Suomessa asuvien romanien kanssa ja Suomen romanit ovat halunneet erottautua heistä (Puumalainen 2009, 153), julkinen kerjäläiskeskustelu ja romanitaustan korostaminen voivat vaikuttaa yleisemmin asenteisiin romaneita kohtaan. Vanamon (2003, 69–72) tutkimuksessa vastaajat kokivat median vaikutuksen halveksivana ja ennakkoluuloisena suhtautumisena koko romaniväestöön. Jotkut vastaajat kokivat

ilmapiirin muuttuneen aggressiivisemmaksi ja rasistisemmaksi negatiivisen uutisoinnin jälkeen. Vanamo (2003, 72) toteaa, että tutkimustulokset vastaavat aiemmista tutkimuksista saatuja tuloksia ja toisinaan viranomaiset kohtelevat romaneita selvästi eriarvoisesti ja halveksunnan kokeminen on romaneille melko tavallista.

Romanien asemasta yhteiskunnassa nykypäivänä on saatavilla tutkimustietoa muun vähemmistö- ja maahanmuuttajatutkimuksen ohessa, josta Grönforsin (1981) ja Vanamon (2003) tutkimukset ovat esimerkkejä. Keski- ja Itä-Euroopan romaneita tutkinut Arno Tanner (2000, 10) huomauttaa romanitutkimukseen liittyvistä ongelmista ja esimerkiksi romanin määrittelemiseen liittyvistä erimielisyyksistä. Käsite romaniryhmä viittaa monenkirjavaan ryhmään, josta joillain ei ole mitään tekemistä 900-luvulla Intiasta lähteneiden esi-isien kanssa (mt., 10). Tannerin (2000, 10) mukaan ennakkoluuloista ja romanien määrittelyn vaikeudesta huolimatta romanien ihmisoikeustilanne on noussut esille Euroopan unionin myötä ja tiedon lisääntyminen on helpottanut romanitutkimusta.

Vaikka romanien määrittely on vaikeaa ja romanien joukko on kirjava, ovat Suomessa kiertelevät kerjäläiset kiistatta Keski- ja Itä-Euroopasta kotoisin olevia, romanitaustan omaavia henkilöitä ja romanien ihmisoikeudellisen tilanteen huomioiminen on aiheen kannalta oleellista (Puumalainen 2009, 162). Tanner (2000, 11) on tarkastellut 1990-luvun lopulla Bulgariassa, Tshekissä ja Puolassa tehtyjä asennekyselyjä ja toteaa romaneihin liittyvän edelleen vahvoja ennakkokäsityksiä. Ennakkokäsitykset ovat yleensä kielteisiä ja valtaväestö ajattelee, etteivät romanit halua integroitua, vaan jättäytyvät omasta halustaan muun yhteiskunnan ulkopuolelle. Romanit ovat turvautuneet omaan yhteisöönsä ja etääntyneet muusta yhteiskunnasta ympäristön vihamielisyyden sekä kiertävien ammattien ja tiettyjen romanikulttuurin liittyvien tapojen, kuten tarkkojen puhtaussääntöjen vuoksi. Eristäytyminen on heikentänyt romanien elinoloja entisestään ja tieto romaneista on jäänyt elämään huhupuheiden varassa, kärjistäen kielteisiä asenteita. (Mt., 11–12.)

Romaneista raportoidaan yleensä ennakkoluulojen, syrjinnän, taloudellisen tuen tai tutkimuksen kohteina korostaen heihin liitettyä negatiivista toimintaa. Romanien osallistuminen sotiin ja kaupankäyntiin tai romaniyhteisöjen mahdollisuudet muutoksen edistäjinä jätetään huomioimatta. (Tanner 2000, 10, 163.) Romanikulttuuri poikkeaa modernista länsimaisesta ydinperheajattelusta ja romaneille suku on tärkeämpi kuin valtaväestön yhteiskunnalliset ja oikeudelliset rakenteet. Romanitoimijat ja -suvut ovat olleet ristiriitaisessa suhteessa valtaväestöön kautta historian ja

taustalla ovat Tannerin mukaan erilaisuus, toiseus, kulttuuri, arvomaailma ja perhesidonnaisuus. (Mt., 163–164.)

Romanien syrjäytyminen on monen tekijän summa, johon vaikuttaa myös se, etteivät he ole pystyneet järjestäytymään yhtenäiseksi ryhmittymäksi (Tanner 2000, 12, 67). Viimeaikoina lisääntyneiden romanioorganisaatioiden myötä romanien olojen parantamiseksi on kuitenkin saatu tukea ja rahoitusta. Nykyään romanit ovat muutenkin myönteisellä tavalla aktiivisia toimijoita esimerkiksi järjestöissä ja mediassa, vaikka negatiivistakin aktiivisuutta on, kuten rikollisuutta. (Mt., 163.) Kaikkea syytä romanien syrjäytymisestä ei pidä sysätä ulkopuolisille, sillä romanit myös omalta osaltaan pysyvät jonkin verran passiivisina, mahdollisesti ennakkoluulojen ja yhteistyön puutteiden vuoksi (mt., 164).

Useat tutkijat ovat Pogány (2004, 5) mukaan kiinnittäneet huomiota siihen, että jatkuvan syrjinnän, rasististen hyökkäysten, vähenevien työllistymismahdollisuuksien ja yleisten elinolosuhteiden huonontumisen lisäksi romaneilta usein estetään tasa-arvoinen pääsy julkisiin palveluihin. Esimerkiksi Tshekeissä romanilapsia on laitettu erityiskouluihin, josta on valitettu Euroopan unionin ihmisoikeustuomioistuimeen. Myöhemmin 1990-luvulta alkaen Keski- ja Itä-Euroopan hallitukset ovat esittäneet romanivähemmistöjen sosio-ekonomisten, kulttuuristen, oikeudellisten ja poliittisten ongelmien helpottamiseen tähtääviä ohjelmia, osittain kansainvälisten tahojen, kuten Euroopan unionin ja joidenkin ihmisoikeusjärjestöjen painostuksesta. (Mt., 9.) Tanner (2000, 166) arvostelee romanien aseman korostunutta huomioimista ja ratkaisuyrityksiä vain maiden EU-jäsenyyksiä haettaessa ja korostaa, että romanien aseman parantamisen tulisi todella olla osa eurooppalaista arvo- ja ihmisoikeuskeskustelua. Tanner (2000, 165–166) korostaa, että romanien olojen parantaminen ei voi olla vain ulkoajohtuvaa. Romanijärjestöt tulisi ottaa mukaan toimijoiksi ja yhteistyössä hallitusten ja Euroopan Unionin kanssa paneutua romanien ongelmiin. Avainasemassa ovat kansainvälinen tuki, tehokkaasti suunniteltu asenneilmaston parantaminen ja lainsäädännön muokkaus.

3.3 Toiseus ja suvaitsevaisuus

Aiempiin tutkimuksiin ja aiheesta käytyyn keskusteluun perehtymisen myötä on selvää, että toiseus liittyy romanikerjäläisilmiöön monella tavalla, sillä romanikerjäläiset ovat selvästi valtaväestöstä erottuva, marginaalissa elävä laajasti syrjitty ja syrjäytynyt ryhmä ja lisäksi he hankkivat elantoaan

epäsovinnaisilla tavoilla, kuten kerjäämällä. Ilmiön taustalla kuvataan olevan äärimmäistä köyhyyttä ja eriarvoisuutta (Mikkola 2009, 267) ja kerjääminen itsessään edustaa marginaalissa olemista suhteessa valtaväestöön ja ”normaaliin”. Toiseus on yksi näkökulma tutkielmassani ja tässä alaluvussa määrittelen ja perustelen sen käyttämistä tarkemmin. Lisäksi esittelen romanikerjäläisilmiöön liittyviä auttamisen ja suvaitsevaisuuden kysymyksiä.

3.3.1 Toiseuden käsite

Olli Löytty (2005) pohtii artikkelissaan toiseuden käsitettä ja tekee tärkeitä huomioita sen käyttämisestä tutkimuksessa. Tutkimuksissa toiseutta on tarkasteltu erilaisissa sosiaalisen vuorovaikutuksen tilanteissa ja esityksissä, joissa eivät kohtaa vain yksilöt, vaan myös heidän ennakkoluulonsa ja asenteensa (mt., 167). Löytyn mukaan toiseuden käsitteellä voidaan tehdä näkyväksi valta-asetelmia, toiseuttavia katsomisen ja esittämisen tapoja, ja sen avulla voidaan jäsentää suhdetta vieraan ja tutun välillä. Toiseus liittyy yleensä erottamiseen, siihen mikä eroaa ja poikkeaa esimerkiksi suomalaisuudesta, eikä siihen mikä yhdistää. Erot eivät ole tasa-arvoisia, vaan toinen ja hänen kulttuurinsa nähdään alempiarvoisena. (Mt., 162–163.)

Toiseuden käsitettä on käytetty monien eri alojen tutkimuksissa ja Löytyn (2005) mukaan käsite on käyttökelpoinen, sillä voidaan jäsentää esimerkiksi suomalaisten suhtautumista maahanmuuttajiin (mt., 163, 172). Löytty kuitenkin huomauttaa käsitteen ongelmallisuudesta, sillä se voi muodostua liian yleistäväksi ja leimaavaksi, vaikka tarkoituksena on tuoda esille ja purkaa hierarkioita ja toiseuttamisen tapoja. Käsite voi olla liian mustavalkoinen, vastakkaisuuksia korostava ja jähmettävä, jolloin muut tekijät ja toiseuttamisen tavat jäävät huomaamatta. (Mt., 172–174.) Löytty (2005, 181) huomauttaa, että joissain tilanteissa toiseuden sijasta voitaisiin puhua erilaisuudesta, joka on kuvailevampi käsite eikä esitä ryhmiä niin mustavalkoisesti.

Tutkimusasetelmani kannalta on tärkeää huomioida Löytyn (2005, 172) mainitsemat ongelmat toiseuden käsitteen käytössä ja pohtia onko käsitteen yhdistäminen romanikerjäläisiin liian leimaavaa. Romanitutkimuksista kirjoittava Tanner (2000, 162) korostaa, ettei romaneihin tulisi suhtautua vain kohteena, uhreina ja auttamisen ja lainsäädännön objekteina, vaan tunnustaa myös romaniyhteisön omat vahvuudet. Tanner (2000, 166) painottaa tiedon lisäämisen merkitystä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja toteaa, ”miten romanien toiseus on leimannut heihin läpi historian

kaikkea heihin kuulumatontakin kielteistä, jota vastaan on tullut taistella”, vaikka aktiivisena ja erilaisena integroituvana yhteisönä romaneilla voisi olla paljon annettavaa.

Tähän liittyen on pohdittava vahvistaako toiseuden käsite romanien uhriasemaa ja pitäisikö puhua yleisemmin erilaisuudesta, kuten Löytty (2005, 181) ehdottaa? Toiseuden käsitteen ongelmien vuoksi on Löytyn mukaan huomioitava toiseuden konteksti ja erityisyys, ja kysyttävä miksi ja missä jokin määrittyy toiseudeksi (mt., 175). Romanikerjäläisilmiössä erityisen kontekstin luovat stereotyyppiat, ennakkoluulot, etnisyys ja syrjintä (Mikkola 2009, 271–279; Puumalainen 2009, 128). Näiden erityiskysymysten vuoksi perustelen toiseuden käsitteen käyttämistä ilmiön tarkastelussa. Pietikäisen (2000, 36–39) mukaan etnisyys voi olla etniseksi ryhmäksi määrittyvien kannalta positiivinen, kulttuurinen resurssi, jota arvostetaan rikkautena tai negatiivisesti syrjivä kategoria, joka johtaa syrjinnän uhrien syyllistämiseen. Etninen erilaisuus ei määrity romaneille tai romanikerjäläisille positiivisena, kulttuurisena rikkautena, vaan negatiivisena, ennakkoluulojen kautta syrjivänä kategoriana. Toiseuden käsite tavoittaa erilaisuutta paremmin tämän romanikerjäläisilmiöön liittyvän negatiivisen painolastin ja valta-asetelman, jossa toiseen liittyvät erot eivät ole tasa-arvoisia, vaan toisen kulttuuri nähdään alempiarvoisena (Löytty 2005, 162–163).

Erilaisuudesta puhuminen tuntuisi vähättelyltä, varsinkin kun monissa maissa on ryhdytty melko ankariin toimenpiteisiin romanikerjäläisten karkottamiseksi. Esimerkiksi Italiassa vuonna 2007 romanikerjäläisilmiön ratkaisemiseksi laadittiin hätäasetus, jonka perusteella Euroopan unionin kansalainen voitiin karkottaa maasta turvallisuussyistä. Hätäasetus kohdistui lähinnä romanialaisiin ja Euroopan unionin komissio otti siihen kielteisen kannan. (Mäkinen & Pessi 2009, 19–20.) Romanikerjäläiskeskustelua seurannut toimittaja Kimmo Oksanen (2009, 18, 195–197) huomauttaa Italiassa romanien tilanteen olevan erityisen vaikea ja tilanne on kärjistynyt jopa väkivaltaisuuksiin ja romanien kuolemiin rasistissa hyökkäyksissä. Oksasen mukaan Italian entinen pääministeri Silvio Berlusconi julisti maahan hätätilan vuonna 2008 romanileirien takia, keräsi ilman henkilöllisyystodistusta maassa olevilta romaneilta sormenjälkiä ja karkotti laittomasti maahan tulleet (mt., 195). Italiassa kerjäläisongelmaa on pyritty kontrolloimaan katupartioilla (mt., 18).

Löytty (2005, 182) kehottaa pohtimaan milloin erilaisuus muuttuu toiseudeksi ja edelleen viholliseksi. Joissain tilanteissa kerjäläiskeskustelu näyttää saavan vihamielisiä ja rasistisia piirteitä, eikä kyse silloin ole enää vain erilaisuudesta, vaan toiseudesta ja jopa vihollisuudesta. Vaikka toiseus ei aina tavoita tutkimansa todellisuuden monimutkaisuutta, se on Löytyn (2005, 181)

mukaan hyvä keino valtasuhteiden avaamiselle ja sen avulla voi pyrkiä näyttämään, että toiseus ei ole pysyvä ominaisuus, vaan seurausta erilaisista näkemisen tavoista. Toiseuttamista purkamalla voidaan löytää uusia ja erilaisia toiminta- ja esitystapoja (mt., 181). Käsitteeseen liittyvien ongelmien vuoksi Löytty korostaa, että huomiota tulisi kiinnittää yksityiskohtiin ja moninaisuuteen, ei vain mustavalkoisesti vastakkaisuuksiin (mt., 172–174, 182).

Yhtenä näkökulmana tutkielmassani toiseus auttaa kiinnittämään huomiota siihen, nähdäänkö romanikerjäläiset viranomaispuheessa toiseuden kautta uhreina ja toimenpiteiden kohteina vai toimijoina, jotka voivat myös itse ajaa omaa asiaansa. Pyritäänkö viranomaispuheessa romanikerjäläisten voimaannuttamiseen ja osallisuuteen ja otetaanko heidät osaksi keskustelua ja syrjäytymisen kierteen katkaisemista? Romanikerjäläiset ovat tavallaan jo itse aktivoituneet ja lähteneet pois huonoista elinoloista etsimään parempaa. Puumalaisen (2009, 125) mukaan romanikerjäläisiä ajaa lähtemään syrjintä ja syrjäytyminen ja käsitys kohdemaan paremmista olosuhteista, kuten työmarkkinoiden avoimuudesta ja yhdenvertaisuudesta. Ilman romanikerjäläisten liikkuvuutta, romanien huonot olot kotimaassa tuskin olisivat yhtä näkyvästi esillä julkisessa keskustelussa kuin ne ovat viime vuosina olleet.

3.3.2 Suvaitsevaisuus ja auttaminen

Aiheeseen perehtymisessä useasti esille nousseita teemoja kerjäläiskeskustelussa ovat suvaitsevaisuus, auttaminen ja niihin liittyvät vastuukysymykset, ja nämä ovat tärkeitä näkökulmia aiheeseen. Leena Suurpää (2005, 41) pohtii suvaitsevaisuutta ja monikulttuurisuutta koskevia keskusteluja ja monet hänen huomionsa liittyvät myös kerjäläiskeskusteluun. Suurpää (2005, 41, 43) määrittelee suvaitsevaisuutta yhteiskunnalliseen tilaan, politiikkaan, hallintoon, moraaliin ja ihmissuhteisiin liittyvänä asiana, johon kuuluvat arvovalinnat ja käsitykset itsestä ja suhtautumisesta muihin ja yhteisöllisyyteen. Suvaitsevaisuuteen sisältyy valtasuhde suvaittavan ja suvaitsevan välillä (mt., 46). Suurpää tarkastelee suvaitsevaisuutta historiallisesti, kansainvälistymisen ja valtasuhteiden kautta ja pohtii siihen liittyvää auttamista ja velvollisuuksia: mitä suvaitaan ja millä ehdoilla (mt., 46–49). Suurpään mukaan suvaitsevaisuus on seurausta erilaisuuden herättämästä vieroksumisen tunteesta, ja raja-aitoja erilaiseen halutaan ylläpitää eikä purkaa (mt., 57).

Suvaitsevaisuudella on kuitenkin myös mahdollisuuksia rasismien vastaisena retoriikkana ja Suurpää (2005, 59–60) kritisoi erilaisuuden korostamista, sillä se voi johtaa ryhmien leimaamiseen ja heidän näkemiseen vain erojen kautta. Suurpää pohtii poliittis-hallinnollisten tekstien retoriikkaa, jossa esillä voi olla etninen yhdenvertaisuus, monimuotoisuus, syrjinnän vastustaminen ja vuorovaikutus (mt., 63). Kuitenkin kerjäläiskeskusteluun liittyen, Puumalainen (2009) kritisoi Sisäasiainministeriön (2008) raporttia yhdenvertaisuusperiaatteeseen vetoamisesta. Raportissa korostetaan linjauksien koskevan sekä suomalaisia että ulkomaalaisia, vaikka todellisuudessa sen kohteena on Euroopan syrjityin vähemmistö ja tämä asia tulisi tiedostaa. (Puumalainen 2009, 128–130.) Suurpään (2005) mukaan viranomaisteksteissä tulisi huomioida vastaanottavan maan rakenteelliset kysymykset ja rasismia koskevat ongelmat. Viranomaistoimet saattavat korostaa sosiaalisen eriarvoisuuden vähentämistä ja suvaitsevaisuuden edistämistä periaatetasolla kulttuurisen erilaisuuden tunnistamisen kustannuksella. (Mt., 63.)

Viranomaispuheen tarkastelussa on tärkeää huomioida kuinka erilaisina tai toisina romanikerjäläiset kuvataan ja mitkä ovat tämän kuvaamisen mahdolliset seuraukset auttamisen ja suvaitsevaisuuden kannalta. Pietikäisen (2000, 12, 28–29) mukaan etnisen erilaisuuden rakentaminen on poliittinen prosessi, jolla voi olla todellisia seurauksia yksilön oikeuksiin ja ryhmän marginalisointiin. Ryhmän kategorisointia etniseksi ryhmäksi voidaan käyttää muun muassa solidaarisuuden luomiseksi, ryhmien kontrolloimiseksi ja kulttuuristen, poliittisten, taloudellisten ja alueellisten resurssien säätelemiseksi, myöntämiseksi ja kieltämiseksi (mt., 38–39). Kerjäläisten romanitaustan korostaminen keskustelussa voi liittyä erotteluun meidän ja heidän välillä. Keskusteluissa käydään väittelyä siitä, kuuluvatko ”heiksi” määritetyille romaneille samat oikeudet kuin ”meille” suomalaisille, eli pääsy meidän kulttuuriin, taloudellisiin ja poliittisiin resursseihin.

4 METODOLOGINEN LÄHTÖKOHTA

Tutkielmani on laadullinen tutkimus, jonka tavoitteena on ymmärtävä, jonkin ilmiön paikallinen selittäminen ja sen historiallisuuden ja kulttuurisuuden osoittaminen (Alasuutari 1999, 55). Tutkimustulosten yleistettävyyttä ei ole keskeistä, koska tutkimuksen tarkoituksena ei ole universaalien lainalaisuuksien selvittäminen, vaan ymmärryksen lisääminen ja vanhojen ajattelumallien kyseenalaistaminen (mt., 233–234, 237). En pyri löytämään yleispäteviä totuuksia romanikerjäläisilmiöstä, vaan tarkoitukseni on selvittää miten tätä suhteellisen uutta ilmiötä on käsitelty viime vuosina Suomessa viranomaispuheen tasolla. Alasuutarin (1999, 234) mukaan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tehtävänä onkin edistää keskustelua yhteiskunnallisista asioista ja tuoda esille hyvin perusteltuja, uusia näkökulmia aiheeseen. Tässä luvussa käsittelen tutkielmani teoreettiseksi viitekehykseksi määrittyvää sosiaalista konstruktionismia ja analyysimenetelmänä käyttämäni diskurssianalyysiä, joka on laadullisen tutkimuksen metodi.

4.1 Sosiaalinen konstruktionismi

Diskurssianalyysin ja tekstiaineiston myötä yleiseksi metodologiseksi lähtökohdaksi tutkielmassani määrittänyt sosiaalinen konstruktionismi. Keskeisenä ajatuksena sosiaalisessa konstruktionismissa on, että todellisuus rakentuu vuorovaikutuksessa, kielellä on siinä keskeinen rooli ja siksi kieltä on tutkittava (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12). Tulkintakehyksenä sosiaalinen konstruktionismi määrittää tutkimuskohteen valintaa, tutkimuskysymyksiä ja tutkijan ja tutkimuskohteen suhteen ymmärtämistä (Jokinen 1999, 40–41). Sosiaalinen konstruktionismi sopii tutkielmaani, koska se korostaa kielen merkitystä sosiaalisen todellisuuden tuottamisessa ja olen kiinnostunut siitä, miten romanikerjäläisilmiö konstruoidaan viranomaisraporteissa ja kansanedustajien kysymyksissä.

Sosiaalinen konstruktionismi korostaa ilmiön historiallista ja kulttuurista rakentuneisuutta ja niiden kautta ilmiötä tehdään ymmärrettäväksi. Tarkastelun kohteena on se, miten jokin asia tai ilmiö on saanut nykyisen merkityksensä ja näin ymmärrettynä ja käytettynä rakentaa sosiaalista todellisuutta. (Alasuutari 1999, 215.) Romanikerjäläisilmiön osalta historiallisuus ja kulttuurisuus ovat tärkeitä huomiota, varsinkin kun ilmiöön liittyy monia erilaisia teemoja Euroopan unionin laajentumisesta romanien syrjintään. En voi tarkastella aineistoa irrallisena tästä kontekstista, vaan viranomaispuhe on suhteutettava siihen historialliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, jossa se on tuotettu. Kuitenkin

myös se, millaisena viranomaispuhe rakentaa romanikerjäläisilmiötä vaikuttaa ilmiön ymmärtämiseen ja siihen suhtautumiseen ja siten ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen, samoin kuin konteksti vaikuttaa viranomaispuheeseen. Prosessi on vastavuoroinen, sillä kielen avulla rakennetaan maailmaa ja maailma puolestaan vaikuttaa kieleen (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 16–17).

Sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä tutkijan ja tutkimuskohteen suhde nähdään konstruktivisena, tutkija samalla kuvaa ja luo tutkimaansa sosiaalista todellisuutta. Tutkijan esittämät tulokset ovat myös tulkintaa. (Jokinen 1999, 41–42.) Tämä on tärkeä huomio diskurssianalyysiä soveltavassa tutkimuksessa ja on tärkeää pitää mielessä, että tutkijakin käyttää oman kulttuurisen ymmärryksensä mukaisia sanoja ja käsitteitä, joten tutkimus itsessään saattaa uusintaa joitain puhetapoja. Tutkija ei kuitenkaan voi kyseenalaistaa kaikkea ja sen vuoksi reflektointi on tärkeä osa tutkimusta. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993b, 23–24.) Avoimuuden, reflektoinnin ja analyysin ja sen tulosten huolellisella perustelulla pyrin välttämään puhetapojen uusintamisen riskiä.

Sosiaalisessa konstruktionismissa kieli nähdään eräänlaisena toimintana, jolla on seurauksia. Viranomaispuheen tarkastelussa tämä korostuu ja viranomaisten asunnottomuuspuhetta tarkastellut Jokinen (1993, 189) huomauttaa, että poliitikkojen kielenkäyttö on politiikan tekemistä ja sillä voi olla merkittäviä vaikutuksia käytännön toimenpiteisiin ja puheen kohteena olevien ihmisten elämään. Aineistonani olevat viranomaisraportit eivät ole mitä tahansa kirjoituksia, vaan virallisten tahojen asettamien työryhmien ja asiantuntijoiden antamia lausuntoja ja päätelmiä asioista ja niillä voi olla käytännön tasolla vaikutuksia siihen, miten romanikerjäläisilmiö ymmärretään, miten siihen suhtaudutaan ja miten sitä pyritään ratkaisemaan.

Hakkarainen (2004, 256–257) korostaa sosiaalisten ongelmien määrittelyä kollektiivisena prosessina, jossa eri toimijat pyrkivät saamaan kannatusta omille näkemyksilleen, jotta ne johtaisivat haluttuihin tuloksiin ja toimenpiteisiin. Asiat eivät ole sosiaalisia ongelmia ennen kuin ne määritellään sellaisiksi, ja tämä määrittely tapahtuu yhteiskunnallisen keskustelun ja toiminnan kautta. Yhteisön halutaan näkevän ilmiön tietynlaisella tavalla ja siitä tarjotaan tietynlaista konstruktiota. Juhilan (1999, 170) mukaan sosiaalisten ongelmien analysoinnissa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten ongelmat tehdään tekstissä tietynlaisiksi ja millaisia erilaisia tulkintoja aineistossa esiintyy.

Aineiston rajat on mahdollista ylittää tarkastelemalla esiintyvätkö jotkut ongelmanmääritykset muissakin teksteissä ja millä tavalla.

Romanikerjäläisilmiötä voidaan pitää sosiaalisena ongelmana, johon pyritään tarttumaan monilla eri tahoilla kansallisesti ja kansainvälisesti. Viranomaisten ja työryhmien laatimilla raporteilla on omat tavoitteensa ongelman ratkaisemiseksi ja ongelman kuvaamiseksi tietyllä tavalla. Eduskunnassa esitetyillä kysymyksillä on selkeämpi poliittinen tavoite ja puolueilla on erilaisia näkemyksiä ongelman ratkaisemisesta ja määrittelystä. Eduskunnan kysymykset täydentävät hyvin viranomaisraporteja, sillä ne ovat suoraan yhteydessä politiikkaan ja päätöksentekoon. On mielenkiintoista tarkastella myös sitä, missä määrin viranomaispuheen tuottamat diskurssit liittyvät laajempiin keskusteluihin romanikerjäläisilmiöstä, joita olen esitellyt aikaisempia tutkimuksia ja teoreettista taustaa käsittelevissä luvuissa.

Teoreettinen viitekehys ei ainoastaan anna näkökulmaa aineiston analysoimiselle, vaan myös tukee tutkijaa paikallisessa selittämisessä, eli aineistosta löytyvien puhetapojen ymmärtämisessä ja mahdollisesti yleisempien johtopäätösten tekemisessä (Alasuutari 1999, 262–264). Tutkielmassani sosiaalinen konstruktionismi toimii teoreettisena viitekehyksenä, jonka kautta ymmärrän sosiaalisen todellisuuden kielen avulla rakennetuksi ja tarkastelen ja analysoin aineistoa tästä näkökulmasta. Aiemmat tutkimukset, teoreettinen tausta ja kirjallisuus ovat teoreettisena viitekehyksenä romanikerjäläisilmiön paikantamiselle, ymmärtämiselle ja selittämiselle.

4.2 Diskurssianalyysi

Analyysimenetelmänä käytän diskurssianalyysiä, joka tukeutuu sosiaalisen konstruktionismin ajatuksiin. Diskurssianalyysin avulla tutkitaan sosiaalisen todellisuuden rakentamista erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993a, 9–10.) Tarkastelun kohteena ovat maailman merkityksellistäminen ja tämän merkityksellistämisen ehdot ja seuraukset (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13). Diskurssianalyysi on monitieteistä, se yhdistelee kieli- ja yhteiskuntatieteitä ja tarkastelee tekstin lisäksi rakenteita ja valtasuhteita (mt., 21). Diskurssianalyysi hyödyntää teorioita identiteetin rakentamisesta, subjektipositioista, vallasta, tiedosta ja ilmiötä selittävistä teorioista. Työkaluina ovat laadulliset menetelmät, jotka auttavat kuvaamaan, miten tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä rakennetaan diskurssissa. (Pietikäinen 2000, 64.)

Diskurssianalyysiin kuuluu sosiaalisen konstruktionismin mukainen käsitys kielestä sosiaalisen todellisuuden rakentajana ja seurauksellisena toimintana. Arjessa asiat otetaan helposti itsestäänselvyyksinä, vaikka niihin sisältyy paljon piilo-oletuksia normaalista ja luonnollisesta. Diskurssianalyysin tavoitteena on näiden itsestäänselvyyksien kyseenalaistaminen. Ajatuksena on, että kielenkäyttö ei vain yksinkertaisesti ja neutraalisti kuvaa ilmiötä, vaan kielen avulla ilmiötä rakennetaan, uusinnetaan, muunnetaan ja merkityksellistetään. (Jokinen ym. 1993b, 17–19.) Kielenkäyttö on täynnä valintoja ja valittu kielenkäyttö rakentaa puheen kohteena olevaa ilmiötä tietynlaiseksi (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 16–17).

Kielenkäytöllä voi olla tilannekohtaisia funktioita tai laajempia, ideologisia seurauksia. Kielenkäytön seurausten tarkastelu ei edellytä kielenkäyttäjän tarkoituksellisuuden tai toiminnan tietoisuuden arviointia. Olennaisempaa on tarkastella millaisia asiantiloja puheella tuotetaan mahdollisiksi ja millaiset tulkintamahdollisuudet ovat sosiaalisesti läsnä. (Jokinen ym. 1993b, 41–43.) Diskurssien seuraukset eivät välttämättä ole aineistossa esillä, mutta tutkija voi arvioida mahdollisia seurauksia aineistoon tukeutumalla ja pohtimalla esimerkiksi sitä, mitä tietty diskurssi oikeuttaa laajemmin (Jokinen & Juhila 1993, 97). Kielenkäytön seurauksellisuuden pohtiminen on tärkeää tutkimani aineiston kannalta, koska viranomaispuheen seurauksina voivat olla käytännön toimenpiteet ja ideologiset seuraukset, kuten erilaiset luokittelut (Jokinen 1993, 190).

Olennaista diskurssianalyysissä on sosiaalisen todellisuuden ymmärtäminen moninaisena, useista rinnakkaisista ja kilpailevista merkityssysteemeistä koostuvana. Diskursseihin liittyy artikulaatiokamppailu, jonka myötä kilpailevista diskursseista jotkut saavat hallitsevan valta-aseman vaihtaen vaihtoehtoisia diskursseja. (Jokinen ym. 1993b, 24, 29.) Aineistossa hallitseviksi muodostuvien diskurssien seurausten ja muutoksen mahdollisuuksien tarkastelu voi olla tärkeää, jotta hallitsevia puhetapoja voidaan haastaa ja alistussuhteet ja vaihtoehtoiset puhetavat tulisivat näkyviksi (Jokinen & Juhila 1993, 75, 97). Diskurssin hallitsevuus eli painoarvo on yleensä kielenkäytön seurausten kannalta tärkeämpää kuin tekstin totuusarvo (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13).

Hallitsevien diskurssien rinnalla tutkimuksessa on tärkeää korostaa diskurssien muuntumisen ja muokkaamisen mahdollisuutta sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen & Juhila 1993, 101–102). Tutkimani aineiston tuottamat puhetavat ovat vain yksi mahdollinen kuvaus romanikerjäläisilmiöstä, joka samanaikaisesti avaa ja sulkee pois muita puhetapoja ja puheella

voidaan myös muokata ja muuttaa ilmiön määrittelyä ja siihen suhtautumista. Yksi diskurssianalyysin anti onkin, että sen avulla voi kehystää kohteena olevan ilmiön uudelleen ja se auttaa ymmärtämään kyseisen aineiston tuottaman näkökulman vain yhtenä mahdollisena totuutena, jota ylläpidetään kielellä ja vallalla (Parker 1992, 22).

Puhetapoja voidaan kuvata erilaisilla käsitteillä ja Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993b, 26) käyttävät merkityssysteemin käsitettä, mutta huomauttavat, että sen rinnalla käytetään myös diskurssin käsitettä, jota käytän tutkielmassani. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993b, 26–27) määrittelevät diskurssin kuvaavan suhteellisen eheitä ja säännönmukaisia merkityssuhteiden kokonaisuuksia, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja joiden avulla sosiaalista todellisuudesta rakennetaan tietynlaista. Pietikäisen ja Mäntysen (2009, 25, 50–51) mukaan diskurssi viittaa jonkin asian kuvaamiseen ja merkityksellistämiseen vakiintuneilla kielenkäytön tavoilla tietystä näkökulmasta tietyssä tilanteessa.

Tutkielmassani ymmärrän diskurssin käsitteen kielellisenä ja sosiaalisena, kuten esimerkiksi Pietikäinen ja Mäntynen (2009, 51) sen määrittelevät. Diskurssilla on tietty ulkoinen ja kielellinen ilmiasu millaisena se ilmenee tekstissä (mt., 51) ja siihen sisältyvät tietyt sosiaaliset käsitykset ja merkityksellistämisen tavat. Tähän liittyen on tärkeää huomata, että analyysissä tarkastellaan diskurssien todentumista sosiaalisissa käytännöissä ja diskurssit ovat analyysin, tutkijan ja aineiston vuoropuhelun ja tutkijan perustellun tulkinnan tulosta, eivätkä vain tekstin ominaisuuksien mekaanista ylöskirjaamista (Jokinen ym. 1993b, 28). Diskurssien tunnistamiseksi on huomioitava samanaikaisesti teksti ja sen kielelliset piirteet sekä hyödynnettävä taustatietoa ja teoreettista tietoa aiheesta (Pietikäinen 2000, 143). Analyysin avulla pyrin hahmottamaan millaisia diskursseja viranomaispuhe rakentaa romanikerjäläisilmiöstä, miten ilmiö ja romanikerjäläiset määrittyvät näissä diskursseissa ja pohtia samalla mihin laajempiin yhteiskunnallisiin keskusteluihin nuo diskurssit kytkeytyvät.

Diskurssianalyttisen tutkimukselle on ominaista, että tutkimuksen kohteena ei ole yksilö, vaan nimenomaan sosiaaliset käytännöt ja yksilöiden kielen käyttö eri tilanteissa. Tutkimuksen tavoitteena ei ole päästä yksilön sisäiseen ajatusmaailmaan, vaan diskurssianalyysissä korostetaan identiteetin ja minän määrittelyn dynaamisuutta. Yksilö voi tilanteesta riippuen kiinnittyä moniin erilaisiin ja ristiriitaisiin merkityssysteemeihin. (Jokinen ym. 1993b, 37–38.) Tutkielmassani tämä

liittyy sen tarkastelemiseen, millaisina romanikerjäläiset rakentuvat viranomaispuheen diskursseissa ja millaisia erilaisia identiteettejä ja subjektipositioita heille tarjotaan ja rakennetaan.

Sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti diskurssianalyysissä toiminnan kontekstuaalisuus ja tutkimuskohteen tarkastelu tietyssä ajassa ja paikassa on olennaista ja rikastuttaa analyysiä (Jokinen ym. 1993b, 29–30). Tutkijan tehtävänä on aiheen paikallistaminen, kontekstin ja teoreettisten käsitteiden määrittäminen. Parker (1992, 6) määrittelee tätä vaihetta ennen analyysiä tehtäväksi käsitteelliseksi työksi ja käsitteelliseen osioon tulisi palata analyysin edetessä, sillä se auttaa ymmärtämään aineistosta poimittuja väitteitä. Käsitteellistä työtä olen tehnyt aiempiin tutkimuksiin ja kirjallisuuteen perehtymällä ja valitsemalla aiheeseen sopivia käsitteitä. Kontekstiin kuuluvat myös aineiston tuottamiseen liittyvät reunaehdot (Jokinen ym. 1993b, 34), joita käsittelen aineiston hankkimista ja viranomaispuhetta määrittelevässä kappaleessa.

4.3 Tutkimuksen paikantaminen diskurssianalyttisellä kentällä

Diskurssianalyysiä on kuvattu väljäksi teoreettiseksi viitekehykseksi, jonka erilaiset painotukset ja soveltaminen riippuvat tutkimusasetelmasta (Jokinen ym. 1993b, 17–18). Edellisessä alaluvussa esittelin diskurssianalyysiin liittyviä yleisiä periaatteita ja tässä luvussa määrittelen oman tutkimukseni sijoittumista diskurssianalyttisen tutkimuksen kentällä. Olen hahmottanut omaa tapaani soveltaa diskurssianalyysiä Jokisen ja Juhilan (1999, 55–56) määrittelemien diskurssianalyysin neljän ulottuvuusparin kautta, joihin kuuluvat:

- tilanteisuuden ja kulttuurisen jatkumon välinen suhde
- merkitykset ja merkityksen tuottamisen tavat
- retorisuuden ja responsiivisuuden ulottuvuudet sekä
- kriittisyyden tai analyyttisyyden painotus.

Tilanteisuuden ja kulttuurisen jatkumon suhteessa oma tutkielmani jäsentyy analyyttisenä diskurssianalyysinä, jossa tarkastelen tutkimusaihetta analyttisesti, aineistossa rakentuvana ilmiönä. Kulttuurin muotoutuminen on siten tutkimuksen kohde ja sen tulos. (Jokinen & Juhila 1999, 63.) Olen raamittanut romanikerjäläisilmiön teoreettisella taustalla, johon olen sisällyttänyt romanikerjäläisilmiöstä tähän mennessä tehtyjä tutkimuksia, sitä käsittelevää kirjallisuutta ja aiheen kannalta olennaisia teemoja ja käsitteitä. Kulttuuri kehystää analyysiäni, mutta olen myös halunnut

pysyä avoimena aineistossa esiintyville määrityksille ja puhetavoille ja sille, miten ilmiö rakentuu viranomaispuheessa (mt., 55–56).

Tutkimuksessani merkitykset ja merkitysten tuottamisen tavat, eli mitä- ja miten-kysymykset, ovat molemmat läsnä, kuten Jokisen ja Juhilan (1999, 66) mukaan yleensä diskurssianalyttisissä tutkimuksissa onkin. Tarkastelen aineistossa sitä, millaiseksi romanikerjäläisilmiö rakentuu viranomaispuheessa ja miten, millaisia kielellisiä keinoja käyttämällä se rakennetaan juuri tietynlaisena. Kolmas ulottuvuuspari, retorisuus ja responsiivisuus, liittyy tähän merkitysten tuottamisen tapojen ja kielellisten keinojen tarkasteluun. Jokisen ja Juhilan (1999, 77–78) mukaan retorisuuden painottaminen analyysissä tarkoittaa aineiston tarkastelemista tietylle yleisölle suunnattuna vakuutteluna ja suostutteluna, kun taas responsiivisuus liittyy enemmän vuorovaikutuksellisuuteen, vastavuoroisuuteen ja puhujien reaktioihin toistensa puheenvuoroihin.

Tutkimuksessani painottuu enemmän retorisuuden tarkastelu. Viranomaispuheen analysoimisessa on olennaista kiinnittää huomiota sanotun asian, mitä-kysymyksen, lisäksi siihen, miten tietty versio todellisuudesta rakennetaan ja millaisia retorisia keinoja tietyn version tuottamisessa käytetään. Viranomaispuheessa tämä korostuu, koska yleensä viranomaispuhe on tuotettu jotain tarkoitusta varten ja sillä on jokin tietty päämäärä. Pro gradu -tutkielman rajoissa en ole kuitenkaan lisännyt analyysiin varsinaista retoriikka-analyysiä, vaikka sekin olisi antanut mielenkiintoisen näkökulman tutkimukseen ja esimerkiksi Jokinen (1993) on tarkastellut kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheen retoriikkaa. Tarkastelen aineistossa esiintyviä diskursseja ja niissä käytettyjä kielellisiä keinoja yleisemmällä tasolla.

Viimeinen ulottuvuuspari on kriittisyys ja analyttisyys, jotka liittyvät Jokisen ja Juhilan (1999, 85–86) mukaan tutkimuksen keskeiseen tehtävään uuden keskustelun synnyttämisestä ja siihen, mihin keskusteluun tutkija haluaa osallistua. Kriittisyyden painottaminen tarkoittaa huomion kiinnittämistä analyysissä alistussuhteisiin ja niiden ylläpitämisen ja oikeuttamisen keinoihin. Analyttisempi painotus on aineistolähtöisempää ja tutkija pysyy avoimena aineistosta löytyville jäsennyksille ilman voimakkaita ennakko-oletuksia valtasuhteista. Valtasuhteita voidaan pohtia aineiston analysoimisen jälkeen.

Jokinen ja Juhila (1999, 87) huomauttavat, että kriittisyys ja analyttisyys eivät ole toisiaan poissulkevia, mikä on tärkeä huomio tutkimukseni kannalta. Pyrin tarkastelemaan aineistoani

analyttisesti, pysyen avoimena aineistosta löytyville puhetavoille ilman vahvoja ennakkoletuksia. Kuitenkin tiedostan, että aiheeseeni liittyy tiettyjä valta- ja alistussuhteita muun muassa romanien syrjityn vähemmistöaseman vuoksi. Lisäksi aineistonani ovat yhteiskunnassa hallitsevassa asemassa olevien viranomaisten laatimat raportit aiheesta sekä eduskunnassa kansanedustajien esittämät kysymykset. Aineisto on yhteiskunnan ”eliitin” tuottamaa ja siten vallan suhteen painottunutta. Myös toiseus yhtenä teoreettisena teemana liittyy valtasuhteisiin ja valtaväestön ja vähemmistöjen suhteisiin. Nämä romanikerjäläisilmiöön liittyvät asiat sekä omat teoreettiset valintani tiedostaen pyrin tarkastelemaan aineistoa avoimella asenteella, antaen mahdollisuuden valtasuhteita uusintaville tai niitä vastustaville ja kyseenalaistaville puhetavoille.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimuksen toteuttamiseen liittyen esittelen tässä luvussa tutkimuskysymykseni, jonka jälkeen määrittelen viranomaispuhetta, esittelen aineistoni ja käyn läpi analyysiprosessin vaiheita. Lopuksi pohdin tutkimusasetelmaani liittyviä eettisiä kysymyksiä.

5.1 Tutkimuskysymykset

Tutkielmani tavoitteena on tutkimuskysymysten ja diskurssianalyysin avulla selvittää miten romanikerjäläisilmiötä käsitellään ja määritellään Suomessa viranomaisraporteissa ja kansanedustajien kysymyksissä. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisilla diskursseilla viranomaiset puhuvat romanikerjäläisilmiöstä?
2. Miten romanikerjäläiset ja kerjäläisyys rakentuvat näissä diskursseissa?

Ensimmäinen kysymys liittyy itse ilmiöön ja analyysin avulla pyrin selvittämään sitä, millaisia erilaisia diskursseja aineistossa esiintyy romanikerjäläisilmiöstä. Toinen tutkimuskysymys on tarkentava kysymys ja liittyy näiden diskurssien sisältöihin. Tavoitteenani on kuvata sitä, miten ja millaisina romanikerjäläiset ja kerjäläisyys rakentuvat aineistosta löytämissäni viranomaisdiskursseissa.

Tutkielmani teoreettisena taustana ovat aiemmissa luvuissa käsittelemäni kerjäläisyyden, romanien syrjinnän, toiseuden ja suvaitsevaisuuden teemat, jotka luovat näkökulman aineiston tarkasteluun ja analyysiin. Romanikerjäläisilmiöön liittyy monia erilaisia teemoja, mutta en ole rajannut teoreettista taustaa tarkemmin ennen analyysiä, sillä analyysin kautta haluan hahmottaa paremmin viranomaisraporttien esille nostamia teemoja. Täydentävänä aineistona tarkastelen kansanedustajien puheenvuoroja. Toiseuden käsite rajaa tutkielmani omalla tavallaan ja antaa mahdollisuuden tarkastella aineistoa kiinnittämällä huomiota erilaisiin hierarkioihin ja valta-asetelmiin vähemmistöjen ja valtaväestön välillä. Viranomaisasiakirjat ja eduskunnan keskustelut edustavat vallassa olevien sekä yleisemmin yhteiskunnan virallista linjausta tapahtumiin, mutta keskustelujen kohteena ovat vähemmistön asemassa olevat romanikerjäläiset. Toiseuden käsite mahdollistaa huomion kiinnittämisen siihen miten romanikerjäläisiin suhtaudutaan ja nähdäänkö heidät toiseuden kautta vai myös osallisina.

5.2 Aineiston hankkiminen

Aineistonani ovat neljä romanikerjäläisilmiöön liittyvää suomalaista viranomaisraporttia sekä kansanedustajien aiheesta esittämät suulliset ja kirjalliset kysymykset vuosilta 2008–2012. Raportit ja kysymykset ovat kaikkien saatavilla verkossa. Romanikerjäläisilmiön osalta viranomaispuheen tarkasteleminen on perusteltua sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti kielenkäytön toiminnallisen ja seurauksellisen luonteen vuoksi. Jokinen ja Juhila (1991, 26) korostavat viranomaiskäytäntöjen tutkimisen tärkeyttä, sillä vaikka viranomaiset eivät ole vastuussa ongelmista, heidän puhe- ja toimintatapansa vaikuttavat ongelman määrittelyyn ja toimenpiteisiin sen ratkaisemiseksi. Viranomaisasiakirjojen tuottamilla puhetavoilla voi olla laajempia seurauksia suhtautumisessa romaneihin ja ilmiön ratkaisemiseen. Kansanedustajien kysymykset täydentävät aineistoa, sillä myös poliitikot toimivat yhteiskunnan virallisilla areenoilla ja voivat vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen ja konkreettisiin toimenpiteisiin ja lakeihin. Kysymysten avulla kansanedustajat pyrkivät reagoimaan asioihin nopeasti, vaativat hallitukselta toimenpiteitä ja tuovat ajankohtaisia asioita julkiseen keskusteluun. Sekä raportit että kansanedustajien kysymykset luovat kuvaa siitä, miten romanikerjäläisilmiötä käsitellään hallinnon ja politiikan foorumeilla. Tässä luvussa määrittelen tarkemmin viranomaispuhetta ja esittelen aineistoni.

5.2.1 Viranomaispuheen määrittely

Diskurssianalyysissä korostetaan toiminnan kontekstuaalisuutta (Jokinen ym. 1993b, 29) ja tähän liittyy aineiston kontekstin ja reunaehtojen tarkastelu. Jokinen (1993, 190) toteaa, että viranomaispuheella on erityisiä reunaehtoja, sillä puheeseen tai instituutioon pääsy on yleensä rajoitettua, raportit on tilattu jonkun toimesta ja niillä on tietty tehtävä. Viranomaisraportteja ja kansanedustajien kysymyksiä rajaavat ja muokkaavat tietyt ehdot. Aineistoa voisi kutsua institutionaaliseksi, johon Salli Kankaanpään (2006, 43–44) mukaan kuuluvat hallinnon ja viranomaisten tekstit.

Institutionaalinen teksti on organisatorisessa ammattiroolissa kirjoitettu ja se on suunnattu organisaation jäsenille tai ulkopuolisille. Kirjoittajalla on institutionaalinen rooli, eli hän ei kirjoita yksityishenkilönä vaan viraston nimissä. (Kankaanpää 2006, 43–44.) Juuri tämä huomio erottaa

viranomaispuheen esimerkiksi mielipidekirjoituksista. Viranomaispuheessa korostuu kirjoittajien tai tekstin taustalla toimineen työryhmän viranomais- tai asiantuntija-asema, josta käsin he tarkastelevat asiaa. Työryhmän jäsenet on valittu perehtymään romanikerjäläisiä koskeviin kysymyksiin ammattinsa tai asiantuntijuutensa puolesta ja kansanedustajien tehtävänä on tuoda ajankohtaisia asioita esille muun muassa suullisten ja kirjallisten kysymysten kautta. Kansanedustajien kysymykset voivat myös heijastella heidän tärkeinä pitämiään aiheita. Olen kiinnostunut viranomaispuheesta juuri siksi, että sitä ei ole kirjoitettu yksityishenkilön asemassa. Haluan selvittää millaisia diskursseja romanikerjäläisilmiöstä rakentuu asiantuntijoiden, viranomaisten, poliitikkojen ja ammattilaisten puheessa.

Virkakieltä tutkinut Hiidenmaa (2000, 35) muistuttaa, että viranomaistekstit eivät synny tyhjiössä, vaan ne ovat mukana kielen ja kulttuurin muutoksissa, heijastelevat tuttuja merkityksiä ja aikakauden trendit vaikuttavat niihin. Hiidenmaa korostaa tekstin paikallistamista, sillä viranomaisten kieli on monitehtäväistä, intertekstuaalista ja sillä on yhteys muihin asiakirjoihin. Teksti mukautuu instituution yleisiin esitystapoihin ja asettuu viranomaistoiminnan lokeroon, jolloin sitä voidaan käsitellä edelleen ja näin viranomaistekstit rakentavat maailmaa kielen avulla. Erilaiset tekstit rakennetaan erilaisista lähtökohdista ja hallinnolliset tekstit nimeävät maailmaa omasta näkökulmastaan. (Mt., 39–40.)

Hiidenmaa (2000, 41–42) määrittelee myös työryhmien tekstejä, jotka ovat tutkielmani aineistona. Hiidenmaan mukaan tekstin fyysinen kirjoittaja voi olla yksittäinen viranhaltija, mutta taustalla ovat ryhmän keskustelut, kommentit, luonnosten hiominen ja tavoitteena on saavuttaa yhteinen näkemys ja periaatteet. Työryhmien tekstien anti on Hiidenmaan mukaan siinä prosessissa, jossa osallistujat neuvottelevat merkityksistä. Lukijalle merkitykset voivat näyttäytyä ympäripyöreinä, mutta työryhmän jäsenille ne avautuvat enemmän. Merkityksistä neuvottelemisen tavoitteena on tuottaa yhteinen teksti ja neuvotella siitä kielestä, jolla asia esitetään. (Mt., 42.) Tekstit ovat kielellisiä valintoja, ne välittävät merkityksiä, konstruoivat tilanteita, luonnollistavat toimintatapoja ja ajatuksia ja luovat rooleja ja instituutioita (mt., 42–43). Virallisuus syntyy Hiidenmaan (2000, 42–43) mukaan kielellisten valintojen kautta.

Virallisten tekstien ja työryhmien raporttien tuottamiseen liittyvät ehdot ja säännöt on tärkeää huomioida ja aineistossani esiintyvät puhettavat tulisi suhteuttaa tähän kontekstiin. Raportit ovat työryhmien työn tulosta ja niiden tuottamisessa on täytynyt sovittaa monien eri asiantuntijoiden

näkemyksiä toisiinsa. Työryhmän työn tuloksena on julkaistu raportti, joka on suuren yleisön luettavissa. Lukija ei tiedä miten merkityksistä on neuvoteltu, vaan raportti on työryhmän yhteisen ymmärryksen ja kompromissien tulosta. Olen kiinnostunut juuri tästä työryhmän työskentelyn lopputuloksesta ja siitä, millaisia puhetapoja näihin lopullisiin, viimeisteltuihin julkaisuihin on sisällytetty.

Romanikerjäläisilmiöön liittyvät viranomaisraportit on luotu uudessa tilanteessa, kun uusi ilmiö on noussut esille ja hallitukselta vaaditaan toimia ilmiön käsittelemiseksi. Parlamenttiväittelyjä etnisistä suhteista Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa tutkinut Teun A. Van Dijk (1997, 40) huomauttaa, että yleensä ”me” kirjoitamme ”heistä” erityisesti silloin, kun ”heidän” läsnäolonsa on tullut näkyväksi tai muuten kiinnostavaksi. Kun uusia maahanmuuttajia ilmestyy rajalle, poliitikkojen oletetaan tarjoavan ensimmäiset viralliset määritelmät tilanteesta (mt., 34). Van Dijk (1997, 33) mukaan eliittiryhmillä on etuoikeutettu asema resursseihin ja erilaisiin julkisen diskurssin muotoihin, mikä tarjoaa heille myös merkittävän keinon julkisen mielipiteen ja vallitsevan konsensuksen tuottamisessa etnisistä suhteista. Aineistoani voi pitää eliittiryhmän tuottamana, koska sen tuottamiseen pääsy on rajattua ja viranomaisilla on etuoikeutettu asema resursseihin ja päätöksiin.

5.2.2 Viranomaisraportit romanikerjäläisistä

Sisäasiainministeriö on julkaissut aiheesta kaksi virallista raporttia: *Katukerjääminen ja viranomaisyhteistyö* (2008) ja *Kerjäämisen kieltämistä selvittävä työryhmä* (2010). Sisäasiainministeriö asetti ensimmäisen työryhmän 4.4.2008 selvittämään tarvitaanko kerjäämisen aiheuttamiin viranomaistoimiin valtakunnallisesti yhdenmukaisia ohjeita. Työryhmän tavoitteena oli myös arvioida salassapitosäännöksiä viranomaisten välisessä yhteistyössä sekä lainsäädännön muutostarpeita erityisesti järjestyslain osalta. Raportissa on 52 sivua, liitteet ja kansi- ja kuvailulehti. (Sisäasiainministeriö 2008, 1–6.) Raportti kuvailee kerjäläisilmiötä yleisesti, tilannetta Suomessa, Helsingin diakonissalaitoksen projektia, kerjäämistä muualla Euroopassa ja suhtautumista siihen, romanien asemaa Romaniassa ja lainsäädäntöä perustuslain, ihmisoikeuksien, vapaan liikkuvuuden, maasta poistamisen, sosiaali- ja terveyspalvelujen, järjestyslain, rahankeräyslain, lastensuojelun, toimeentulotuen ja tietosuojan kannalta. Lopussa arvioidaan tilannetta ja esitetään työryhmän toimenpidesuosituksia, jotka liittyvät ohjeiden yhdenmukaistamiseen, viranomaisten tietojenvaihtoon, salassapitosäännösten tulkintaan,

maahanmuuton rekisteröintimenettelyyn, järjestyslain muutoksiin, yhteistyöhön lähtömaiden kanssa, alaikäisten lasten asemaan ja mahdolliseen ihmiskauppaan. (mt., 7–51.) Liitteinä ovat Oulun sosiaalipalvelujen ja poliisin ohje kerjäläisasian hoitamiseksi ja työministeriön työnhakuohje ulkomaalaisille.

Sisäasiainministeriö asetti 21.5.2010 toisen työryhmän selvittämään järjestyslain muutostarpeita, koska edellisen raportin jälkeen tilanne romanikerjäläisten osalta oli muuttunut ja kerjäämisen aiheuttamat häiriöt olivat lisääntyneet (Sisäasiainministeriö 2010, 3). Uudessa raportissa käsitellään kerjäämisen nykytilaa, siihen liittyviä ongelmia kuten rikollisuutta ja luvaton leiriytymistä, lainsäädäntöä Suomessa ja muualla, Euroopan Unionin vapaata liikkuvuutta ja esitellään työryhmän johtopäätökset. Työryhmän esittämät muutosehdotukset koskevat muun muassa kerjäämisen organisoinnin kieltämistä ja luvaton leirintää. Muutosehdotusten yhteydessä esitellään vähemmistövaltuutetun ja romanijärjestön kannanotot. (Mt., 3–44.) Liitteenä raportissa on Oikeusministeriön ja Sosiaali- ja terveysministeriön edustajien eriävä mielipide. Yhteensä raportissa on 52 sivua sekä kansi- ja kuvailulehdet.

Sisäasiainministeriön raporttien lisäksi Helsingin kaupunginjohtaja asetti 14.4.2010 työryhmän, jonka tehtävänä oli tehdä esitys kaupungin yhteisiksi linjauksiksi kerjäläisilmiön käsittelemiseksi, valmistella mahdollisia ohjeita ja esityksiä lainsäädäntömuutoksista, kuulla asiantuntijoita, raportoida yleisesti kerjäläistilanteesta ja esittää keinoja lieveilmiöiden minimoimiseksi (Helsingin kaupunki 2011, 3). Työryhmän 22-sivuinen loppuraportti on julkaistu 27.4.2011 ja sen liitteinä ovat työryhmän tekemät asiantuntijakuulemiset. Raportissa käsitellään kerjäläisilmiön taustaa, tilannetta Helsingissä, kaupungin suorittamia toimenpiteitä ja romanikerjäläisten leiriytymistä sosiaalikeskus Sataman piha-alueelle. Työryhmä esittelee johtopäätöksensä ja esityksensä linjauksista sosiaali- ja terveydenhuollon, leiriytymisen, tilapäismajoituksen järjestämisen ja majoituksen tarpeessa olevien henkilöiden kohtelun ja ohjaamisen suhteen. Lisäksi raportissa selvitetään ympäristökeskuksen, rakennusvalvontaviraston ja pelastuslaitoksen tehtäviä ja roolia ongelman käsittelemiseksi, yhteistyötä valtion ja lähtömaiden kanssa ja jatkotyöskentelyä. Raporttiin on liitetty kaava työryhmän toimenpide-ehdotuksista. (Mt., 4–20.) Liitteinä raportissa ovat työryhmän asettamispäätös, asiantuntijakuulemiset, selvitys vaihtoehtoisen leiriytymispaikan järjestämisestä, Nuorisoasiainkeskuksen työryhmän edustajan esitys matalan kynnyksen leiripaikasta, muistio luvattomien leirien purkamisesta, Suomen romanijärjestön julkilausuma ja vähemmistövaltuutetun lausunto. Asiantuntijoina työryhmä kuuli Siisti Stadi -projektin projektisuunnittelijaa, Latcho Drom

-projektin työntekijöitä, diakonissalaitoksen diakoniajohtajaa, Vapaa Katto ry:n puheenjohtajaa, sisäasiainministeriön lainsäädäntöneuvosta, sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalineuvosta, poliisin ylikomisariota, poliittisen historian asiantuntijaa, Suomen romanifoorumin toiminnanjohtajaa, vähemmistövaltuutettua ja palotarkastajaa.

Neljäs aiheesta laadittu viranomaisraportti on Helsingin diakonissalaitoksen Rom po drom -projektin loppuraportti, joka on julkaistu 14.6.2010. Projekti perustettiin Helsingin kaupungin pyynnöstä ja projektissa työntekijät jalkautuivat romanikerjäläisten keskuuteen selvittämään kerjäläisten avuntarvetta, olosuhteita, lähdön syitä ja ehdotuksia toimenpiteistä. Raportin on toimittanut Helsingin Diakonissalaitos, mutta käsittelen sitä viranomaispuheena, koska Helsingin kaupunki on tilannut raportin. Lisäksi raportti on romanikerjäläisten kannalta merkittävä, sillä se on ainoa aiheesta tehty viranomaisraportti, jossa työntekijät ovat jalkautuneet romanikerjäläisten keskuuteen ja haastatelleet heitä. Viranomaisraporteista kertyi analysoitavaa aineistoa yhteensä 196 sivua.

5.2.3 Kansanedustajien kysymykset

Aiheesta laadittujen viranomaisraporttien lisäksi tarkastelen täydentävänä aineistona romanikerjäläisiin liittyviä kansanedustajien suullisia ja kirjallisia kysymyksiä. Kerjäläisilmiöön liittyvien kysymysten löytämiseksi käytin eduskunnan verkkosivuston hakutoimintoa (<http://web.eduskunta.fi>).

Eduskunnan verkkosivuilla on tietoa suullisista ja kirjallisista kysymyksistä. Suulliset kysymykset ovat osa eduskunnan täysistuntoon kuuluvaa suullista kyselytuntia, joka järjestetään torstaisin klo 16.00 ja sen voi katsoa suorana Yleltä. Eduskunnan verkkosivuilla täysistunto määritellään tärkeäksi ajankohtaisen poliittisen keskustelun foorumiksi, jonka avulla ajankohtaisista aiheista voidaan keskustella nopeasti. Täysistunnon työskentelymuotoja, joihin sisältyy suullinen kyselytunti, pidetään tärkeinä avoimuuden, yhteiskunnallisten epäkohtien esille nostamisen ja demokratian toimivuuden kannalta. Suullisella kyselytunnilla kansanedustajat osoittavat kysymyksensä läsnä olevalla ministerille, joka ei tiedä kysymystä etukäteen. Puhemies määrittelee missä järjestyksessä kansanedustajat esittävät kysymyksiä ja minkä verran tietystä aiheesta keskustellaan. Kaikkia pyydettyjä puheenvuoroja ei välttämättä ehditä käsitellä. Kansanedustajan käytettävissä on myös kirjallinen kysymys, joka osoitetaan sille valtioneuvoston jäsenelle, jonka

toimialaan asia kuuluu.

Eduskunnassa romanikerjäläisilmiöstä on esitetty vuodesta 2008 vuoteen 2012 mennessä yhteensä 12 kirjallista ja suullista kysymystä. Vuonna 2008 kerjäläisilmiön saavuttua Suomeen aiheesta esitettiin kaksi kysymystä eduskunnassa: Outi Alanko-Kahiluodon (vihreät) kirjallinen kysymys Romanian romanien aseman parantamisesta (KK 127/2008) ja Juha Hakolan (kokoomus) suullinen kysymys ulkomaisista kerjäläisistä (SKT 7/2008). Vuonna 2009 aiheesta esitettiin kolme kirjallista kysymystä: Matti Kauppilan (ym. vasemmisto) kysymys kerjäämisen yhtenäisestä ohjeistamisesta (KK 529/2009), Päivi Räsänen (kristillisdemokraatit) kysymys Romanian romanien ihmisoikeuksien toteutumisesta lähtömaassa (KK 1020/2009) ja Raimo Vistbackan (perussuomalaiset) kysymys häiritsevän kerjäämistoiminnan estämisestä Suomessa (KK 500/2009). Vuonna 2010 aiheesta esitettiin neljä kysymystä: Juha Hakola (kokoomus) esitti kirjallisen kysymyksen yleisillä paikoilla kerjäämiseen puuttumisesta (KK 345/2010) ja suullisen kysymyksen kerjäläisongelmaan puuttumisesta (SKT 78/2010). Lisäksi Merja Kyllönen (ym. vasemmisto) esitti kirjallisen kysymyksen Itä-Euroopan romanien tilanteesta ja Suomen vaikutusmahdollisuuksista (KK 173/2010) ja Pekka Haavisto (vihreät) esitti suullisen kysymyksen Euroopan romanikysymyksestä (SKT 139/2010). Seuraavan kerran kerjäläisilmiö on ollut käsittelyssä eduskunnassa vuonna 2012, kun Jussi Halla-aho (perussuomalaiset) esitti suullisen kysymyksen kerjäläisilmiön kitkemisestä (SKT 26/2012), Jaana Pelkonen (kokoomus) esitti eduskunnalle kirjallisen kysymyksen koskien kerjäämisen kieltämistä (KK 539/2012) ja Olli Immonen (perussuomalaiset) kysyi kirjallisesti kerjäämisen kriminalisoinnista Suomessa (KK 232/2012). Kansanedustajien kysymykset muodostivat yhteensä noin seitsemän sivun verran analysoitavaa aineistoa. Kansanedustajien kysymykset löytyvät eduskunnan verkkosivuilta ja viittaa kysymyksiin samoilla lyhenteillä kuin verkkosivuilla, eli KK tarkoittaa kirjallista kysymystä ja SKT suullisen kyselytunnin asiaa.

5.3 Aineiston analysoiminen

Analyysimenetelmänä käytän diskurssianalyysiä, jonka yleisiä periaatteita ja tutkimusasetelmani painotuksia olen esitellyt tutkimuksen metodologisia lähtökohtia käsittelevässä luvussa. Tässä luvussa käyn läpi varsinaista analyysiprosessia, jonka avulla olen selvittänyt millaisilla diskursseilla viranomaisraporteissa ja kansanedustajien kysymyksissä romanikerjäläisilmiötä ja kerjäläisiä käsitellään. Analyysin tuloksena löytämäni viranomaisdiskurssit esittelen seuraavassa pääluvussa.

Diskurssianalyysille ei ole selkeitä työkaluja (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 164), joten olen perehtynyt laajasti diskurssianalyysiä käsittelevään kirjallisuuteen ja selannut menetelmää soveltavia tutkimuksia hahmottaakseni analyysin vaiheita.

Analyysiprosessini kannalta erityisen hyödylliseksi koin Outi Wallinin (2012) väitöskirjan hyvinvointityöhön sitoutumisesta. Wallin on tutkinut haastatteluja diskurssianalyysin avulla ja erittelee analyysin vaiheita omassa tutkimuksessaan (mt., 64–65). Olen hyödyntänyt analyysissä Wallinin (2012, 64–65) erittelemiä analyysin vaiheita ja analyysin kannalta olennaisia kysymyksiä *mitä, miten ja mistä ja kenen näkökulmasta* sekä käynyt läpi kirjallisuutta, johon Wallin on pohjistanut analyysiprosessinsa. Tästä kirjallisuudesta tutkielmani kannalta hyödyllisimmiksi osoittautuivat Ilkka Pietilän (2010) artikkeli haastattelujen diskursiivisesta analyysistä sekä Rosalinda Gillin (2000) ja Tim Rapleyn (2007) kirjoitukset diskurssianalyysin eri vaiheista.

Pietilän (2010, 219–220) mukaan aineiston analyysi alkaa yleensä *mitä*-kysymyksillä, aineistoon tutustumisella ja sen luokittelemisella. Luokittelu voi perustua esimerkiksi siihen, millä eri tavoilla jotain aihetta tai yhteiskunnallista ilmiötä selitetään ja perustellaan aineistossa ja mistä kaikesta puhutaan puhuttaessa tutkimusaiheesta. Aloitin analyysiprosessin lukemalla aineiston läpi samalla tehden muistiinpanoja siitä, *mitä romanikerjäläisistä ja kerjäläisyydestä sanotaan*. Gill (2000, 179) ja Rapley (2007, 130) nimittävät aineiston luokittelua koodaamiseksi. Aluksi päällekkäisyydet eivät haittaa, vaan on parempi, että luokittelu on mahdollisimman kattava. Ensimmäisellä lukukerralla en tehnyt tarkempaa luokittelua, sillä pyrin saamaan kokonaiskuvaa aineistosta ja kaikesta siitä, mitä romanikerjäläisilmiöön viranomaispuheessa liitetään. Tarkoituksena on muodostaa yleinen käsitys aineistossa esiintyvistä diskursiivisista vaihtelusta, erilaisista puhetavoista ja tästä vaihtelusta muodostetaan seuraavan vaiheen analyysin teemoja järjestämällä aineistoa (Pietilä 2010, 222).

Toisella lukukerralla tarkastelin aineistoa yksityiskohtaisemmin tarkentamalla ja täydentämällä kategorioita. Rapleyn (2007, 116) mukaan analyysissä on tärkeää tarkastella tekstin oletuksia ja ongelmanmäärittelyä: kuka määrittelee, miten ongelmaa kuvataan ja mitä ratkaisuvaihtoehtoja esitetään. Laajensin kategorioita ja kävin aineistoa läpi kiinnittämällä huomiota siihen, *mitä romanikerjäläisistä sanotaan, mitä romanikerjäläisilmiöstä, kerjäämisestä ja kerjäläisyydestä sanotaan, mitä kerjäläisilmiöstä muualla kerrotaan, mitä ilmiön syistä ja taustoista kerrotaan, mitä esitetään ratkaisuvaihtoehtoiksi ja miten asiaa on yritetty ratkaista*.

Toisen lukukerran jälkeen olin saanut melko hyvän käsityksen aineistossa esiintyvien puhetapojen vaihtelusta ja siitä, mitä erilaisia asioita aineistossa liitetään romanikerjäläisilmiöön. Havaitsin tiettyjen puhetapojen ja näkemysten toistuvuutta ja kolmannella lukukerralla tein näihin huomioihin perustuen luokittelua tarkempiin kategorioihin. Parkerin (1992, 10–11) mukaan analyysissä voi ryhmitellä johdonmukaisia väitteitä samasta teemasta ja tutkijan on hyödynnettävä omaa kulttuurista ymmärrystään määritellessään aiheen kannalta olennaisia ryhmittelyn teemoja. Tässä vaiheessa teemoja oli vielä runsaasti, koska halusin pitää luokittelun mahdollisimman kattavana. Teemat olivat *Euroopan Unioni, ihmisoikeudet, ilmiön tausta, järjestäytynyt rikollisuus, kerjäläiset uhreina, lapset, vanhukset ja naiset, lieveilmiöt, muutos romanikerjäläisilmiössä, romanikerjäläiset rikollisina, romanikerjäläisilmiö muualla, romanit kerjäläisinä, suomalainen yhteiskunta, toimenpiteet ja ratkaisuehdotukset, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ja yleinen järjestys ja turvallisuus*.

Kolmannen lukukerran jälkeen aloin kiinnittää tarkemmin huomiota aineiston säännönmukaisuuksiin ja eroihin sekä siihen *miten* ja millaisilla kielellisillä keinoilla romanikerjäläisilmiötä rakennetaan tietynlaisena. Tarkastelin tekstin retorista työtä, miten teksti on rakennettu, miten se vakuuttelee ja miten tietyt elementit vahvistavat, häiritsevät tai heikentävät tekstin merkitystä ja oletusta (Rapley 2007, 112–113). Pietilän (2010, 224–229) mukaan tässä vaiheessa tarkastellaan diskursiivisia käytäntöjä ja sitä, millä tavoin tietyt puhetavat muodostuvat hallitseviksi. Tutkijan tulisi kiinnittää huomiota siihen miten näkemyksiä kuvataan ja perustellaan. Skeptinen lukeminen, eli tekstin, sen merkitysten ja oletusten kyseenalaistaminen on olennainen osa analyysiä. Tutkijan tulisi haastaa myös omia oletuksiaan ja miettiä, miksi lukee tekstiä juuri näin, mitkä tekstin piirteet tuottavat tietyn lukutavan ja miten teksti suostuttelee. (Gill 2000, 178–179.)

Kun erilaisten puhetapojen ja diskursiivisten käytäntöjen vaihtelu alkaa olla selvillä, tulisi Pietilän (2010, 230) mukaan siirtyä *mitä-* ja *miten-*kysymyksistä *miksi-*kysymyksiin, vaihtelun syiden pohtimiseen ja yhdistäviin ja erottaviin diskursiivisiin piirteisiin. Tässä varsinaisessa analyysivaiheessa tutkija tarkastelee aineiston kuviota, vaihtelevuutta ja jatkuvuutta, ja tekee alustavia hypoteesejä. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota poikkeaviin tapauksiin, jotka ovat vastakkain muodostuvan kuvion kanssa. (Gill 2000, 180, 188.) Poikkeavien puhetapojen tarkastelu on tärkeää läpi analyysin, sillä ristiriitaisuudet tuovat esille puhetapojen rajoja, auttavat hahmottamaan hallitsevia puhetapoja ja selittämään diskursiivista vaihtelua (Pietilä 2010, 234).

Alustavan sisällöllisen luokittelun jälkeen aloitin eri luokittelujen tarkastelemisen ja vertailun, kiinnittäen huomiota tarkemmin puhetapojen yhtäläisyyksiin ja ristiriitaisuuksiin. Jokinen ja Juhila (1991, 36) kuvaavat diskurssin rakentamista kaksitasoisena tulkintaprosessina, jossa siirrytään osista kokonaisuuksiin, eli eheän diskurssin muodostamiseen, hahmottamalla yhtäläisyyksiä. Aineistosta etsitään saman sisältöisinä toistuvia asioiden jäsennystapoja ja näiden merkitysten väliset yhteydet viittaavat laajempiin diskursseihin (mt., 36). Yhtäläisyyksiä tarkastelemalla yhdistelin alustavia luokitteluja laajempien kokonaisuuksien alle. Osa jäsennyksistä liittyi luontevasti toisiinsa, mutta joukossa oli myös poikkeuksia ja ristiriitaisuuksia, joita kuljetin mukana luokittelussa. Tarkastelun myötä hahmottelin viisi laajempaa puhetapaa, joiden alle tarkemmat luokitellut sopivat niissä käytettyjen merkitysten ja merkityksellistämisen tapojen kautta. Muodostuneet puhetavat olivat *Euroopan Unioni, ihmisoikeudet, järjestäytynyt rikollisuus, yleinen järjestys ja turvallisuus* ja *suomalainen hyvinvointivaltio*.

Tässä vaiheessa palasin jälleen tutkimuskysymyksiini ja kiinnitin huomiota puhetapojen sisällä erityisesti siihen, millaisia kielellisiä keinoja käyttämällä romanikerjäläisilmiö rakentuu tietyssä puhetavassa. Tarkastelin sitä, millä keinoilla tiettyä näkemystä perusteltiin, esitettiinkö jokin näkemys tosiasiana ja sen tueksi varmoja todisteita vai liittyikö siihen epävarmuutta ja ristiriitaisia tulkintoja ja jos liittyi, missä määrin näitä tuotiin esille. Puhetavoissa ilmenevien ristiriitaisuuksien tarkasteleminen auttoi myös hahmottamaan tietylle puhetavalle tyypillistä asian kuvaamistapaa ja toi esille aineiston moninaisuutta.

Yksi osa analyysiä on tarkastella sitä, millaisia identiteettejä ja subjektipositioita tekstissä tuotetaan, miten niitä ylläpidetään ja miten niistä neuvotellaan (Rapley 2007, 115). Tähän liittyen tarkastelin sitä, millaisiksi romanikerjäläiset määrittyivät tietyssä puhetavassa, millaisia identiteettejä ja subjektipositioita heille tarjottiin, nähtiinkö heidät uhreina vai toimijoina, ja miten tätä perusteltiin. Havaitsin, että tietyn puhetavan sisällä romanikerjäläisilmiötä merkityksellistetään tiettyjen asioiden kautta ja tähän kuvaamiseen ja perusteluun kuuluu romanikerjäläisten kuvaaminen tietystä perspektiivistä, rakentaen heille tietynlaista identiteettiä tietyillä ominaisuuksilla varustettuna. Ilmiön kuvaaminen tietystä näkökulmasta tukee aineistossa tiettyä kuvaa kerjäläisistä ja päinvastoin.

Pietilän (2010, 234) mukaan analyysissä on lopulta siirryttävä havainnoista tulkintaan ja aineistoa yleisemmälle abstraktiotasolle. Tutkijan on kehiteltävä järkeenkäypiä ja uskottavia selityksiä

havainnoilleen ja tarkasteltava sitä, missä määrin ja missä suhteessa tutkijan tekemät päätelmät kertovat analyysin kohteena olevaa aineistoa yleisemmästä ilmiöstä (mt., 234). Tähän liittyen olen tarkastellut aineistosta löytämiäni viranomaisdiskursseja teoreettista taustaa vasten ja tarkastellut tuloksia suhteessa aiempiin tutkimuksiin ilmiöstä. Seuraavassa luvussa esittelen analyysin tuloksena löytämäni diskurssit ja viimeisessä luvussa teen johtopäätöksiä tutkimuksen tuloksista. Näissä molemmissa luvuissa peilaan tuloksiani aiempiin tutkimuksiin ja teoreettiseen taustaan.

5.4 Eettiset kysymykset

Tutkielmani aineistona ovat kaikkien saatavilla olevat julkiset viranomaisraportit ja julkisesti esitetyt kansanedustajien kysymykset, joten tutkimusasetelmaani ei liity esimerkiksi tietosuojaan liittyviä eettisiä kysymyksiä. Tutkielmani ja aineistoni kohdistuvat kuitenkin eettisesti herkkään aiheeseen, syrjittyyn etniseen vähemmistöön. Östen Wahlbeckin (2008, 154) mukaan eettisiin kysymyksiin tutkijan ja tutkittavien välillä liittyy erityisiä ongelmia tutkittaessa heikossa asemassa olevia vähemmistöjä. Tutkimuksissa vähemmistöjen on usein vaikea saada ääntään kuuluviin, koska he ovat tutkimuksen kohteena ja keskustelua käydään heistä, eikä heidän kanssaan (mt., 154). Tämä asetelma toistuu tutkielmassani, jonka kohteena ovat romanikerjäläiset, mutta he eivät itse pääse osallistumaan tutkimukseen. Wahlbeckin (2008, 154) mukaan tutkijalla on vastuu siitä millainen kuva vähemmistöstä muodostuu ja tutkimuksen avulla voidaan parantaa tai pahimmassa tapauksessa heikentää vähemmistön asemaa.

Tutkijana minun on kiinnitettävä erityistä tarkkuutta siihen miten esitän tutkimustulokset ja miten niitä voidaan tulkita, jotta en uusinna tiettyjä puhetapoja tai vahingoita vähemmistön asemaa (Wahlbeck 2008, 154–155; Jokinen ym. 1993b, 23–24). Sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti ymmärrän kielenkäytön seuraukselliseksi toiminnaksi, jolla voi olla vaikutusta muun muassa siihen miten ryhmiä luokitellaan ja mitä toimenpiteitä vähemmistöjen suhteen oikeutetaan. Julkinen kerjäläiskeskustelu on ollut negatiivista ja keskustelu ja sen kautta toimenpiteet kerjäläisiä kohtaan ovat saaneet jopa vihamielisiä ja rasistisia piirteitä. Tavoitteenani on avoimen analyysin avulla hahmottaa viranomaisten rakentama kuva romanikerjäläisistä ja tuoda esiin myös ristiriitaisia ja vaihtoehtoisia puhetapoja. Sosiaalityön näkökulmasta tutkielmani aihe on tärkeä, koska sosiaalityön tehtävänä on edistää vähemmistöjen ja syrjittyjen, marginaalissa elävien ihmisten asemaa. Tästä näkökulmasta on myös erityisen tärkeää haastaa hallitsevia puhetapoja ja pohtia avoimesti ja monipuolisesti erilaisia vaihtoehtoja ilmiön kuvaamiseksi ja sen ratkaisemiseksi.

Arja Kuulan (2011, 11) mukaan etiikka on läsnä moraalisisina valintoina läpi tutkimusprosessin aiheen valinnasta tulosten vaikutusten pohtimiseen. Kuula (2011, 34–35) viittaa Suomessa toimivan Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeisiin, jotka perustuvat siihen, että tutkimuksen luotettavuuden ja uskottavuuden takaa hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen. Tutkielmassani olen pyrkinyt parhaalla mahdollisella tavalla noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä toimimalla rehellisesti, huolellisesti ja tarkkuudella tutkimuksen teossa ja tulosten arvioinnissa. Hyvän käytännön mukaisesti olen soveltanut tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia, eettisesti kestäviä tiedonhakinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä ja pyrkinyt avoimuuteen tulosten julkistamisessa. Olen huomionnut muiden tutkijoiden saavutukset ja antanut heille kuuluvan kunnian kiinnittämällä huomiota lähdeviitteiden asianmukaiseen merkitsemiseen. (Mt., 34–35.) Kuulan (2011, 35) mukaan vastuu käytännön noudattamisesta on aina tutkijalla itsellään. Olen pyrkinyt tuomaan mahdollisimman tarkasti ja avoimesti esille tutkimuksen toteuttamiseen liittyvät asiat, jotta myös lukija voi varmistua hyvän tieteellisen käytännön noudattamisesta ja tulosten luotettavuudesta.

6 VIRANOMAISDISKURSSIT KERJÄLÄISILMIÖSTÄ

Analyysiprosessin myötä aineistosta hahmottui viisi diskurssia, joiden kautta viranomaiset merkityksellistävät romanikerjäläisilmiötä, romanikerjäläisiä ja kerjäläisyyttä sekä perustelevat ilmiöön puuttumista. Diskurssit ovat *romanikerjäläisilmiö osana järjestäytynyttä rikollisuutta, uhkana yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle, ihmisoikeuksien näkökulma* sekä *romanikerjäläisilmiö Euroopan unionissa ja suomalaisessa hyvinvointivaltiossa*. Tässä luvussa esittelen miten diskursseissa kuvataan ja käsitellään romanikerjäläisilmiötä ja kerjäläisiä. Diskurssien tueksi esitän aineisto-otteita, jotka havainnollistavat tietyn diskurssin esiintymis- ja rakentamistapaa aineistossa. Aineisto-otteiden perässä olevat lyhenteet viittaavat aineistoon: SM2008 ja SM2010 tarkoittavat Sisäasiainministeriön vuoden 2008 ja 2010 raportteja, ROM2010 viittaa Diakonissalaitoksen raporttiin, HKI2011 Helsingin kaupungin työryhmän raporttiin, KK viittaa kansanedustajan kirjalliseen kysymykseen ja SKT suulliseen kysymykseen.

6.1 Romanikerjäläisilmiö osana järjestäytynyttä rikollisuutta

Yksi aineistossa erottuva viranomaismäisen puheen tapa jäsentää romanikerjäläisilmiötä on liittää se järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja ihmiskauppaan. Romanikerjäläisilmiötä, romanikerjäläisten liikkumista ja kadulla kerjäämistä kuvataan osana järjestäytynyttä toimintaa, jossa romanikerjäläisten kerjäämällä tai muilla tavoilla ansaitut rahat eivät jää kerjäläisille, vaan menevät toiminnan taustalla vaikuttaville tahoille, kuten rikollisjärjestöille. Järjestäytyneeseen rikollisuuteen kytketään viranomaismäisessä ihmiskauppa ja sen kautta romanikerjäläiset rakentuvat tässä diskurssissa uhreina. Diskurssin sisällä esiintyy myös jonkin verran poikkeuksia ja ristiriitaisuuksia, joita esittelen tämän luvun lopussa.

6.1.1 Järjestäytynyt rikollisuus ja ihmiskauppa

Järjestäytyneeseen rikollisuuteen kerjäämisen taustalla viitataan kuudessa kansanedustajan kysymyksessä ja kaikissa muissa raporteissa paitsi Helsingin kaupungin raportissa. Eniten viittauksia järjestäytyneeseen rikollisuuteen on vuoden 2010 Sisäasiainministeriön raportissa. Romanikerjäläisilmiön yhteys järjestäytyneeseen rikollisuuteen rakennetaan aineistossa osittain

epävarmasti, viittaamalla esimerkiksi siihen, että ilmiö *vaikuttaa* organisoidulta, siihen *voi* liittyä järjestäytyntä rikollisuutta tai *ainakin osa* kerjäläisistä on järjestetty Suomeen organisoidusti.

Mihin toimiin hallitus aikoo lainsäädäntöä muuttamalla tai viranomaistoimia ohjeistamalla ryhtyä, että kaduilla lisääntyvässä määrin tapahtuva häiritsevä kerjäämistoiminta, johon saattaa sisältyä myös järjestäytyneen rikollisuuden ja ihmiskaupan piirteitä, saataisiin Suomesta vähenemään tai kokonaan loppumaan? (KK 500/2009)

Aineistokatkelmassa viitataan romanikerjäläisilmiön yhteyksistä järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja ihmiskauppaan epämääräisesti, käyttäen ilmaisua *saattaa sisältyä myös järjestäytyneen rikollisuuden ja ihmiskaupan piirteitä*. Kansanedustaja vaatii kysymyksellään Suomen hallitusta ryhtymään toimiin tällaisen toiminnan vähentämiseksi tai lopettamiseksi Suomessa. Viittaaminen niin vakavaan toimintaan kuin järjestäytynyt rikollisuus ja ihmiskauppa voi olla tehokas keino ilmiön vakavuuden osoittamiseksi ja toimenpiteiden välttämättömyyden korostamiseksi. Kansanedustajan mukaan kyseessä on *lisääntyvässä määrin tapahtuva häiritsevä kerjäämistoiminta* ja järjestäytynyt rikollisuus ja ihmiskauppa, mikä saa ilmiön vaikuttamaan pahenevalta uhalta. Jos kyseessä olisi vain muutama kadulla hiljaa istunut romanikerjäläinen, tilanteeseen puuttumista voisi olla vaikeampi vaatia.

Järjestäytynyt rikollisuus rakennetaan viranomaispuheessa myös vahvemmin osana romanikerjäläisilmiötä viittaamalla siihen romanikerjäläisilmiön *piirteenä* tai *luonteeseen kuuluvana* tai yhteys ilmaistaan tosiasiana, jota ei oikeastaan edes tarvitse perustella tai todistella sen tarkemmin.

Viimeaikaisten uutisten mukaan ulkomailta Suomeen tulleiden kerjäläisten määrä on kymmenkertaistunut lyhyen ajan sisällä. Kerjäläisistä suurin osa koostuu Bulgarian ja Romanian romanivähemmistöön kuuluvista henkilöistä. Poliisin tietoon on tullut viime vuosien aikana lukuisia erilaisia rikoksia, joiden tekijöinä ovat olleet kyseisistä maista tulleet kerjäläiset. Kerjääminen on organisoitua toimintaa, ja siihen liittyy olennaisesti ihmissalakuljetuksia, lasten hyväksikäyttöä, prostituutiota ja muuta järjestäytyntä rikollisuutta. (KK 232/2012)

Aineistokatkelmassa romanikerjäläisilmiö ja järjestäytynyt rikollisuus liitetään mutkattomasti yhteen toteamalla, että *kerjääminen on organisoitua toimintaa*, eikä tätä yhteyttä selitetä sen tarkemmin. Vaikutusta tehostetaan toteamalla, että *siihen liittyy olennaisesti ihmissalakuljetuksia, lasten hyväksikäyttöä, prostituutiota ja muuta järjestäytyntä rikollisuutta*. Kansanedustaja ei liitä

romanikerjäläisilmiötä vain järjestäytyneeseen rikollisuuteen, vaan luettelee ilmiöön kuuluvaksi ihmissalakuljetukset, lasten hyväksikäytön ja prostituution. Romanikerjäläisilmiö rakentuu vakavana järjestäytyneen rikollisuuden toimintana, jossa ei ole kyse vain kadulla kerjäävistä romaneista vaan ihmisten hyväksikäytöstä ja pakottamisesta rikolliseen toimintaan. Aineistokatkelman ensimmäinen lause viittaa lisäksi ilmiön nopeaan kasvamiseen: *kerjäläisten määrä on kymmenkertaistunut lyhyen ajan sisällä*, mikä luo edelleen vaikutelmaa ilmiöstä pahenevana ja kasvavana uhkana, kuten aiemmassa aineistokatkelmassa. Aineistossa luodaan uhkakuvaa ilmiön ja siihen liittyvän järjestäytyneen toiminnan laajenemisesta jos Suomessa ei ryhdytä toimenpiteisiin mahdollisimman pian.

Romanikerjäläisilmiön yhteydestä järjestäytyneeseen rikollisuuteen esitetään aineistossa myös todisteita ja perusteluja. Todisteina ovat Suomessa tehdyt havainnot ja viitteet organisoidusta toiminnasta, työryhmien saama tieto esimerkiksi muiden maiden lainvalvontaviranomaisilta ja Romaniassa järjestäytyneestä toiminnasta luetut syytteet.

Edelleen työryhmän saaman selvityksen perusteella on ilmeistä, että osa kerjäämistä ja katusoittamista harjoittavista henkilöistä on järjestetty Suomeen organisoidusti ulkomailta ja heidän saamansa rahat menevät valtaosin järjestäytyneille rikollisjärjestöille. Esimerkiksi Romaniassa on luettu syyte 22 järjestäytyneeseen rikollisryhmään kuuluvalla henkilölle tämän kaltaisesta nimenomaan Suomeen vuosina 2005 - 2009 kohdistetusta toiminnasta. (SM2010 s.33)

Kenties vakuuttavin todiste romanikerjäläisilmiön yhteydestä järjestäytyneeseen rikollisuuteen aineistossa ovat aineistokatkelmassa mainitut Romaniassa järjestäytyneestä toiminnasta luetut syytteet, joihin viitataan Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa kolme kertaa. Muualla näihin syytteisiin ei vedota, eikä raportissa kerrota tiedon lähdettä. Aineistokatkelmassa vedotaan työryhmän saamaan *selvitykseen*, jonka perusteella *on ilmeistä, että osa kerjäämistä ja katusoittamista harjoittavista henkilöistä on järjestetty Suomeen organisoidusti ulkomailta*. Väitteen tueksi mainitaan esimerkkinä Romaniassa luetut syytteet, viitaten siihen, että muitakin todisteita on, mutta esimerkkinä tekstissä annetaan vain tämä. Aineistokatkelmassa todetaan lisäksi, että *heidän saamansa rahat menevät valtaosin järjestäytyneille rikollisjärjestöille*.

Van Dijk (1997, 46) mukaan rikollisen ”välikäden” (”middleman”) syyttäminen on yksi strategia, jolla pyritään tukemaan väitettä pakolaisten tulemisesta maahan vain taloudellisista syistä. Rikollista välikättä syytetään köyhien pakolaisten hyväksikäyttämisestä. Kuten ylläolevassa

aineistokatkelmassa, järjestäytyneeseen rikollisuuteen viittaavassa puheessa aineistossa tuodaan toistuvasti esille, että romanikerjäläisten ansaitsemat rahat menevät jonnekin muualle kuin kerjäläisille itselleen. Romanikerjäläisilmiön ”välikätenä” syytetään rikollisjärjestöjä ja rahamiehiä. Van Dijk (1997, 46) mukaan viittaaminen pakolaisten yhteyksistä rikollisuuteen, petoksiin tai muihin sääntöjen, normien ja arvojen rikkomiseen, ovat tapa tukea väitettä siitä, että pakolaiset ovat niin sanottuja talouspakolaisia ja siten epäaitoja. ”Välikäden” olemassaolosta väitetään olevan todisteita, mutta niitä ei esitetä, kuten Sisäasiainministeriön raportissa esitetään todisteita rikollisesta välikädestä, mutta ei lähdettä näiden todisteiden taustalla.

6.1.2 Romanikerjäläiset uhreina

Romanikerjäläisilmiöön liittyvä järjestäytynyt rikollisuus yhdistetään aineistossa vahvasti ihmiskauppaan, minkä kautta romanikerjäläiset määrittyvät tässä diskurssissa uhreina. Heidät kuvaillaan järjestäytyneen rikollisuuden, organisoidun toiminnan, ihmiskaupan, hyväksikäytön, huijausten, rikosten ja pakottamisen uhreina. Romanikerjäläisten kuvataan olevan heikon ja syrjityn asemansa vuoksi erityisen alttiita hyväksikäytölle. Ihmiskauppaan ja romanikerjäläisiin hyväksikäytön uhreina viitataan yhdessä kansanedustajan kysymyksessä ja kaikissa raporteissa, tosin Helsingin kaupungin raportissa vain liitteissä. Eniten aihetta käsitellään Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa.

Ihmiskauppa on vakavaa järjestäytynyttä rikollisuutta. Ihmiskauppa on yhä ongelma Romaniassa. Ulkoministeriön raportin ”Romanien asema Romaniassa” mukaan Romania esiintyy kansainvälisen ihmiskaupan lähtö- ja kauttakulkumaana, mutta myös ihmiskaupan kohdemaana. Romanian nähdään olevan ihmiskaupan erityinen riskiryhmä heidän heikon sosioekonomisen tilanteensa ja laajan syrjinnän vuoksi. IOM:n arvion mukaan Romaniasta lähtee vuosittain 20 000 - 30 000 ihmiskaupan uhria ulkomaille, mutta ihmiskauppaa käydään myös maan rajojen sisällä. Romaniasta kuljetetaan ihmiskaupan uhreja Italiaan, Espanjaan, Saksaan, Sveitsiin, Tšekkiin, Kyprokselle, Kreikkaan ja Itävaltaan pakkotyöhön ja seksityöläisiksi sekä kerjäämään. (SM2008 s. 22)

Aineistokatkelmassa viitataan ihmiskauppaan järjestäytyneen rikollisuuden vakavana muotona ja kerrotaan sen olevan yhä ongelma Romaniassa. Romanit kuvataan *ihmiskaupan erityisenä riskiryhmänä heidän heikon sosioekonomisen tilanteensa ja laajan syrjinnän vuoksi*. Tilanteen vakavuutta kuvataan tilastoilla: *Romaniasta lähtee vuosittain 20 000 - 30 000 ihmiskaupan uhria*

ulkomaille. Ihmiskaupan uhreja kuvataan kuljetettavan pakkotyöhön ja seksityöläisiksi ja kerjäämään, kerjääminen rakentuu siis osaksi ihmiskaupan toimintaa pakkotyön ja seksityöläisyyden rinnalla.

Romanikerjäläisilmiöön puuttumista perustellaan aineistossa uhrinäkökulmasta romanikerjäläisten, eli ihmiskaupan uhrien, suojelemisella ja heidän ihmisarvonsa turvaamisella.

Kerjäävien ihmisten hädänalaista asemaa käytetään hyväksi rikollisjärjestöjen toimesta. Edellä mainitulla sääntelyllä voitaisiin vaikuttaa myös kerjäämistä organisoiviin ja siitä taloudellisesti hyötyviin tahoihin. Tällä voitaisiin parantaa kerjäämistä harjoittavien henkilöiden asemaa. Voimassa olevat rikoslain ihmiskauppasäännökset eivät mahdollista riittävän hyvin kerjäämisen organisoimisen estämistä. Esitetyt rikoslain muutokset antaisivat toimivaltaisille viranomaisille rikoslain ihmiskauppasääntelyä merkittävästi käyttökelpoisemman sääntelyn sekä paremmat keinot puuttua kerjäämisen organisointiin. (SM2010 s.40)

Aineistokatkelmassa romanikerjäläisten uhriutta ja hyväksikäyttöä vahvistetaan vetoamalla jo aiemmin mainittuihin rikollisiin välikäsiin, eli syyttämällä rikollisjärjestöjä kerjäläisten hädänalaisen aseman hyväksikäyttämisestä. Kerjäämiseen puuttumista perustellaan välikäden toimintaan puuttumisella: *sääntelyllä voitaisiin vaikuttaa myös kerjäämistä organisoiviin ja siitä taloudellisesti hyötyviin tahoihin.* Lisäksi aineistokatkelman mukaan toimenpiteillä *voitaisiin parantaa kerjäämistä harjoittavien henkilöiden asemaa.* Tämä voi olla yksi strategia kerjäämiseen puuttumisen oikeuttamiseksi, sillä Van Dijk (1997, 37) mukaan yksi poliittisissa etnisiä suhteita koskevista keskusteluissa käytetyistä strategioista on ilmeisen sympatian strategia, jonka avulla maahanmuuttajien ja vähemmistöjen elämään epäedullisesti vaikuttavia päätöksiä perustellaan konstruoimalla ne kyseisen ryhmän omaksi parhaaksi. Aineistokatkelman on Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportista, jossa romanikerjäläisten kuvaaminen ihmiskaupan ja hyväksikäytön uhreina ja ihmisarvoon vetoaminen vaikuttavat palvelevan kerjäämisen kieltämisen tavoitetta.

Romanikerjäläisilmiön kuvaaminen järjestäytyneen rikollisuuden kautta vahvistaa toimenpiteiden tarpeellisuutta, sillä kyseessä on jo valmiiksi heikossa asemassa olevien ihmisten hyväksikäyttö ja jopa ihmiskauppa. Toimenpiteet rakentuvat ”meidän” eettiseksi velvollisuudeksemme romanikerjäläisten ihmisarvon ja aseman turvaamiseksi. Tällainen puhetapa voi palvella myös romanikerjäläisilmiön tuomitsemista laajemmin, sillä tuskin kukaan haluaa hyväksyä ihmiskauppaa tai järjestäytyntä rikollisuutta omassa maassaan. Van Dijk (1997, 31) huomauttaa, että puhe

etnisistä suhteista ja maahanmuuton rajoittamisesta perustetaan usein humanitaarisille arvoille suvaitsevaisuudesta, tasa-arvosta, ja vieraanvaraisuudesta, mutta samalla poliitikot osallistuvat hienovaraisemmilla keinoilla niin sanottuun eliittirasismiin esittäen maahanmuuton ja vähemmistösuhteet kuitenkin pohjimmiltaan ongelmallisina. Romanikerjäläisten konstruointi ihmiskaupan ja hyväksikäytön uhreina vetoaa humanitaarisiin arvoihin jokaisen oikeudesta ihmisarvoiseen elämään, mutta samalla viittaukset järjestäytyneeseen rikollisuuteen rakentavat kuvaa romanikerjäläisilmiöstä tuomittavana, torjuttavana ja yleisesti ottaen vastustettavana ilmiönä.

6.1.3 Ristiriitainen puhe

Romanikerjäläisilmiön yhteys järjestäytyneeseen rikollisuuteen ei rakennu viranomaispuheessa täysin yksiselitteisesti, vaan aineistossa esiintyy siihen liittyen myös poikkeuksia ja ristiriitaisuuksia ja esimerkiksi Sisäasiainministeriön vuoden 2008 raportissa tuodaan esille viisi kertaa, ettei viitteitä järjestäytyneeseen rikollisuuteen tai ihmiskauppaan ole. Muutama ristiriita esiintyy myös Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa ja Helsingin kaupungin raportin liitteenä olleissa asiantuntijakuulemisissa. Romanikerjäläisilmiön konstruointi osana järjestäytyntä rikollisuutta esiintyy ajoittain rinnakkain ristiriitaisuuksien kanssa. Samassa kappaleessa vihjataan yhteyksistä järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja todetaan, että todisteita tai viitteitä tällaisesta toiminnasta ei ole.

Poliisi ja sosiaalitoimi ovat selvittäneet kerjäläisten omaa suhtautumistaan kerjäämiseen. Toistaiseksi ei ole ilmennyt viitteitä, joista voisi päätellä että ihmisiä olisi asetettu pakolla kerjäämään. Kerjääminen sinällään vaikuttaa organisoidulta kerjäämispaikkajakoineen ja rekvisiittoineen, mutta kerjäämällä hankitut varat näyttävät jäävän kerjäläiselle itselleen. Kerjäläiset ovat kertoneet kerjäävänsä rahaa kotimaahan lähettämistä tai kotimatkaa varten. Jonkin asteisen organisoidun tai järjestetyn toiminnan puolesta puhuu se, että kerjäämään tulevilla ihmisillä on vapaaseen liikkuvuuteen liittyvästä EU-sääntelystä tietoisuus esimerkiksi sen osalta, ettei sosiaaliturvaan haluta tukeutua, koska se voi olla peruste maasta poistamiselle. (SM2008 s.10–11)

Aineistokatkelman perusteella romanikerjäläisilmiö *vaikuttaa* organisoidulta toiminnalta ainakin jossain määrin ja tätä ajatusta tukevat kerjäämispaikat ja rekvisiitta sekä romanikerjäläisten ennakkotiedot EU-sääntelystä, jonka vuoksi he eivät turvaudu sosiaaliturvaan. Heillä on jonkin verran tietoa siitä, miten kannattaa toimia, jotta ei tule poistetuksi maasta. Kuitenkin kappaleessa todetaan myös, että kerjäläisten pakottamisesta ei ole viitteitä ja rahat näyttävät jäävän kerjäläisille

itselleen, eivätkä esimerkiksi muualla aineistossa esitetyille välikäsille, kuten rikollisjärjestöille. Aineistokatkelma on ristiriitainen, mutta mahdollisesti viittaa siihen, että toiminta on organisoitua romanikerjäläisten omasta toimesta, eikä kyse ole varsinaisesta järjestäytyneestä rikollisuudesta, jossa kerjäläiset olisivat ihmiskaupan uhreina.

Aineistossa viitataan myös suuremmin siihen, että todisteita ilmiön yhteyksistä järjestäytyneeseen rikollisuuteen ei ole:

Viitteitä järjestäytyneeseen rikollisuuteen, ihmiskauppaan tai muuhun pakottamiseen ei ole todettu. (SM2008 s.12)

Toistaiseksi ihmiskaupan uhreiksi määriteltyjä, kerjäläisiksi luokiteltavia henkilöitä ei ole Suomessa poliisitoiminnan yhteydessä tavattu. (SM2008 s.50–51)

Aineistokatkelmissa todetaan selvästi, että viitteitä järjestäytyneeseen rikollisuuteen ei ole, eikä Suomessa ole tavattu romanikerjäläisiä ihmiskaupan uhreina. Tällaiset viittaukset ovat kuitenkin poikkeuksellisia ja hallitsevammaksi aineistossa muodostuvat viittaukset siihen, että romanikerjäläisilmiö on järjestäytynyttä rikollisuutta ja romanikerjäläiset ihmiskaupan uhreja. Lisäksi viitataan siihen, että romanit itse voivat olla ihmiskauppiaita:

Unisefin vuonna 2004 tekemissä tutkimuksissa saatiin tietoa myös romaniyhteisöjen yhteyksistä ihmiskauppaan. Unisef arvioi, että romaniyhteisöjen kytkökset ihmiskauppaan liittyvät köyhään asemaan yhteiskunnassa, jossa ihmiskaupasta on tullut yksi selviytymiskeino. Toisaalta ihmiskaupan arvioidaan osittain liittyvän romanikulttuurin piirteisiin, kuten aikaisiin avioliittoihin, perheenjäsenten keskinäiseen tasa-arvoon ja lapsityövoiman käyttöön kerjäämisessä. Ihmiskaupan vastaisessa työssä mukana olevat organisaatiot ihmiskaupan lähtömaissa ovat huomauttaneet, että sekä ihmiskauppiaat että uhrit voivat olla romanitaustaisia. (SM2008 s.9)

Aineistokatkelmassa romanikerjäläiset konstruoidaan toisaalta olosuhteiden uhreina, joilla ei ole köyhän asemansa vuoksi muuta vaihtoehtoa kuin turvautua ihmiskauppaan. Toisaalta ihmiskauppa rakentuu osaksi romanikulttuuria ja sen piirteitä, eikä romaneita kuvata vain uhreina, vaan hekin voivat olla ihmiskauppiaita. Romanien uhrikuvaa kritisoidaan myös muualla aineistossa:

Miklóssy korosti, että romaniongelmaa ei ratkaista sillä, että EU ohjaa rahaa romanien lähtömaihin, sillä korruption vuoksi rahat eivät tavoita niitä ihmisiä, joille tarkoitettu. Myös romaniyhteisöt itsessään ovat erittäin korruptoituneita ja romanien keskuudessa on monia erittäin varakkaita ns. mahtisukuja, jotka vaikuttavat myös siihen miten

avustukset jaetaan romaniyhteisöissä. On muistettava, että entisen Itä-Euroopan maissa myös valtaväestö elää hyvin syvällä köyhyydessä eivät vain romanit ja on myös romaneita, jotka ovat nousseet köyhyydestä. Romaneista puhuminen pelkkinä uhreina ei hyödytä heitä vaan heihin on myös kohdistettava odotuksia. Tämän vuoksi romaneita ei voida auttaa tarjoamalla rahaa ja apua muissa jäsenmaissa, koska se ei poista ongelmaa, vaan tuo heitä muihin jäsenmaihiin vaan lisää. (HKI2011 Liite 2 Työryhmän asiantuntijakuulemiset)

Romaniyhteisöt kuvataan itsessään *erittäin korruptoituneina* ja todetaan, että tämän vuoksi avustukset eivät ohjautu niille ihmisille, joille ne on tarkoitettu. Työryhmän kuulema asiantuntija kritisoi romanien asettamista vain uhriasemaan ja vaatii odotuksien kohdistamista heihin. Aineistokatkelman perusteella romanikerjäläisten hyväksikäyttö vaikuttaa liittyvän romaniyhteisön sisäisiin tekijöihin ja romanikulttuurin piirteisiin.

Ristiriitaisuudet järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja ihmiskauppaan vetoavassa viranomaispuheessa liittyvät myös Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa ehdotettuun kerjäämisen kieltämiseen ja aineistossa kritisoidaan muun muassa ihmisarvoon vetoamista toimenpiteiden oikeuttamiseksi.

Perusteluissa mainitaan myös kerjääjien asema uhrina ja kerjääminen ihmisarvoa alentavana. Työryhmän selvityksessä on nostettu esiin kerjäävien ihmisten hädänalaisen tilanteen hyväksikäyttö, pakottaminen ja mahdollinen yhteys organisoituun rikollisuuteen sekä ihmiskauppaan perusteluna kerjäämisen kieltämiselle. Sinänsä voidaan pitää hyvänä, että työryhmä on kiinnittänyt huomiota erityisesti kerjäävien naisten ja lasten asemaan ja mahdolliseen suojelutarpeeseen. Kerjäämisen kieltäminen ei ole kuitenkaan tarkoituksenmukainen keino suojella alistettuja tai haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä tai kohentaa heidän asemaansa. Ihmisarvoa loukkaavan kohtelun uhriksi joutumista ei ole hyväksyttävää säätää rangaistavaksi. Päinvastoin pahimmassa tapauksessa kiello voi johtaa heidän ahdinkonsa syvenemiseen. (SM2010 Liite 1 Oikeusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän edustajien eriävä mielipide s.50–51)

Aineistokatkelmassa kyseenalaistetaan kerjäämisen kieltämisen oikeuttaminen kerjäläisten ihmisarvoon vetoamalla ja huomautetaan, että kerjäämisen kieltäminen ei ole *tarkoituksenmukainen keino suojella alistettuja tai haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä tai kohentaa heidän asemaansa ja ihmisarvoa loukkaavan kohtelun uhriksi joutumista ei ole hyväksyttävää säätää rangaistavaksi*. Sisäasiainministeriö esittää kerjäämisen kieltämistä kerjäläisten ihmisarvon ja aseman parantamisella ja samassa raportissa Oikeusministeriö ja Sosiaali- ja terveysministeriö tuomitsee ehdotetun toimenpiteen juuri sen vaikutuksilla kerjäläisten asemaan ja ihmisarvoon.

Kerjäämisen kieltäminen on aineistossa ristiriitainen aihe, joka esitetään toisaalta välttämättömyytenä ilmiön estämiseksi ja kerjäläisten aseman parantamiseksi ja toisaalta tuomitaan syrjivänä ja kerjäläisten asemaa mahdollisesti pahentavana toimenpiteenä. Käsittelen aihetta tarkemmin alaluvussa 6.3.2.

Romanikerjäläisilmiön yhteyksistä järjestäytyneeseen rikollisuuteen on viitattu myös Norjassa julkisessa keskustelussa (Simonsen 2011, 89). Simonsen (2011, 89) havaitsi tutkimuksessaan, että Norjassa sanomalehdissä aiheesta käytiin väittelyä, jossa diskursiivisia positioita vaihdeltiin joko vastustaen tai hyväksyen kerjäläisten väitetyn yhteyden rikollisiin ja kommenteissa poliisin ääni oli vahvasti läsnä. Norjassa poliisi ei nähnyt kerjäämistä vapaaehtoisena, vaan häpeällisenä ja ihmisarvon vastaisena toimintana, jonka täytyy peittää alleen jotain muuta. Muutamissa tutkimuksissa ja raporteissa on kuitenkin havaittu romanien käyttävän ansaitsemansa rahat Romaniassa yhteisen hyvän edistämiseen. (Mt., 100–101.) Tämä on mielenkiintoinen huomio, sillä aineistossani ristiriitaiseen puheeseen liittyy Sisäasiainministeriön vuoden 2008 raportissa oleva kappale romanikerjäläisilmiöstä Norjassa, jossa tuodaan esille, että Norjassa Kirkon hätäavun tekemän kartoituksen ja kerjäläisten haastattelujen perusteella romanikerjäläiset eivät kerjää jonkin muun tahon tai henkilön puolesta. Vaikka tutkimassani viranomaispuheessa ei selkeästi vastusteta ilmiön väitettyä yhteyttä järjestäytyneeseen rikollisuuteen, aineistossa esiintyvät poikkeukset horjuttavat järjestäytyneeseen rikollisuuteen vetoavaa diskurssia ja ilmiön yhteys järjestäytyneeseen toimintaan jää epäselväksi.

6.2 Romanikerjäläisilmiö uhkana yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle

Aineistossa yhdeksi hallitsevaksi diskurssiksi muodostuu puhetapa, jossa romanikerjäläisilmiö rakentuu uhkana Suomen yhteiskunnalle ja kansalaisten turvallisuudelle siihen liittyvien lieveilmiöiden ja romanikerjäläisten rikollisen luonteen vuoksi. Romanikerjäläisilmiössä ei ole kyse vain hiljaisesta kadulla kerjäämisestä, vaan ilmiön mukana tulee paljon muutakin. Diskurssissa korostetaan romanikerjäläisilmiön ja sen mukana tulevien lieveilmiöiden, aggressiivisen ja häiritsevän kerjäämisen, rikollisuuden sekä luvattoman leiriytymisen vaikutuksia yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen. Kerjääminen jakautuu aineistossa passiiviseen ja häiritsevään kerjäämiseen, joista jälkimmäisen todetaan lisääntyneen viime vuosina. Tässä diskurssissa romanikerjäläisiä ei konstruoida uhreina, vaan heidät kuvataan rikollisina ja huijareina. Romanikerjäläisilmiöön puuttumista perustellaan yleisen järjestyksen ja turvallisuuden

näkökulmasta ja tähän liittyen käsittelen luvun lopussa aineistossa erityisen ristiriitaiseksi rakentuvaa aihetta järjestyslain muuttamisesta ja soveltamisesta ilmiön rajoittamiseksi.

6.2.1 Lieveilmiöt ja häiritsevä ja aggressiivinen kerjääminen

Yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen vetoavaan diskurssiin liittyy romanikerjäläisilmiössä tapahtuneen muutoksen kuvaaminen. Ilmiön kuvataan muuttuneen vuoden 2008 jälkeen häiritsevämmäksi ja aggressiivisemmaksi. Ensimmäisen raportin (Sisäasiainministeriö 2008) aikaan romanikerjäläisilmiö oli vielä uusi ilmiö Suomessa, eikä ilmiön uhkaa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle tai kerjäläisten lisääntyntä määrää tuoda raportissa korostuneesti esille. Ilmiö itsessään oli uusi ja tilanne sinänsä muuttunut, koska Suomessa ei ollut pitkään aikaan esiintynyt kerjäämistä. Raportissa esitellään joidenkin muiden maiden käytäntöjä ilmiön suhteen ja näissä kuvauksissa tulee esille ilmiön muuttunut luonne aggressiivisemmaksi, vaikka Suomessa ei vielä ollut havaintoja tästä. Muissa raporteissa ja viidessä kansanedustajan kysymyksessä kuitenkin kuvataan romanikerjäläisilmiön leviämistä ja muuttumista häiritsevämmäksi. Eniten ilmiössä tapahtuneeseen muutokseen vedotaan Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa.

Sisäasiainministeriön työryhmä selvitti kerjäämiseen liittyviä kysymyksiä vuonna 2008. Työryhmän työn jälkeen on kerjäämistilanne muuttunut Suomessa. Vuonna 2008 tehdyn mainitun työryhmän loppuraporttiin sisältyvän arvion mukaan kerjäläisten kokonaismäärä Helsingissä oli noin 40 - 50. Kesäkuussa 2010 tehdyn arvion mukaan Helsingissä on noin 220 kerjäläistä ja koko maassa poliisin yksiköistä saadun tiedon mukaan arviolta noin 300. Kerjäläisten määrä on kasvanut erityisen voimakkaasti Helsingissä. Paikkakunnittain kerjäläisten määrä on vaihdellut. Poliisilaitosten arvioiden mukaan ainakin osittain kerjääminen on muuttunut häiritsevämmäksi ja aggressiivisemmaksi kuin edellisinä vuosina. Tätä tukee kerjäämiseen liittyvien tehtäväilmoitusten lisääntyminen poliisissa. (SM2010 s. 5)

Aineistokatkelmassa todetaan kerjäämistilanteen Suomessa muuttuneen edellisen, vuonna 2008 tehdyn raportin (Sisäasiainministeriö 2008) jälkeen. Muutosta kuvataan tilastoilla kerjäläisten määrästä Helsingissä ja vedotaan poliisilaitosten arvioihin, joiden *mukaan ainakin osittain kerjääminen on muuttunut häiritsevämmäksi ja aggressiivisemmaksi kuin edellisinä vuosina*. Väitettä tuetaan objektiivisella faktalla, kerjäämiseen liittyvien tehtäväilmoitusten lisääntymisellä poliisissa. Puhujan uskottavuuden parantamiseksi etnisistä suhteista puhuttaessa käytettyjä strategioita voivat olla muun muassa faktoihin ja numeroihin vetoaminen (Van Dijk 1997, 42).

Viranomaispuheessa väitteiden tueksi esitetään numeroita ja tilastoja, mikä on vakuuttavaa, koska esimerkiksi kerjäläisten määrän esitetään kasvaneen vuoden 2008 arvioituista 40–50 kerjäläisestä vuoden 2010 arvioon 220 kerjäläisestä Helsingissä. Näiden tilastojen perusteella romanikerjäläisilmiö vaikuttaa lisääntyneen parissa vuodessa merkittävästi.

Romanikerjäläisilmiössä tapahtunut muutos ja kerjäläisten lisääntynyt määrä rakentuvat tosiasiana, jota tukevat tilastot kerjäläisten määrästä, viranomaisille tehdyt ilmoitukset häiritsevistä käyttäytymisistä ja kansalaispalaute. Vaikka viranomaispuheessa vedotaan tilastoihin väitteiden tueksi, Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa on tähän liittyen poikkeus, jossa kerjäämisen kieltämistä perustellaan välttämättömänä toimenpiteenä siksi, että tilastot *eivät* tue kerjäämisen muuttunutta luonnetta.

Järjestyslakia voidaan soveltaa kerjäämiseen järjestyslain yleisluonteisen häiritsevää käyttäytymistä koskevan 3 §:n nojalla, jos kerjääminen on luonteeltaan aggressiivista, pelkoa herättävää ja kyseessä on yleiselle järjestykselle aiheutettu häiriö. Pykälä ei kuitenkaan sisällä nimenomaan kerjäämistä koskevaa sääntelyä. Poliisi on ryhtynyt toimenpiteisiin, mikäli kerjäämiseen tai sen kaltaiseen toimintaan on liittynyt esimerkiksi aggressiivista, pelkoa herättävää käyttäytymistä tai rikoksia. Vuonna 2008 tästä häiritsevistä kerjäämisestä annettiin kuitenkin vain 15 rangaistusvaatimusilmoitusta, vuonna 2009 annettiin 16 rangaistusvaatimusilmoitusta ja alkuvuonna 2010 tammi-elokuussa 18 rangaistusvaatimusilmoitusta. Rangaistusvaatimusten määrä on siis pysynyt käytännössä samana, vaikka kerjääminen on näiden vuosien aikana lisääntynyt merkittävästi ja sen luonne on edellä kuvatulla tavalla muuttunut aggressiivisemmaksi ja häiritsevämmäksi. (SM2010 s.8)

Aineistokatkelmassa tuodaan esille, että poliisi puuttuu aggressiiviseen käyttäytymiseen, mutta häiritsevistä kerjäämisestä annetut rangaistusvaatimukset ovat pysyneet samana ilmiön aggressiiviseksi muuttuneesta luonteesta huolimatta. Alussa kerrotaan poliisin toiminnan kerjäämisen osalta perustuvan järjestyslakiin, jossa ei kuitenkaan säädellä juuri kerjäämisestä. Ilmiön muuttunut luonne on niin vahva tosiasia, että edes tilastojen ei tarvitse tukea sitä, vaan lakia olisi muutettava, jotta poliisi voisi puuttua asiaan tehokkaammin ja tehdä rangaistusvaatimuksia sen mukaisesti.

Kerjäämisen lieveilmiöinä mainitaan aineistossa kukkien myynti, ”rihkaman” pakkokaupustelu, autojen pysäyttely, sotkeminen ja katusoitto sekä erilaisia rikoksia, kuten omaisuusvarkaudet, petokset, huijaamiset ja näpistyksiset. Viranomaispuheessa romanikerjäläisilmiöön liitetään häiritsevä

ja aggressiivinen kerjääminen, joka erotetaan perinteisestä hiljaisesta kerjäämisestä. Aineistossa tuodaan esille, että kerjäämisen häiritsevät ja aggressiiviset muodot sekä lieveilmiöt ja rikollisuus ovat viimeaikoina lisääntyneet samalla kun passiivinen kerjääminen on vähentynyt. Näitä lieveilmiöitä ja häiritsevää ja aggressiivista kerjäämistä käsitellään viidessä kansanedustajan kysymyksessä ja eniten Sisäasiainministeriön raporteissa. Helsingin kaupungin ja Diakonissalaitoksen raportissa asia on esillä muutaman kerran.

Kerjäläisyyttä tarkasteltaessa tulee perinteinen kerjääminen erottaa kaikista muista kerjäläisyyteen liitettävistä ilmiöistä. Perinteinen hiljainen kerjääminen ei ole lainvastaista, mutta rinnakkaisilmiöt saattavat olla ja niitä tulee käsitellä erillään perinteisestä kerjäämisestä. Raportissa käytetään termiä perinteinen kerjääminen tapauksista, joissa kerjääminen tapahtuu paikallaan ollen siten, ettei kerjäävä henkilö erityisesti kommunikoi ohikulkijoiden kanssa ja kerjäläisellä on astia tai muu vastaava, johon ohikulkija voi halutessaan laittaa rahaa. Häiritsevällä tai aggressiivisella kerjäämisellä tarkoitetaan ilmiöitä, jotka ovat ilmaantuneet Suomen kaduille varsinaisen kerjäämisilmiön kanssa samanaikaisesti, kuten rihkaman "pakkokaupustelu", katukukkamyynti ja katusoitto. Näihin ilmiöihin poliisilla on mahdollisuus puuttua muun muassa järjestyslain nojalla, jos toiminta on häiritsevää ja aggressiivista. Yhteistä perinteiselle kerjäämiselle ja häiritsevälle kerjäämiselle on usein se, että toimijat ovat lähtöisin samoista lähtömaista. (SM2008 s.5)

Aineistokatkkelma alkaa eronteolla: *perinteinen kerjääminen on erotettava kaikista muista kerjäläisyyteen liitettävistä ilmiöistä*. Näitä ilmiöitä kuvataan tekstissä rinnakkaisilmiöinä, jotka voivat perinteisestä kerjäämisestä poiketen olla lainvastaisia. Rinnakkaisilmiöt liitetään häiritsevään ja aggressiiviseen kerjäämiseen, *jotka ovat ilmaantuneet Suomen kaduille varsinaisen kerjäämisilmiön kanssa samanaikaisesti*. Romanikerjäläisilmiön yhteyttä lieveilmiöihin vahvistaa samanaikaisen ilmestymisen lisäksi aineistokatkkelman viimeinen lause, jossa todetaan perinteisellä ja häiritsevällä kerjäämisellä olevan yhteistä se, *että toimijat ovat lähtöisin samoista lähtömaista*. Lähtömailla viitataan oletettavasti Romaniaan, koska aineistossa toistuvasti todetaan romanikerjäläisten olevan pääsääntöisesti Romaniasta. Esimerkkinä rinnakkaisilmiöistä mainitaan rihkaman *"pakkokaupustelu"*, *katukukkamyynti ja katusoitto*. Aineistokatkkelmassa huomautetaan myös, että näihin häiritseviin ilmiöihin poliisi voi puuttua järjestyslain nojalla, mikä on ristiriitainen aihe aineistossa ja jota käsittelen tarkemmin alaluvussa 6.2.3.

Erityisen ongelmalliseksi ja häiritseväksi kerjäämisen mukana saapuneeksi lieveilmiöksi viranomaispuheessa rakentuu romanikerjäläisten majoittuminen luvattomiin leireihin julkisille paikoille ympäri kaupunkia. Romanikerjäläisten kerrotaan majoittuneen asuntoautoihin, telttoihin,

autoihin, hökkeleihin tai vanerikyliin. Leirit koetaan ongelmaksi yleisen järjestyksen ja turvallisuuden kannalta sekä romanikerjäläisten oman turvallisuuden kannalta niihin liittyvien turvallisuusongelmien vuoksi. Turvallisuusongelmia aiheuttavat muun muassa paloturvallisuuteen liittyvät puutteet, romanikerjäläisten omat sähköviritelmät ja puutteellinen jätehuolto ja hygienia. Leirien kuvataan aiheuttavan "kaatopaikkailmiön", epäsiisteyttä ja roskaamista, josta osa koostuu ihmisperäisestä jätteestä. Romanikerjäläisten leiriytymistä käsitellään eniten Helsingin kaupungin raportissa, mikä todennäköisesti johtuu siitä, että kerjäläisten luvaton leiriytyminen tapahtui lähinnä Helsingissä.

Euroopan unionin vapaata liikkuvuutta hyödyntävien unionin kansalaisten leiriytymiseen liittyy kasvavia ongelmia. Leiriytyminen on tapahtunut usein luvattomasti erilaisissa leireissä, joissa majoittuminen tapahtuu matkailuvaunuissa, autoissa ja teltoissa. Esimerkiksi Helsingissä Sosiaalikeskus Sataman piha-alueella on kesällä leiriytynyt noin 50 - 70 ihmistä. Helsingissä on ollut myös useita muita pienempiä leirejä, jotka on kuitenkin saatu poistettua poliisin kehoituksilla. Luvattomissa leireissä majoittuville on toistuvasti annettu tietoa siitä, miten Suomessa voi laillisesti leiriytyä. Leireihin liittyy majoittujien turvallisuutta vaarantavia seikkoja. Luvattomiin leireihin liittyy leiriytyjistä aiheutuvia riskejä kuten avotuli, palavat nesteet ja sähkölaitteet sekä niiden erilaiset viritykset. Lisäksi rakennelmista aiheutuu tulipalojen ja onnettomuuksien riskejä kuten mahdollisen tulipalon leviäminen asuntovaunusta tai rakennelmasta toiseen. Alueella korjataan myös autoja ja kerätään metalliromua. Leiriytymisestä on syntynyt myös ihmisperäistä käymäläjätettä leirien ympäristöön. Luvattomasta leiriytymisestä aiheutuu terveys-, ympäristö- ja pelastusturvallisuusongelmia. Näillä on merkitystä myös yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen. Leireissä asuu myös lapsia usein puutteellisissa oloissa. Kerjäläisten majoittumiseen liittyy luvatonta sähkön ja veden käyttöä sekä roskaamista. (SM2010 s.10)

Romanikerjäläisiin viitataan aineistokatkelmassa unionin kansalaisina ja heidän leiriytymiseen liittyviä ongelmia kuvataan kasvavina, viitataan pahenevaan uhkaan. Majoittumisen kuvataan tapahtuvan *luvattomasti erilaisissa leireissä* matkailuvaunuissa, autoissa ja teltoissa. Romanikerjäläisten leiriytymistä rakennetaan hyvin ongelmallisena ja laittomana ilmiönä, johon puututaan poliisitoimin. Katkelmassa todetaan, että *luvattomissa leireissä majoittuville on toistuvasti annettu tietoa siitä, miten Suomessa voi laillisesti leiriytyä*. Kyse ei siis ole enää romanikerjäläisten tietämättömyydestä Suomen laista, säännöistä ja laillisista majoituspaikoista, vaan pikemminkin vaikuttaa siltä, että kyse on romanikerjäläisten piittaamattomuudesta. He eivät noudata annettuja ohjeita, vaan majoittuvat ohjeista huolimatta luvattomiin leireihin. Aineistokatkelmassa kuvataan luvattomasta leiriytymisestä aiheutuvia moninaisia vaaroja, joista osa

liittyy majoittujien turvallisuuden vaarantumiseen ja osa leiriytyjistä aiheutuviin riskeihin. Leiriytymiseen liittyvillä vaaroilla kuvataan olevan *merkitystä myös yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen*.

Van Dijk (1997, 36–38) kuvailee etnisiä suhteita koskevan poliittisen puheen käyttämiä strategioita, joista yksi on toisen kuvaaminen negatiivisena. Tähän voi liittyä muun muassa valtaväestön vastustuksen oikeuttaminen vetoamalla vähemmistön kyvyttömyyteen sopeutua tai jakamalla osa vastuusta vähemmistöille itselleen syyttämällä heidän käytöstään ja kulttuuriaan valtaväestöä häiritseväksi tai ärsyttäväksi (mt., 36–38). Viranomaispuhe luvattomasta leiriytymisestä vetoaa romanikerjäläisille toistuvasti annettuun tietoon luvattomien leirien vaaroista, laillisista keinoista majoittua Suomessa ja viranomaisten toimista leirien purkamiseksi. Romanikerjäläisten kerrotaan kuitenkin ohjeista huolimatta majoittuvan luvattomasti, mikä voi kuvastaa romanikerjäläisten piittaamattomuutta säännöistä ja heidän kyvyttömyyttään sopeutua suomalaiseen yhteiskuntaan. Leiriytymisestä aiheutuu myös ongelmia suomalaisten yleisen järjestyksen ja turvallisuuden, kaupunkiviihtyisyyden ja siisteyden kannalta, eli romanikerjäläisten käytös tältä osin vaikuttaa häiritsevältä, mikä vahvistaa ilmiöön puuttumisen välttämättömyyttä.

Luvattomien leirien purkamista perustellaan romanikerjäläisten ja majoittujien omalla edulla ja turvallisuudella. Vähemmistön kannalta epäsuotuisa toimenpide, romanikerjäläisten leirien purkaminen, oikeutetaan siis konstruoimalla se vähemmistön omaksi parhaaksi ja puolustamalla rajoituksia välttämättöminä harmonian säilymiseksi yhteiskunnassa (Van Dijk 1997, 37). Romanikerjäläisten luvattomat leirit kuvataan ihmisarvon vastaisina ja lasten elämistä leireissä pidetään erityisen huolestuttavana suomalaisesta hyvinvointivaltionäkökulmasta.

Rastila Camping on Helsingin ainoa virallinen leiriytymisalue. Romanien köyhyydestä johtuen leirintäalueen kustannukset ovat koituneet kynnyskysymykseksi, eikä heillä ole varaa kyseisiin kustannuksiin. Tällöin leiriytymiseen olisi löydettävä kevyempi ratkaisu. Rastila Camping on tehnyt kirjallisen lausunnon romanien sijoittumisesta leirintäalueelle ja lausunnossa todetaan, että Rastila Camping on luokitukseltaan neljän tähden leirintäalue, jota voidaan verrata hotellien toimintaan. Lausunnossa luetellaan romanien asumiseen leirintäalueella liittyvät riskitekijät: huonokuntoiset vaunut ovat turvallisuusriski, romanien yhteisöllisyys erityisesti yhteisten tilojen käytössä aiheuttaa samojen tilojen käyttäjissä turvattomuutta, majoittuminen lisää muiden ulkomaalaisten romanien luvattonta oleskelua, poliiseille tehdyt rikosilmoitukset lisääntyvät ja romanien siisteysnormisto muodostuu ongelmaksi. Lausunnossa tuodaan esimerkkejä romanien majoittumiseen liittyvässä ongelmakentässä: tarpeiden tekeminen huoltorakennuksen

ulkopuolella, tarpeiden tekeminen pöntön reunalla seisten, roskaaminen, lakkien ruokkiminen vaunualueella, maksujen maksamatta jättäminen sovittuun ajankohtaan mennessä, maksujen kokonaan maksamatta jättäminen, pyykin peseminen ja kuivattaminen muualla kuin sille tarkoitetuissa tiloissa, hiljaisuuskiellon noudattamatta jättäminen, ulkopuolisten majoittaminen alueella jne. (HKI2011 Liite 4 Nuorisoasiainkeskuksen edustajan esitys matalan kynnyksen leiripaikasta - Työryhmän linjaus romanien majoitukseen ja leiriytymiseen sekä Rastila Campingin lausunto)

Aineistokatkelmassa käsitellään romanikerjäläisten leiriytymistä Helsingissä olevalle viralliselle leirintäalueelle Rastila Campingiin. Katkelman alussa todetaan, että romanikerjäläisillä ei ole varaa virallisen leirintäalueen kustannuksiin, minkä vuoksi kevyempää leiriytymisvaihtoehtoa tulisi miettiä. Romanien taloudellisen tilanteen lisäksi aineistokatkelmassa vedotaan romanikerjäläisten käyttäytymiseen ja kulttuurin piirteisiin esteenä majoittumiselle viralliselle leirintäalueelle. Romanikerjäläiset tuovat tekstin perusteella mukanaan turvattomuutta, muiden romanien luvaton oleskelua alueella ja rikollisuutta. Esimerkit romanien majoittumisen ongelmallisuudesta, kuten tarpeiden tekeminen väärin paikkoihin, roskaaminen ja maksujen maksamatta jättäminen vahvistavat kuvaa romanikerjäläisistä suomalaisiin tapoihin sopeutumattomina ja säännöistä piittaamattomina. Lisäksi leirintäalueen kuvaaminen neljän tähden alueena ja vertaaminen hotelleihin aineistokatkelman alussa ja sen jälkeen romanien epäsovivan käyttäytymisen kuvaaminen luo vaikutelmaa siitä, että romanikerjäläiset eivät osaa käyttäytyä riittävän hyvin voidakseen majoittua Rastila Campingin kaltaiselle leirintäalueelle.

Viranomaispuheen rakentama kuvaus romanikerjäläisten luvattomasta leiriytymisestä korostaa romanikerjäläisten erilaisuutta. Luvattomista leireistä puhuttaessa vedotaan romanikerjäläisten kulttuuriin ja elämäntapoihin liittyviin asioihin, jotka ovat epäsovinnaisia suomalaisen, sivistyneen yhteiskunnan tapoihin verrattuna. Van Dijk (1997, 58–59) huomauttaa, että poliitikot voivat vedota kulttuurisiin eroihin maahanmuuton ja yhteiskuntaan integroitumisen esteenä. Tällä strategialla vedotaan yleisesti hyväksyttyihin arvoihin ja normeihin länsimaisessa sivilisaatiossa. Suomalaisen hyvinvointivaltion näkökulmasta ihmisten ei kuulu asua ulkona luvattomissa ja vaarallisissa leireissä, joissa ei ole huolehdittu jätehuollosta tai saniteettitiloista. Romanikerjäläisilmiön kuvaaminen viranomaispuheessa näiden luvattomien leirien kautta voi toimia tehokkaana perusteluna toimenpiteille. Kylmässä ulkoilmassa leiriytyminen puutteellisissa oloissa, lasten mukanaolo ja kerjäläisten ihmisarvoon viittaaminen vetoavat perustavanlaatuisiin ihmisoikeuksiin, kuten jokaisen oikeuteen asuntoon ja puhtaaseen ruokaan ja veteen.

Aineistossa romanikerjäläisten leiriytymiseen liittyviä häiriöitä kuvataan myös kertomalla romanikerjäläisten leiriytymisestä Helsingissä sosiaalikeskus Sataman piha-alueelle, mikä on herättänyt paljon keskustelua julkisuudessaakin.

Helsingin pelastuslaitos teki alueelle useita tarkastuskäyntejä ja antoi paloturvallisuuteen liittyviä korjausmääräyksiä, varoittaen samalla tulipalon vaarasta. Varoituksista ja kehotuksista huolimatta tilanne ei korjaantunut ja marraskuussa 2010 piha-alueen leirissä syttyi tulipalo, jossa kukaan ei kuitenkaan loukkaantunut. Tulipalon seurauksena alueelta katkaistiin sähköt ja nuorisoasiainkeskuksen ja pelastuslaitoksen välisissä neuvotteluissa todettiin, ettei rakennuksessa eikä sen piha-alueella voi majoittautua. Suurin osa piha-alueelle majoittautuneista romaneista jättivät leirin tulipalon ja talvipakkasten myötä, kun sosiaalivirasto tarjosi matkarahan kotimatkaa varten. Ympäristökeskus antoi Vapaa Katto ry:lle määräajaksi siivota piha-alue 16.4.2011 mennessä. Kiinteistöviraston tilakeskus kuitenkin irtisanoi tilan vuokrasopimuksen nuorisoasiainkeskuksen kanssa, joka edelleen irtisanoi jälleenvuokraussopimuksen Vapaa Katto ry:n kanssa. Tilan tulisi vapautua irtisanomisajan puitteissa 1.6.2011. Maaliskuussa 2011 romaneja saapui jälleen Helsinkiin ja ovat majoittuneet Sosiaalikeskus Sataman tiloihin. (HKI2011 s.12)

Aineistokatkkelma alkaa kuvauksella Helsingin pelastuslaitoksen tekemistä tarkastuskäynneistä sosiaalikeskus Sataman piha-alueella. Helsingin kaupunki oli tekstin mukaan antanut paloturvallisuuteen liittyen korjausmääräyksiä ja varoittanut tulipalon vaarasta. Aineistokatkkelmassa tuodaan jälleen esille, että romaneja on varoitettu ja ohjeistettu, mutta he eivät ole noudattaneet ohjeita. Romanikerjäläisten piittaamattomuus ohjeista on tässä tilanteessa johtanut tulipalon syttymiseen. Romanien kerrotaan jättäneen leirin talvipakkasten ja tulipalon vuoksi ja sosiaalivirasto kustansi heille matkarahat kotiin. Vaikka toimijoiden välisissä neuvotteluissa oli sovittu alueen soveltumattomuudesta leiriytymiseen, vuokrasopimus Nuorisoasiainkeskuksen ja edelleen Vapaa Katto ry:n kanssa oli irtisanottu ja romaneille kustannettu matkarahat kotimatalle, aineistokatkkelman lopussa kerrotaan, että *maaliskuussa 2011 romaneja saapui jälleen Helsinkiin ja ovat majoittuneet Sosiaalikeskus Sataman tiloihin.*

Viranomaispuheessa sosiaalikeskuksen piha-alueen leiristä nousee esille romanikerjäläisilmiöön liittyvät vastuukysymykset. Helsingin kaupunki joutuu ottamaan vastuuta kerjäläisten majoittumiseen liittyvistä turvallisuusongelmista muun muassa paloturvallisuuteen, sähköihin ja siisteyteen liittyvissä kysymyksissä ja vastaamaan leireistä aiheutuneeseen kansalaispalautteeseen. Aluetta vuokraa kolmannen sektorin toimija, Vapaa Katto ry, joka ottaa aineistossa sen kannan, että he eivät voi eettisistä syistä häätää romanikerjäläisiä kunnes kaupunki tarjoaa kerjäläisille

vaihtoehtoisen majoituspaikan. Vapaa Katto ry:lle tilan on vuokrannut Nuorisoasiainkeskus, joka vetoaa siihen, ettei voi ottaa vastuuta tilanteesta, vaan vastuu kuuluu kaupungille. Kaupunki puolestaan ilmaisee huolensa siitä, että jos leireissä tapahtuu jotain, esimerkiksi tulipalo, voitaisiin Vapaa Katto ry:tä pitää vastuussa. Kaupunki hakee lopulta oikeuden kautta vuokrasopimuksen purkamista, koska romanikerjäläiset palaavat sosiaalikeskus Sataman piha-alueelle kaupungin esittämistä varoituksista ja kielloista huolimatta. Kaupungin ja viranomaisten toimintaa ohjaavat tietyt lait, säännöt ja normit, joiden puitteissa he yrittävät auttaa romanikerjäläisiä ja puuttua ilmiöön. Kolmannen sektorin toiminta ei aina ole pakotettu toimimaan virallisten sääntöjen ja byrokratian mukaan, vaan he voivat vedota omiin eettisiin periaatteisiinsa ja toimia niiden mukaisesti kerjäläisten auttamiseksi.

6.2.2 Romanikerjäläiset rikollisina

Romanikerjäläisilmiön aiheuttamilla häiriöillä perustellaan viranomaispuheessa kerjäämiseen puuttumista, luvattomien leirien mahdollisimman nopeaa purkamista ja romanikerjäläisten palauttamista kotimaahan. Yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen liittyvässä puheessa romanikerjäläisiä ei kuvata uhreina, vaan rikollisina ja huijareina. Romanikerjäläisten rikollisuutta tuetaan havainnoilla, rikostilastoilla, aiheesta saadulla kansalaispalautteella sekä poliisille ja hätäkeskukselle tulleilla yhteydenotoilla. Viittauksia romanikerjäläisten rikollisuuteen esiintyy eniten Sisäasiainministeriön raporteissa, jonkin verran muissa raporteissa ja kolmessa kansanedustajan kysymyksessä.

Romanien leirien lähellä sijaitsevien asuntojen asukkaat ja yritykset ovat myös tehneet poliisille runsaasti ilmoituksia. Saadun palautteen mukaan leirit aiheuttavat ihmisissä turvattomuutta ja rikoksen pelkoa. (Sisäasiainministeriön työryhmän raportti, 2010, s. 10.) Helsingin poliisilaitokselta huhtikuussa 2011 saatujen tietojen mukaan Romanian romaneja on ollut epäiltyinä lähinnä omaisuusrikoksissa kuten varkauksissa ja näpistyksissä. Rikostilastollisesti, jossa ei ole erikseen eroteltu onko henkilö romani vai ei, romanian kansalainen on ollut rikoksesta epäiltynä 1 073 kertaa. Vuoteen 2009 verrattuna laskua on ollut 56 rikosepäilyn verran. Verrattuna vuoteen 2000 rikosepäilyjen määrä on noussut 1044 rikosepäilyn verran. Bulgarian kansalaisten määrä rikoksesta epäiltyinä on pysynyt vuonna 2010 vähäisenä. Bulgarian viranomaisilta saadun tiedon mukaan on odotettavissa, että Bulgarian romanien määrä lisääntyy Helsingin katukuvassa merkittävästi lähivuosien aikana. (HKI2011 s.7)

Aineistokatkelmassa lainataan aluksi toisen raportin tietoa siitä, että romanien leirit herättävät lähialueiden asukkaissa turvattomuutta ja rikoksen pelkoa. Tämän jälkeen kerrotaan, että Helsingin poliisilaitokselta saadun tiedon mukaan *Romanian romaneja on ollut epäiltyinä lähinnä omaisuusrikoksissa kuten varkauksissa ja näpistyksissä*. Lisäksi aineistokatkelmassa esitetään rikostilastoja Romanian kansalaisten tekemistä rikoksista ja kerrotaan Romanian kansalaisten rikosepäilyjen nousseen vuoden 2000 tilastoon verrattuna *1044 rikosepäilyn verran*. Rikosepäilyjen määrä on noussut tuhatkertaisesti, mikä on todella merkittävä kasvu. Tämänkaltaisen epäsuora viittaaminen romanikerjäläisten rikollisuuteen on tyypillistä yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen liittyvässä puheessa. Aineistossa viitataan kerjäläisten romanitaustaan, kerjäläisten lisääntyneeseen määrään ja Romanian kansalaisten tekemien rikosten lisääntymiseen romanikerjäläisten asuttamilla alueilla, mutta ei sanota suoraan romanikerjäläisten olevan rikollisia. Tässäkin aineistokatkelmassa huomautetaan, että tilastoihin kirjataan vain kansalaisuus, ei esimerkiksi sitä onko joku romani vai ei. Näistä esityksistä lukijan annetaan tehdä omat johtopäätöksensä. On myös mielenkiintoista, että aineistokatkelman lopuksi kerrotaan Bulgarian kansalaisten rikosepäilyjen määrän pysyneen vähäisenä ja viimeisessä lauseessa todetaan, että bulgariaalaisten romanien määrän odotetaan kasvavan *Helsingin katukuvassa merkittävästi lähivuosien aikana*, viitaten bulgariaalaisten rikosepäilyjen määrän todennäköiseen kasvamiseen bulgariaalaisten lisääntyvän maahantulon myötä. Romanikerjäläisten aiheuttama rikollisuus rakentuu tilastojen ja bulgariaalaisten mahdollisesti lisääntyvän määrän kautta pahenevana ja kasvavana uhkana.

Aineistossa tuodaan myös esille, että vaikka kerjäläisten määrällä ja Romanian kansalaisten tekemillä rikoksilla näyttäisi olevan tilastollinen yhteys, ei tästä voida vetää suoria johtopäätöksiä kerjäläisten rikollisuudesta tai yleistää kaikkien kerjäläisten syyllistyvän rikoksiin.

Romanian kansalaisten tekemien rikoslakirikosten määrän kasvua ei voida suoraan kytkeä kerjäävien henkilöiden määrään. Rikosilmoituksiin tehdyn tarkastelun perusteella voidaan kuitenkin todeta, että osa kerjäläisistä syyllistyy kerjäystoiminnan ohella myös erityyppisiin omaisuusrikoksiin ja kerjääjien seurassa olevat henkilöt voivat syyllistyä rikoksiin tai muuhun vilpilliseen toimintaan. Omaisuusrikokset voivat olla kerjäämisen ja muun toiminnan lisäksi osa henkilöiden tulonhankkimistavoista. (SM2010 s.8)

Rikollinen ja vilpillinen toiminta rinnastetaan aineistokatkelman lopussa kerjäämiseen ja sitä harjoittaviin henkilöihin osana heidän tulonhankkimistapojaan, vaikka alussa todetaan, ettei suoraa yhteyttä Romanian kansalaisten tekemien rikosten ja kerjäläisten määrän suhteen voi tehdä. Van

Dijkin (1997, 37) mukaan etnisistä suhteista puhuttaessa poliittisessa puheessa harvemmin korostetaan vähemmistöjen kulttuurista, taloudellista tai sosiaalista panostusta, eivätkä maahanmuuton positiiviset tai negatiiviset puolet ole välttämättä puheessa tasapainossa. Etnisten tilanteiden poliittinen määrittely erityisesti Euroopassa on Van Dijkin mukaan voittopuolisesti negatiivista. Tämän negatiivisen puheen rinnalla poliitikot ja päättäjät usein kieltävät rasismien erilaisilla keinoilla varmistuakseen siitä, ettei heitä voida syyttää puolueellisuudesta, ennakkoluuloista tai rasismista. (Mt., 37.) Aineistossa romanikerjäläisten yhteys rikolliseen toimintaan rakennetaan epäsuorasti ja torjumalla yleistäminen, joten tekstin kirjoittajaa ei voi syyttää ainakaan siitä, että hän leimaisi kaikki romanikerjäläiset rikollisiksi.

Myös Norjan lehdissä romanikerjäläisiä kuvattiin useimmiten rikollisina tai poliisin kontrollin kohteina (Simonsen 2011, 94–95). Simonsen (2011, 91) huomauttaa, että romaneihin kohdistuu ristiriitaisia mielleyhtymiä, toisaalta positiivisia kulttuuriin yhdistetystä musiikista, rytmistä ja vapaudesta, mutta samalla negatiivisia mielleyhtymiä köyhyydestä, rikollisuudesta ja väkivallasta. Simonsenin (2011, 91) mukaan on viitteitä siitä, että nämä mielleyhtymät ovat muuttuneet selvästi negatiivisemmiksi viime vuosikymmenen aikana. Pogány (2004, 6) mukaan romanit kuvataan yleensä julkisessa keskustelussa laiskoina ja pikkurikollisuuteen taipuvaisina ja media vahvistaa negatiivisia stereotypioita korostamalla rikoksista syytettyjen romanien etnistä taustaa ja vahvistaen käsitystä rikollisuudesta romaneille sisäsyntyisenä. Viranomaispuheessa romanikerjäläisiin viittaaminen rikollisina ja Romanian kansalaisten rikollisuuden kuvaaminen voivat vahvistaa yleisemmin romaneihin kohdistuvia ennakkoluuloja.

6.2.3 Yleinen järjestys ja turvallisuus

Kerjäämisen mukana saapuneita lieveilmiöitä, häiritsevää ja aggressiivista kerjäämistä ja rikollisuutta käsitellään viranomaispuheessa yleisen järjestyksen ja turvallisuuden sekä kaupunkilaisten viihtyvyyden ja turvallisuuden tunteen näkökulmasta. Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden puolustamiseksi ja romanikerjäläisilmiöön puuttumiseksi vedotaan pääosin järjestyslakiin ja poliisin toimintaan. Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa tämä diskurssi on hallitsevin. Muualla aineistossa tähän vedotaan jonkin verran, mutta kerjäämiseen puuttuminen järjestyslailla on aineistossa ristiriitainen aihe. Ristiriita liittyy siihen voiko poliisi puuttua häiritsevään kerjäämiseen nykyisen järjestyslain puitteissa sekä siihen, onko kerjäämisen kieltämistä käsitelty riittävästi järjestyslain säätämisen yhteydessä vuonna 2003, jonka myötä

kerjäämisen kieltävät kaupunkikohtaiset järjestyssäännöt kumoutuivat. Toisen näkemyksen mukaan nykyisellä järjestyslailla voidaan puuttua häiritsevään toimintaan ja järjestyslain säätämisen yhteydessä kerjäämistä on käsitelty, eikä sen kieltämistä pidetty tarkoituksenmukaisena. Tämä näkemys korostuu Sisäasiainministeriön vuoden 2008 raportissa.

Järjestyslain säätämisen yhteydessä myös kerjäämisen kieltämisen problematiikkaa punnittiin. Lain tarkoituksena on edistää yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Kerjäämisen sinänsä ei voida katsoa tätä vaarantavan. Hallituksen esityksen (HE 20/2002vp) mukaan ovelta ovelle tapahtuvan myynnin, aatteellisen tai uskonnollisen toiminnan harjoittamisen, kerjäämisen tai vastaavan toiminnan kieltäminen ei ole tarkoituksenmukaista. (SM2008 s.32)

Mikäli kaupustelu tai kerjääminen tai muu rinnastettava toiminta on erittäin aggressiivista, äänekästä ja ihmisiä häiritsevää sekä varsinkin jos ihmisiin käydään käsiksi tai heidän kulkemisensa estetään esim. ympäröimällä usean henkilön toimesta, voidaan käyttäytymistä pitää järjestyslain mukaan rangaistavana. (SM2008 Liite Oulun sosiaalipalveluiden ja poliisin ohje)

Ylemmässä aineistokatkelmassa todetaan, että kerjäämisen kieltämistä on käsitelty jo järjestyslain säätämisen yhteydessä, eikä sen kieltäminen ole hallituksen esityksen mukaan ollut tarkoituksenmukaista. Kerjääminen itsessään, sen hiljainen perusmuoto, ei katkelman perusteella ole häiritsevää. Alemmassa aineistokatkelmassa todetaan, että kaupusteluun tai kerjäämiseen liittyvää aggressiivista, äänekästä tai häiritsevää käyttäytymistä voidaan *pitää järjestyslain mukaan rangaistavana*. Tämän perusteella poliisilla on mahdollisuus puuttua kerjäämisen häiritseviin ja aggressiivisiin muotoihin nykyisen järjestyslain puitteissa.

Toisen järjestyslakiin liittyvän näkemyksen mukaan kerjääminen on kriminalisoitava erikseen, koska nykyisellä järjestyslailla ei voida puuttua häiritsevään kerjäämistoimintaan, eikä järjestyslain säätämisen yhteydessä kerjäämisen kieltämistä ole käsitelty riittävästi. Tämä näkemys korostuu Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa ja muutamassa kansanedustajan kysymyksessä.

Häiritsevään ja aggressiiviseen, pelkoa herättävään tapaan toimia voidaan puuttua, mutta yleistä järjestystä häiritseviin tekemuotoihin ei voida puuttua. Järjestyslain nykyinen sääntely ei anna poliisille tarvittavia keinoja puuttua kerjäämisen aiheuttamiin yleisen järjestyksen häiriöihin tai toimia ennalta estävästi. (SM2010 Sisäasiainministeriölle)

Järjestyslain (612/2003) säätämisen yhteydessä ei kerjäämistä käsitelty laajasti, koska tällöin yleisellä paikalla kerjäämistä ei esiintynyt. Kerjäämisen lieveilmiöistä on kuitenkin aiheutunut yleiselle järjestykselle häiriöitä erityisesti vuoden 2008 jälkeen. Sisäasiainministeriö on tämän vuoksi 21.5.2010 perustanut työryhmän selvittämään muuttuneen kerjäämistilanteen vuoksi kerjäämisen kieltämistä. (SM2010 s.3)

Ylemmässä aineistokatkelmassa esitetään, ettei poliisilla ole nykyisen sääntelyn puitteissa mahdollisuuksia puuttua kerjäämisestä aiheutuviin yleisen järjestyksen häiriöihin. Perusteluna tälle esitetään sitä, että vain *häiritsevään ja aggressiivisen, pelkoa herättävään tapaan toimia voidaan puuttua*, mutta ei *yleistä järjestystä häiritseviin tekemuotoihin*. Perustelu on ontuva, koska aineistokatkelmassa ei selitetä tarkemmin, mikä on häiritsevän, aggressiivisen ja pelkoa herättävän toiminnan ja yleistä järjestystä häiritsevän toiminnan ero. Alemmassa aineistokatkelmassa puolestaan tuodaan esille, että kerjäämistä ei ole käsitelty järjestyslain säätämisen yhteydessä *laajasti, koska tällöin yleisellä paikalla kerjäämistä ei esiintynyt*. Tekstissä todetaan, että kerjäämisen lieveilmiöt ovat aiheuttaneet häiriöitä yleiselle järjestykselle vasta järjestyslain säätämisen jälkeen, erityisesti vuoden 2008 jälkeen, ja tämän muuttuneen tilanteen vuoksi on ryhdytty selvittämään kerjäämisen kieltämistä. Aiemman, vuoden 2008 raportin mukaan kerjäämisen kieltämistä ei pidetty tarkoituksenmukaisena, koska kerjääminen ei itsessään ole uhka yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle, mutta vuoden 2010 raportissa perustellaan kerjäämisen kriminalisoimista kokonaisuudessaan, vaikka vain sen lieveilmiöt aiheuttavat häiriöitä.

Viranomaispuhe romanikerjäläisilmiön aiheuttamista lieveilmiöistä sekä romanikerjäläisten konstruominen tässä puheessa rikollisina ja huijareina rakentaa romanikerjäläisilmiötä uhkana Suomen yhteiskunnalle. Lieveilmiöt ovat häiritseviä ja herättävät kansalaisissa turvattomuuden tunnetta ja rikoksen pelkoa. Kerjäämiseen puuttumisen välttämättömyys korostuu kansalaisten suojelemisen näkökulmasta. Yhteiskunnan harmonian säilyttämiseen vetoaminen päättäjien ja poliitikkojen puheessa etnisistä suhteista voi olla tehokas strategia vähemmistön kannalta epäedullisten päätösten oikeuttamiseksi (Van Dijk 1997, 37). Pietikäisen (2000, 30–31) mukaan toinen nähdään yleensä negatiivisesti, jotta voidaan oikeuttaa ja luonnollistaa heihin kohdistetut toimenpiteet sisäryhmän eli ”meidän” suojelemiseksi. Aineistossa vedotaan parissa kohdassa suoraan kansallisiin lähtökohtiin kerjäämiseen puuttumiseksi:

Euroopan unionin kansalaisen liikkumisvapaus ei vaikuta jäsenvaltion oikeuteen päättää yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen liittyvästä lainsäädännöstä. Suomi voi harkita

kerjäämiseen liittyviä lainsäädäntökysymyksiä omista kansallisista lähtökohdistaan. Kansainväliset sopimukset tai EU-oikeus eivät säätele kerjäämistä. (SM2010 s.33)

Yleinen järjestys ja turvallisuus liitetään aineistokatkelmassa epäsuorasti romanikerjäläisilmiöön viitaten ensin siihen, että jäsenvaltioilla on liikkumisvapaudesta huolimatta oikeus *päättää yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen liittyvästä lainsäädännöstä* ja tämän jälkeen todetaan, että kerjäämiseen kohdistuvia lainsäädännöllisiä toimenpiteitä Suomessa tulisi miettiä kansallisista lähtökohdista käsin. Toimenpiteiden välttämättömyys korostuu vetoamalla yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen, Suomen yhteiskuntarauhaan, joka on meidän suomalaisten kannalta tärkeä tavoite ja suojeltava arvo.

Viranomaispuhe lieveilmiöistä, aggressiivisesta ja häiritsevästä kerjäämisestä ja romanikerjäläisten rikollisuudesta kuvastaa ilmiön aiheuttamia ongelmia Suomessa. Vähemmistösuhteet voidaan esittää pohjimmiltaan ongelmallisina ja määritellä vähemmistöt pääsyynä moniin yhteiskunnallisiin ongelmiin, vaikka puhe etnisistä suhteista yleensä perustetaan humanitaarisille arvoille (Van Dijk 1997, 31). Romanikerjäläisilmiö kuvataan viranomaispuheessa romanien kohtaamasta syrjinnästä ja ihmisoikeusloukkauksista johtuvaksi, mutta paikallisella tasolla Suomessa ongelmalliseksi ilmiöksi viranomaisten ja kansalaisten, ja romanikerjäläistenkin, näkökulmasta romanikerjäläisten käyttäytymisestä ja tavoista johtuen. Kerjäläiskeskustelua Norjassa tutkinut Simonsen (2011, 101) havaitsi sanomalehdissä samanlaisen jakautumisen: ulkomailla romanit kuvataan alistettuina uhreina, mutta paikallisissa kotimaan uutisoinneissa heidät kuvataan yleistä järjestystä ja turvallisuutta uhkaavina.

Romanikerjäläisten konstruoiminen rikollisina voi liittyä kerjäämiseen puuttumisen, romanikerjäläisten palauttamisen ja avun eväämisen oikeuttamiseen. Romanikerjäläiset ihmiskaupan ja hyväksikäytön uhreina herättävät enemmän sympatiaa kuin rikollisina kuvatut romanikerjäläiset. Van Dijk (1997, 44–47) kirjoittaa pakolaisten konstruomisesta strategisesti talouspakolaisiksi vastakohtana poliittisille pakolaisille, johon liittyy muun muassa järjestäytyntä rikollisuutta käsittelevässä kappaleessa esillä ollut rikollisen välikäden syyttäminen köyhien pakolaisten hyväksikäytöstä. Poliittinen pakolaisuus määrittyy positiivisten piirteiden kautta ihmisiksi, jotka aidosti pakenevat vainoamista ja vastakohtana ovat negatiivisten yhteyksien kautta määrittyvät talouspakolaiset, jotka ovat epäaitoja, valehtelijoita, huijareita ja rikollisia. Romanikerjäläisten kuvaaminen järjestäytyneen rikollisuuden ja rikollisen välikäden uhreina

oikeuttaa ilmiöön puuttumista uhrien suojelemisen näkökulmasta ja kerjäläisten kuvaaminen huijareina ja rikollisina oikeuttaa ilmiöön puuttumisen omien kansalaisten suojelemiseksi.

6.3 Ihmisoikeuksien näkökulma

Aineistossa romanikerjäläisilmiöstä tarkastellaan järjestäytyneen rikollisuuden ja yleisen järjestyksen ja turvallisuuden rinnalla ihmisoikeuksien näkökulmasta. Ihmisoikeuksia korostetaan kuvaamalla romanikerjäläisten lähtömaiden tilannetta ja läpi aineiston kerrotaan esimerkkejä romanien vaikeasta ihmisoikeustilanteesta Romaniassa. Tässä diskurssissa romanikerjäläisiä ja heidän asemaansa määritellään suhteessa ihmis- ja perusoikeuksiin, ihmisarvoon ja yhdenvertaisuuteen. Lisäksi aineistossa nostetaan esille ihmisoikeuksien ja ihmisarvon kannalta erityisen haavoittuvassa asemassa olevina ihmisryhminä vanhukset, vammaiset, lapset ja naiset ja näihin erityisryhmiin liittyvää puhetta käsitellen luvun lopussa. Ihmisoikeusnäkökulma on myös yksi hallitsevista diskursseista aineistossa.

6.3.1 Romanien tilanne ja syrjintä

Romanikerjäläisilmiön ihmisoikeudelliseen näkökulmaan liittyen aineistossa kuvataan romanien vaikeaa tilannetta ja syrjintää Romaniassa ja ympäri Eurooppaa. Romanien vaikeaa tilannetta käsitellään eniten Diakonissalaitoksen ja Sisäasiainministeriön vuoden 2008 raporteissa. Vähiten asia on esillä Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa, jossa romanien tilanne tunnustetaan, mutta sen osalta viitataan ministeriön raporttiin vuodelta 2008.

Romaniassa on romaneja arvioista riippuen 500 000-2 500 000. Usein romaneilla ei ole minkäänlaisia henkilöllisyyspapereita, ja he jäävät väestönlaskennan, sosiaaliturvan ja terveydenhuollon ulkopuolelle. Romanit ovat Romaniassa edelleen laajamittaisen ja avoimen syrjinnän kohteena niin tiedotusvälineiden, virkamiesten kuin tavallisten kansalaistenkin taholta. Suuri halu muuttaa pois maasta asettaa romanit myös potentiaalisiksi ihmiskaupan uhreiksi. Naiskaupan osalta Romania on Euroopan mittakaavassa merkittävä lähtö- ja kauttakulkumaa, ja myös komission raporteissa on kiinnitetty huomiota ihmissalakuljetukseen. Monien romanien ongelmien taustalla on kouluttamattomuus ja lukutaidottomuus. Noin 15 prosenttia Romanian romanilapsista ei aloita koulua lainkaan, ja aloittaneistakin keskimääräistä useampi lopettaa koulun kesken. Työikäisistä romaneista alle puolet on mukana työelämässä. Vajaa kolmannes

Romanian romaneista elää köyhyysrajan alle jäävillä tuloilla. Sosiaaliturvan varassa eläminen taas lisää ennakkoluuloja ja romanivihaa entisestään. (KK 1020/2009)

Aineistokatkelmassa tuodaan aluksi esille romanien suuri määrä Romaniassa, jolla tilannetta taustoitetaan tämä kansanedustajan kysymyksen lisäksi toisessa kansanedustajan kysymyksessä ja kolmessa raportissa. Aineistokatkelmassa, ja läpi aineiston, romanien kuvataan kokevan syrjintää monilla yhteiskunnan eri tasoilla Romaniassa ja ihmisoikeusloukkausten vuoksi he jäävät ilman henkilöllisyystodistuksia ja koulutuksen, terveydenhuollon, sosiaaliturvan ja oikeusjärjestelmien ulkopuolelle. Heikon tilanteensa vuoksi romanit kuvataan myös alttiina muunlaiselle hyväksikäytölle, kuten tässä aineistokatkelmassa *potentiaalisiksi ihmiskaupan uhreiksi*. Kansanedustaja mainitsee vielä erikseen naiskaupan ja ihmissalakuljetuksen. Romaninaiset nostetaan aineistossa ihmisoikeuksien yhteydessä esille erityisen haavoittuvana ryhmänä lasten, vanhusten ja vammaisten ohella ja näitä erityisryhmiä tarkastelen luvussa 6.3.3. Romanien ongelmien taustalla kuvataan olevan kouluttamattomuutta ja lukutaidottomuutta. Aineistokatkelmassa ei selitetä romanilasten huonoa tilannetta perusopetuksessa tarkemmin ja todetaan vain, että osa romanilapsista ei aloita koulua ja osa lopettaa kesken. Kuitenkin esimerkiksi Sisäasiainministeriön vuoden 2008 raportissa koulutuksen puute kuvataan syrjinnästä johtuvaksi. Lopuksi vielä todetaan osan romaneista elävän köyhyysrajan alapuolella ja *sosiaaliturvan varassa eläminen taas lisää ennakkoluuloja ja romanivihaa entisestään*.

Tämä aineistokatkelma on vain yksi esimerkki romanien syrjinnän ja vaikean tilanteen kuvaamisesta aineistossa. Katkelma kuitenkin havainnollistaa romanien tilanteen monimutkaisuutta ja ongelmallisuutta. Romanien tilanne rakentuu aineistossa historiallisesti vaikeaksi köyhyyden ja syrjäytymisen kierteeksi, joka siirtyy sukupolvelta toiselle. Syrjintä alkaa jo lapsuudessa, romanit syrjäytyvät koulutuksesta ja ovat tämän vuoksi heikossa asemassa työmarkkinoilla. Henkilöllisyystodistusten puuttuminen muodostuu aineistossa erityisen ongelmalliseksi asiaksi, joka vaikeuttaa palveluihin ja koulutukseen pääsemistä. Romanian viranomaisten kuvataan olevan haluttomia auttamaan romaneita henkilöllisyystodistusten hankkimisessa eivätkä romanit pysty hakemaan niitä itse luku- ja kirjoitustaidottomuuden vuoksi. Romanit kohtaavat aineiston perusteella myös muunlaista syrjintää viranomaisten ja oikeuslaitoksen taholta. Romanivastaiset asenteet kuvataan sitkeiksi ja romanien asumisolosuhteet Romaniassa puutteellisiksi. Pogány (2004, 14) kuvaa romanien nykyistä tilannetta Romaniassa samojen teemojen, kuten työttömyyden, koulutuksen puutteiden, asumisen ja palveluihin pääsyn vaikeuksien sekä poliisin ja oikeuslaitoksen kovan kohtelun kautta.

Romanien ihmisoikeustilanne ja syrjintä rakentuu romanikerjäläisilmiön taustalla olevaksi perimmäiseksi syyksi, johon on pyritty vaikuttamaan paikallisella ja kansainvälisellä tasolla, mutta jota ei ole yrityksistä huolimatta saatu korjattua. Romanikerjäläiset kuvataan olosuhteiden uhreina, jotka pakon edessä jättävät kotinsa ja lähtevät etsimään parempaa elämää. Ihmisoikeuksiin vetoavassa puheessa vedotaan voittopuolisesti romanien kohtaamaan syrjintään ilmiön taustalla, mutta aineistossa esiintyy muutama poikkeus, joissa viitataan romanikulttuurin, sen piirteiden ja romanien oman toiminnan vaikutukseen romanien tilanteeseen ja syrjäytymiseen. Yksi näistä poikkeuksista liittyy järjestäytyneen rikollisuuden yhteydessä kappaleessa 6.1.3 esillä olleeseen aineistokatkelman, jossa viitataan kerjäämiseen ja ihmiskauppaan toisaalta romanien ainoana selviytymiskeinona heikoissa olosuhteissa ja toisaalta osana romanikulttuurin piirteitä. Romanit kuvataan olosuhteiden ja syrjinnän uhreina, mutta heitä myös vastuutetaan vaikuttamaan itse tilanteeseensa.

Yhteinen piirre romanikulttuureissa on kuitenkin koulutuksen arvostuksen puute, jonka vuoksi he sulkevat itsensä nyky-yhteiskunnan ulkopuolelle. Koulutuksen puute johtaa siihen, ettei heillä ole tarjottavaa työmarkkinoille. Muita romanikulttuuriin liittyviä ongelmia on monilapsisuus, nuorten tyttöjen naittaminen jo 13–14-vuotiaina, terveystalvelujen, kuten neuvolatalvelujen vähäinen käyttö vaikka ilmaisia, sekä endogaamiset yhteisöt, joka johtaa mm. periytyvien sairauksien lisääntymiseen. (HKI2011 Liite 2 Työryhmän asiantuntijakuulemiset)

Aineistokatkelmassa tuodaan esille romaniyhteisön sisäisten tekijöiden negatiivinen vaikutus ongelman ratkaisemiseen. Romanikulttuurien yhteiseksi piirteeksi kuvataan koulutuksen arvotuksen puutetta ja aineistokatkelman mukaan romanit itse jättäytyvät yhteiskunnan ulkopuolelle, eli syrjäytyminen kuvataan omaehtoiseksi. Romanikerjäläisilmiöön kuvataan aineistossa vaikuttavan hallitusten ja viranomaisten syrjivät käytännöt ja ympäröivän yhteiskunnan romanivastaiset asenteet, mutta myös romanikulttuurin piirteiden ja romaniyhteisön sisäisten tekijöiden kuvataan vaikeuttavan integraatiota. Pogány (2004, 150–151) korostaa romanien aseman parantamiseksi ihmisoikeuksien täytäntöönpanon rinnalla romanikulttuurin muutosta esimerkiksi asenteissa koulutusta kohtaan. Viranomaispuheessa romanikulttuurin negatiivinen vaikutus huomioidaan, mutta ratkaisua ei pohdita romanikulttuurin muutoksen kautta, eikä romaneita tuoda puheessa esille osallistujina tai toimijoina muutamaa yksittäistä mainintaa lukuun ottamatta.

Ihmisoikeuksiin liittyen romanien kuvataan lähtevän kotimaastaan köyhyyden ja syrjinnän vuoksi muualle etsimään parempia elinolosuhteita. Aineistossa muutamassa kohdassa korostetaan romanikerjäläisten tulevan maahan nimenomaan ansaitsemistarkoituksessa.

Projektissa tavattiin paljon kerjäläisiä, jotka ovat tulleet jo toistamiseen Suomeen; he olivat ehkä vain muutamia viikkoja poissa ja ilmestyvät taas takaisin Helsinkiin. He kertovat, että on helpompaa tulla tuttuun paikkaan kuin uuteen. Alun perin he ovat kuulleet, että Helsingissä on korkeat palkat, hyväsydämiä ihmisiä, hyvä poliisi ja vähän kerjäläisiä. He tietävät, että Suomi on hyvinvointivaltio. ”Siellä tienaa hyvin.” Tiedon lähteenä on ollut oma perhe, naapuri tai tuttava, jotka ovat jo aikaisemmin olleet Suomessa. Tiedon lähteenä ei mainita mitään organisaatiota. Romanien on vaikea ymmärtää, että turisteina heillä ei ole oikeutta sosiaalitukiin, kuten ei kenelläkään muullakaan. Kerjäläisiä ei kiinnosta maa turismin näkökulmasta, ainoastaan ansaintamahdollisuus on tärkeä. (ROM2010 s.15)

Aineistokatkelmassa romanikerjäläiset rinnastetaan turisteihin: *turisteina heillä ei ole oikeutta sosiaalitukiin ja kerjäläisiä ei kiinnosta maa turismin näkökulmasta*. Huomioiden aineistossa rakennetun kuvan romanien ihmisoikeustilanteesta Romaniassa on ymmärrettävää etteivät romanikerjäläiset liiku ympäri Eurooppaa turisteina. Aineistokatkelman lopussa todetaankin, että *ainoastaan ansaintamahdollisuus on tärkeä*. Lisäksi aineistokatkelman alussa kerrotaan, kuinka osa kerjäläisistä tulee uudestaan Suomeen, *he ovat kuulleet, että Helsingissä on korkeat palkat, hyväsydämiä ihmisiä, hyvä poliisi ja vähän kerjäläisiä*. Tekstin perusteella vaikuttaa siltä, että romanikerjäläiset ovat keskenään selvittäneet ”parhaat paikat” tulla kerjäämään, ja Suomea pidetään ansaitsemisen kannalta hyvänä maana.

Aineistossa vedotaan laajasti romanikerjäläisten vaikeaan tilanteeseen ja syrjintään ja vaaditaan siihen puuttumista, mutta myös epäillään romanikerjäläisten maahantulomotiiveja ja viitataan romanikulttuurin negatiiviseen vaikutukseen ja romanikerjäläisiin huijareina ja rikollisina. Tämä voi liittyä romanikerjäläisten kuvaamiseen epäaitoina talouspakolaisina aidon poliittisen pakolaisuuden sijaan (Van Dijk 1997, 46–48). Vaikka romanikerjäläisten kohtaamasta syrjinnästä esitetään esimerkkejä ympäri Eurooppaa, romanikerjäläisiä ei nähdä erityistä suojelua tarvitsevinä pakolaisina, eikä heidän kotiinpalauttamista Romaniassa vallitseviin olosuhteisiin kyseenalaisteta yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, vaan sitä pidetään osana ilmiön ratkaisua. Aineistossa tuodaan myös esille, että romanikerjäläisten turvapaikanhakua käsitellään EU-kansalaisen turvapaikanhakuna, joka tarkoittaa nykyisen lainsäädännön puitteissa sitä, että romanien

turvapaikkahakemukset käsitellään nopeutetulla menettelyllä ja päätökset ovat aina kielteisiä. Turvapaikanhakemiseen liittyvää keskustelua käsittelen tarkemmin luvussa 6.4.1.

Romanikerjäläisten ihmisoikeustilannetta kuvattaessa aineistossa vedotaan romanivähemmistön suureen määrään, yleensä kuvastaen romanikerjäläisilmiön ongelmallista luonnetta ja Helsingin kaupungin raportissa myös kuvastamaan ongelman ratkaisemisen mahdottomuutta paikallisella tasolla.

Euroopassa kiertävät romanit ovat Euroopan köyhin ja syrjäytynein kansanryhmä, jota ajaa liikkeelle kotimaassa vallitseva syvä työttömyys ja köyhyys. Joidenkin arvioiden mukaan romaneja on pelkästään Romaniassa 2,5 - 5 miljoonaa. Tiedostaen tämän on myös tarkasteltava mikä on yksittäisen kaupungin mahdollisuudet vastata tämän suuren kansanryhmän avun tarpeeseen. Helsingin kaupunkia ei lähtökohtaisesti voida pitää järjestämisvastuussa yksittäisen kansanryhmän majoittamisesta ja muusta auttamisesta. Myös tasapuolisen kohtelun näkökulmasta tämä asettaisi muut Helsingissä oleskelevat rekisteröimättömät EU-kansalaiset eriarvoiseen asemaan. Työryhmä katsoo, että Euroopassa kiertäviä romaneita ovat parhaiten autettavissa omissa kotimaissaan. (HKI2011 s.14)

Helsingin kaupunki on joutunut ottamaan romanikerjäläisilmiön suhteen Suomessa erityisen roolin, koska romanikerjäläiset ovat oleskelleet pääosin Helsingissä, vaikka myöhemmin myös muissa Suomen suurissa kaupungeissa. Helsingin kaupungin raportissa tulee esille erilaisia rajanvetoja vastuukysymyksiin liittyen ja tässä aineistokatkelmassa vastuuta siirretään muille tahoille faktojen voimaan (Van Dijk 1997, 38), eli romanivähemmistön suureen määrään vedoten. Lisäksi tekstissä vedotaan yhdenvertaisuuden periaatteeseen, *tasapuolisen kohtelun näkökulmasta* romanikerjäläisten majoittaminen olisi epäreilua muita kohtaan. Yhdenvertaisuuteen liittyvää puhetta käsittelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa. On kuitenkin hyvä huomata, että humanistisiin, suvaitsevaisuuden ja tasa-arvon periaatteisiin ja rajallisiin resursseihin vetoaminen voivat olla päättäjien käyttämiä strategioita etnisistä suhteista puhuttaessa ja rajoitustoimenpiteitä oikeuttaessa (Van Dijk 1997, 36–37).

6.3.2 Romanikerjäläisten suhde ihmisoikeuksiin

Ihmisoikeuksien näkökulmasta viranomaispuheessa pohditaan romanikerjäläisten suhdetta ihmisoikeuksiin, jota käsitellään melko laajasti molemmissa Sisäasiainministeriön raporteissa ja

Helsingin kaupungin raportissa. Kerjäämisen ja kerjäläisten suhde ihmisoikeuksiin kuvataan perus- ja ihmisoikeuksien, perustuslain, ihmisarvon, yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden kautta. Kerjääminen ja köyhyys kuvataan viranomaispuheessa jo itsessään ihmisarvoa alentavina ja ihmisoikeuksien kannalta ongelmallisina ilmiöinä:

Vähemmistövaltuutettu pitää kerjäämistä ongelmallisena ja ihmisarvoa alentavana ilmiönä, johon ei voida puuttua tehokkaasti ratkaisematta kerjäämässä olevien yksilöiden ongelmia. (SM2010 s.12)

Ihmisoikeuksien ja ihmisarvon näkökulmasta aineistossa vedotaan perustuslakiin ja – oikeuksiin.

Kansainvälisten ihmisoikeuksien kehitys on vaikuttanut merkittävästi kotimaisen lainsäädännön kehittymiseen erityisesti 1995 toteutetussa perusoikeusuudistuksessa. Yksi keskeisiä ajatuksia, joita uudistuksessa toteutettiin, oli perusoikeussuojan ulottaminen kansalaisuusperiaatetta laajemmalle. Suomella on velvollisuus suojella ulkomaalaisten ja siten myös ulkomaalaisten kerjäläisten ihmisoikeuksia heidän Suomessa oleskelunsa aikana. (SM2008 s.25)

Aineistokatkelmassa tuodaan esille vuoden 1995 perustuslakiuudistus, jossa perusoikeussuoja ulotettiin kansalaisuusperiaatetta laajemmalle. Uudistuksen myötä ihmisoikeuksien suojelu koskee kaikkia Suomen lainkäyttöpiirissä olevia, myös romanikerjäläisiä. Tämän lisäksi aineistossa vedotaan Suomen perustuslaissa säädettyyn oikeuteen hankkia toimeentulo valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla (18 §) ja siihen, että kerjääminen ei ole Suomessa kielletty lailla, joten romanikerjäläisillä on oikeus kerjätä toimeentulonsa hankkimiseksi. Perustuslain osalta viitataan myös jokaisen, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, oikeuteen välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon (19§).

Ihmisoikeuksia korostavassa puheessa vedotaan perustuslain pykälien lisäksi yhdenvertaisuuden periaatteeseen korostaen romanikerjäläisten oikeutta yhdenvertaiseen kohteluun, syrjimättömyyteen ja tasa-arvoon. Puheenvuoroissa vedotaan kansalliseen ja kansainväliseen säätelyyn.

Työryhmän tarkoitus ei ole tehdä kerjäämisestä etnistä eikä tiettyyn kansalaisuuteen liittyvää kysymystä. Työryhmän työskentelyn lähtökohtana on ollut perustuslain (1999/731) mukainen yhdenvertaisuusperiaate. Yleinen syrjinnän kieltö koskee kaikkia viranomaisia eikä ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan esimerkiksi alkuperän tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Raportin linjaukset koskevat lähtökohtaisesti niin suomalaisia kerjäläisiä kuin mistä tahansa EU- maasta tai

muusta maasta tulevia kerjäläisiä. Jos työryhmän raportin jossain kohdassa tarkoitetaan vain tiettyä ryhmää tai kansalaisuutta, asia on mainittu erikseen. (SM2008 s.5)

Aineistokatkelmassa vedotaan yhdenvertaisuusperiaatteeseen työryhmän työskentelyn lähtökohtana ja syrjinnän kieltoon. Romanikerjäläisten osalta aineistossa korostetaan oikeutta syrjimättömyyteen etnisen taustan, kansalaisuuden ja taloudellisen tai sosiaalisen aseman perusteella.

Yhdenvertaisuus on aineistossa ristiriitaisena aihe romanikerjäläisten kannalta ja vaikka aineistossa korostetaan romanikerjäläisten oikeutta yhdenvertaiseen kohteluun ja syrjimättömyyteen, muutamassa kohdassa yhdenvertaisuuteen vedoten kieltäydytään myös tarjoamasta romaneille erityispalveluja tai -kohtelua.

Lisäksi Helsingin kaupunki halusi korostaa hankkeen toisessa vaiheessa (8.5.2009), että Romanian tai muiden Itä-Euroopasta tulevien kadulla elantonsa ansaitsevien ihmisten ei tule saada erityiskohtelua tai erityispalveluita muihin turisteiksi luokiteltuihin ihmisiin verrattuna (vrt. sisäasiainministeriön mietintö 2008). Ihmisoikeusnäkökulma tulee huomioida. (ROM2010 s.3–4)

Aineistokatkelmassa tuodaan esille, että romanikerjäläisiä tulisi kohdella kuten muitakin turisteja. Yhdenvertaisuuden nimissä romanikerjäläisten ei tulisi saada erityispalveluja ja aineistossa myös romanikerjäläisten majottaminen tai luvattomien leirien salliminen esitetään tasapuolisen kohtelun kannalta epäilemättä. Rajoitusten oikeuttaminen tasapuolisen kohtelun nimissä on sinänsä ymmärrettävää resurssien rajallisuuden vuoksi, mutta romanikerjäläisten vertaaminen turisteihin ei tunnu sopivalta huomioiden romanien kansainvälisesti heikon ihmisoikeustilanteen.

Puumalainen (2009, 128–130) korostaa, että romanikerjäläisilmiössä on kyse Euroopan syrjityimmistä vähemmistöistä ja etnisyys on olennaista, eikä sitä pitäisi pyrkiä häivyttämään vetoamalla yhdenvertaisuusperiaatteeseen. Syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus ovat tärkeitä periaatteita ja ne voivat toimia rasismin vastaisena ja suvaitsevaisuutta edistävänä retoriikkana (Suurpää 2005, 63). Viranomaistoimet voivat kuitenkin korostaa näitä periaatteita kulttuurisen erilaisuuden tunnistamisen kustannuksella (mt., 63). Viranomaispuheessa yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä korostetaan huomioimatta romanikerjäläisilmiön erityiskysymyksiä ja kulttuurista erilaisuutta. Romanikerjäläisten osalta on huomioitava, että he eivät lähtökohtaisesti ole lähtö- tai tulomaissa valtaväestön kanssa yhdenvertaisessa asemassa ja aineistossa on muutama tähän vetoava poikkeus. Esimerkiksi Nuorisosiainkeskuksen työryhmän edustaja huomauttaa, että

romanikerjäläisten kohdalla tulisi soveltaa positiivisen diskriminaation periaatetta ja kompensoida huonompia lähtökohtia ylimääräisellä tuella ja avulla.

Ihmis- ja perusoikeuksien yhteydessä viranomaispuheessa tuodaan myös esille, että Suomen viranomaisten toimenpiteet rajoittuvat vain välttämättömän avun antamiseen, eikä tarkoituksena ole mahdollistaa kerjäläisten oleskelua Suomessa, vaan korkeintaan paluumatka kotiin esimerkiksi toimeentulotuen turvin.

Vain tilanteissa, joissa toimeentulotuen tarve on kiireellinen, kunta voi olla velvollinen myöntämään tukea alueellaan tilapäisesti oleskelevalle henkilölle (toimeentulotukilaki 14 § 3 mom.). Säännöstä sovelletaan myös kunnassa tilapäisesti oleskelevaan ulkomaalaiseen henkilöön ja säännös tulee siten sovellettavaksi myös kerjääviin EU-kansalaisiin. Näissä tilanteissa toimeentulotuen tarkoituksena ei ole mahdollistaa ulkomaalaisen henkilön oleskelun jatkuminen Suomessa toimeentulotuen turvin, vaan kiireellisen toimeentulotuen myöntäminen rajoittuu välttämättömään tukeen, esimerkiksi kotimatkakustannuksiin ja niihin välttämättömiin ruokailu- ja muihin kustannuksiin, jotka syntyvät ennen kuin henkilö ehtii kohtuudella palata kotimaahansa. Tällaisissa tilanteissa voidaan ottaa huomioon se, että toimeentulotukilain 15 §:n mukaisesti tukea voidaan tarpeen mukaan myöntää ja maksaa kuukautta lyhyemmältä ajalta, jopa yhden päivän ajalta. (SM2008 s.36)

Aineistokatkelmassa käsitellään toimeentulotuen myöntämiseen liittyvää lainsäädäntöä ja toimeentulotuen myöntämistä ulkomaalaisille kerjäläisille. Aineistokatkelmassa todetaan, että *toimeentulotuen tarkoituksena ei ole mahdollistaa ulkomaalaisen henkilön oleskelun jatkuminen Suomessa toimeentulotuen turvin, vaan kiireellisen toimeentulotuen myöntäminen rajoittuu välttämättömään tukeen, esimerkiksi kotimatkakustannuksiin*. Tämä toistuu sairaanhoidosta ja lastensuojelusta puhuttaessa ja aineistossa tuodaan esille, että Suomen velvollisuudet rajoittuvat välttämättömiin toimenpiteisiin ja kotimatkan mahdollistamiseen. Romanikerjäläisiin kohdistuvien viranomaistoimien tavoitteena on romanien palauttaminen lähtömaahan, eikä romanien ihmisoikeusloukkauksia ja tilannetta Romaniassa pidetä kotiinpalauttamisen kannalta ongelmallisena.

Kerjäämisen kieltämistä käsittelevät puheenvuorot ovat ihmisoikeuksien kannalta ristiriitainen aihe aineistossa. Luvussa 6.1.3. oli tähän liittyen esillä, että Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa kerjäämisen kieltämistä puolustetaan vetoamalla romanikerjäläisten perusoikeuksiin ja

ihmisarvoon. Kerjäämiskieltoa perustellaan myös sillä, että kerjääminen ei ole hyväksyttävä itsensä elättämisen tapa.

Perustuslain 18 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus lain mukaan hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Elinkeinovapaus liittyy Suomen lainsäädännön mukaan laillisiin ja hyvän tavan mukaisiin elinkeinoihin (laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta 1 § 1 mom.). Kerjäämistä ei voida pitää sellaisena laillisena ja hyvän tavan mukaisena työnä, ammattina tai elinkeinona, jota perustuslain 18 §:n säännökset suojaisivat, mikä on ilmennyt esimerkiksi lainsäätäjän perusteluissa rikoslain muutoksia säädettäessä (HE 34/2004 vp). Kerjääminen ei ole hyväksyttävä, yhteiskunnan suojelua edellyttävä itsensä elättämistapa nykyaikaisessa suomalaisessa yhteiskunnassa. Tällaisen epätoivottavan ilmiön yleistyminen Suomessa asettaa työryhmän mielestä lainsäätäjälle ja viranomaisille erityisen velvoitteen harkita kerjäämiseen liittyviä toimenpiteitä, lainsäädäntöön liittyvät toimenpiteet mukaan luettuina. (SM2010 s.37)

Aineistokatkelman alussa viitataan perustuslain takaamaan elinkeinovapauteen, joka liittyy *laillisiin ja hyvän tavan mukaisiin elinkeinoihin*. Tämän jälkeen kerjääminen kuvataan epäsovittavana toimeentulon hankkimisen tapana viittaamalla laillisiin töihin, hyviin tapoihin ja nykyaikaiseen suomalaiseen yhteiskuntaan. Länsimaisen sivilisaation yleisesti hyväksytyihin normeihin ja arvoihin vetoaminen voi olla vakuuttava keino toimenpiteiden oikeuttamiseksi tai maahanmuuton rajoittamiseksi (Van Dijk 1997, 59).

Kerjäämisen kriminalisoimista kritisoidaan aineistossa muun muassa siksi, ettei kieltoa pidetä tarkoituksenmukaisena keinona suojella heikossa asemassa olevia ihmisiä. Lisäksi kielto esitetään syrjivänä:

Vähemmistövaltuutettu pitää kerjäämisen kieltämistä yhdenvertaisuuden kannalta ongelmallisena. Käytännössä kiellon kohteena on tietty kaikkien tiedossa oleva etninen ryhmä, vaikka kerjääminen kielletäisiinkin kaikilta. Kerjäämisen kielto ja siihen liittyvä keskustelu vaikuttaa suoraan myös asenteisiin romaneita kohtaan. (SM2010 s.13)

Aineistokatkelmassa kerjäämisen kieltäminen kuvataan yhdenvertaisuuden kannalta ongelmallisena, koska kielto kohdistuisi tällä hetkellä lähinnä kerjäämistä harjoittaviin romanitautaisiin henkilöihin. Lisäksi vähemmistövaltuutettu toteaa, että kiellolla ja siihen liittyvällä keskustelulla voi olla vaikutusta romaneita koskeviin asenteisiin ja aineistossa yleisemminkin tuodaan esille, että kerjäämisen kielto voisi pahentaa jo ennestään heikossa asemassa olevien ihmisten tilannetta. Oikeusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön eriävissä

mielipiteessä kritisoiitiin Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raporttia muutenkin tarkoitushakuiseksi kerjäämisen kiellon perustelemisen osalta.

Laakkonen (2012, 59) havaitsi tutkimissaan sanomalehtijutuissa, että erityisesti järjestöt ja jotkut poliitikot pitivät kerjäämisen kieltoa rasistisena ja viittasivat taustalla vaikuttavan viranomaisten ja kansalaisten kielteisen suhtautumisen romaneihin. Tutkimani viranomaispuheen perusteella kerjäämisen kieltäminen on kuitenkin yhtälailla viranomaisten puheessa ristiriitainen aihe, jota myös kritisoidaan läpi aineiston. Kieltoa kannattavat Helsingin kaupunki, muutama kansanedustaja ja Sisäasiainministeriön vuoden 2010 työryhmä, mutta alun perin vuonna 2008 Sisäasiainministeriö piti sitä epätarkoituksenmukaisena. Kieltoa kritisoidaan aineistossa Oikeusministeriön ja Sosiaali- ja terveysministeriön edustajien eriävässä mielipiteessä, Diakonissalaitoksen raportissa, vähemmistövaltuutetun lausunnoissa ja Romanijärjestöjen julkilausumassa. Myös aiemmissa tutkimuksissa kieltoon suhtaudutaan ristiriitaisesti, esimerkiksi Laakkonen (2012, 69–70) pohtii olisiko kerjäämisen kieltäminen kuitenkin inhimillisin ratkaisu kerjäläisten kannalta, Kuivalainen (2009, 228) suhtautuu siihen epäilevästi ja Mäkinen ja Pessi (2009, 14–19) huomauttavat, ettei se ole muissa maissa ratkaissut ongelmaa. Mäkinen (2009, 64) mukaan kiellot eivät ole myöskään historiassa aiemmin ratkaisseet kerjäläisongelmaa.

6.3.3 Erityisryhminä lapset ja naiset

Ihmisoikeuksien näkökulmasta romanikerjäläiset kuvataan hyvin heikossa asemassa olevina, syrjittyinä ja kotimaissaan äärimmäisessä köyhyydessä elävinä ihmisinä. Romanikerjäläisilmiön sisällä vielä heikommassa ja erityisen haavoittuvassa asemassa olevina kuvataan vanhukset, vammaiset, lapset ja naiset. Lasten ja naisten asemaa kuvataan laajemmin ja vanhusten ja vammaisten asemaan viitataan muutamassa sivulauseessa.

Lasten asemaan kiinnitetään huomiota tasaisesti läpi aineiston ja erityisen laajasti sitä käsitellään Sisäasiainministeriön vuoden 2008 raportissa. Lasten tilannetta tarkastellaan Romaniassa elävien romanilasten syrjityn aseman näkökulmasta, johon viittasin romanien syrjintää koskevassa alaluvussa 6.3.1. Romanilasten tilanne rakentuu aineistossa suomalaisesta näkökulmasta erittäin huolestuttavana. Aineistossa kerrotaan muun muassa, että romanilapset eivät pääse Romaniassa kouluun, heillä ei ole henkilöllisyystodistuksia, ei virikkeellistä elinympäristöä, he asuvat kerjäläisten kanssa luvattomissa leireissä puutteellisissa oloissa ja ovat kadulla mukana

kerjäämässä, keräämässä pulloja tai varastelemassa vanhempiensa pakottamana. Huono-osaisuus ja kerjääminen siirtyvät sukupolvelta toiselle opittuna asiana ja selviytymiskeinona vaihtoehtojen puuttuessa.

Suomalaisesta hyvinvointivaltionäkökulmasta kerjäläisten parissa elävien lapsien kuvataan olevan lastensuojelun tarpeessa. Puheessa korostetaan viranomaisten velvollisuutta puuttua tilanteisiin lasten oikeuksien turvaamiseksi. Oikeus lastensuojeluun kuvataan kaikille lapsille kuuluvaksi.

Kerjäämiseen voi liittyä myös vastenmielisiä piirteitä, kuten lapsen käyttäminen kerjäämisen apuvälineenä. Silloinkaan itse kerjääminen ei ole rikos vaan lapsen hyväksikäyttö. (SM2008 s.10)

Lastensuojelulaki koskee myös Suomessa tavattuja alaikäisiä kerjäläisperheiden jäseniä ja heidän huoltajiaan. Lapsen oleskelukunnan sosiaaliviranomaisilla on velvollisuus huolehtia kiireellisestä lastensuojelun tarpeesta. Käytännössä lastensuojelulain mukainen tilanne voi konkretisoitua esimerkiksi silloin, kun viranomaisten tietoon tulee lapsen käyttäminen kerjäämisessä tai kaupustelussa tai lapsen terveys vaarantuu puutteellisten asuinolosuhteiden vuoksi. (SM2008 s.47)

Ensimmäisessä aineistokatkelmassa lasten tilannetta kuvataan lasten hyväksikäytön kautta ja lasten käyttämistä kerjäämisen apuvälineenä kuvataan kerjäämisen *vastenmielisenä piirteenä*. Seuraavassa aineistokatkelmassa todetaan, että lastensuojelulaki koskee myös Suomessa oleskelevia romanikerjäläisiä ja heidän perheitään ja vedotaan sosiaaliviranomaisten velvollisuuteen lastensuojelun osalta. Romanikerjäläisten lasten tilanne Suomessa konkretisoituu aineistokatkelmassa lasten käyttämisessä kerjäämisen tai kaupustelun apuvälineenä ja lasten puutteellisissa asuinolosuhteissa.

Sen lisäksi, että suomalaisesta näkökulmasta lasten tilanne romanikerjäläisilmiössä rakentuu huolestuttavana, lasten tilannetta kuvataan romanikulttuurin erojen kautta.

Romanikulttuurissa rakkaus lapsiin ei ilmene samalla tavoin kuin olemme tottuneet omassa kulttuurissamme tai mitä YK:n lapsen oikeuksien sopimus edellyttävät. Romanit tuovat esiin, että lapset ovat heille tärkeintä maailmassa, ja että juuri lasten takia he lähtevät maailmalle paremman elämän toivossa. Romanivanhemmat ovat kuitenkin oman kulttuurinsa kasvatteja ja omaksuneet sen mukaiset suhtautumistavat ja normit lasten kanssa olemisessa. Tulee vaikutelma, että lasten erityiset tarpeet kuten turvallisuuden ja hyväksytyksi tulemisen tunne ja lasten ajatusten kuuleminen ja kunnioittaminen ovat romaneille vieraita käsitteitä. Koulunkäynti laiminlyödään ja

virikkeellinen ympäristö puuttuu. Kerjäämisen mallin nämä lapset oppivat vanhemmiltaan; he eivät ole koskaan nähneet toisenlaista elämää. Huono-osaisuus siirtyy sukupolvelta toiselle. (ROM2010 s.17)

Aineistokatkelmassa romanikulttuuri kuvataan erilaisena ja rakkaus lapsiin ilmenee eri tavalla kuin mihin me olemme tottuneet. Aineistokatkelman mukaan lapset ovat tärkeitä romaneille, mutta meille itsestään selvät lasten erityiset tarpeet kuvataan romaneille *vieraiksi* käsitteiksi. Lisäksi *koulunkäynti laiminlyödään ja virikkeellinen ympäristö puuttuu*. Aineistokatkelman perusteella vaikuttaa siltä, että romanit rakastavat lapsiaan, mutta eivät ymmärrä miten lapsia kasvatetaan ja mitä lapset tarvitsevat. Vertailukohtana on suomalainen yhteiskunta ja kulttuuri sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Lasten kasvatus romanikulttuurissa kuvataan huonoksi ”meidän” standardeihin verrattuna.

Aineistossa kuvataan lasten huolestuttavaa tilannetta ja oikeutta lastensuojeluun, mutta samoin kuin muihin sosiaalipalveluihin liittyen, painotetaan samalla, että lastensuojelun toimenpiteet ja viranomaisten toimivaltuudet rajoittuvat välttämättömiin toimenpiteisiin ja tavoitteena on romanikerjäläisten palaaminen lähtömaahan.

Lastensuojelullisesta näkökulmasta virallisen leirin perustaminen olisi edelleen ongelmallista, sillä se ei poista sitä tosiasiaa, että lapset ovat Suomen lastensuojelulain näkökulmasta edelleen heille soveltumattomassa kasvuympäristössä. Lasten perusoikeuksiin kuuluu myös oikeus koulunkäyntiin ja näin ollen meillä on velvollisuus kannustaa perheitä palaamaan kotimaahansa eikä päinvastoin luoda olosuhteita, jotka kannustavat jäämään. (HKI2011 s.16)

Aineistokatkelmassa käsitellään ehdotusta virallisen leirin perustamisesta romanikerjäläisille. Virallisen leirin perustaminen kuvataan lastensuojelullisesta näkökulmasta ongelmallisena ja vedotaan lapsen perusoikeuteen koulunkäynnin suhteen. Tästä näkökulmasta aineistossa todetaan, että *meillä on velvollisuus kannustaa perheitä palaamaan kotimaansa eikä päinvastoin luoda olosuhteita, jotka kannustavat jäämään*.

Suomalaiseen näkökulmaan, suomalaisiin arvoihin ja meidän velvollisuuteemme lapsen perusoikeuksien turvaamiseksi vetoaminen voivat olla vakuuttavia keinoja romanikerjäläisten kotiinpalauttamisen oikeuttamiseksi, kuten länsimaisen sivilisaation yleisesti hyväksytyihin normeihin ja arvoihin vetoaminen yleensä on etnisistä suhteista puhuttaessa (Van Dijk 1997, 59).

Tähän liittyen yhdessä kansanedustajan kysymyksessä nostetaan esille tärkeä huomio romanikerjäläisten kotiinpalauttamisesta:

Nyt Suomen viranomaiset ovat alkaneet lastensuojelullisiin perusteisiin vedoten "avustaa maasta" romaniäitejä lapsineen. Erityisesti esillä on ollut tapaus, jossa viimeisillään raskaana ollut itsekin alaikäinen äiti aiottiin lähettää bussilla kotiin Romaniaan, koska lentoyhtiö ei suostunut pitkälle edenneen raskauden takia ottamaan naista lentokoneeseen. Maasta "avustaminen" on muodollisesti vapaaehtoista eikä siis ulkomaalaislaissa tarkoitettua karkottamista, luovuttamista tai palauttamista. Käytännössä vaihtoehdoksi on kuitenkin esitetty lapsen huostaanotto, mikä tekee vapaaehtoisuudesta melko kyseenalaista. On hyvin huolestuttavaa, mikäli lastensuojelutai muun lainsäädännön suomia teknisiä mahdollisuuksia käytetään väärin oikeuttamaan syrjiviä toimenpiteitä, jotka vaikeuttavat jo entisestään hyvin vaikeassa asemassa olevien ihmisten tilannetta. Useiden kansainvälisten sopimustenvalvontaelinten mukaan Romania on romaneihin kohdistuvien ihmisoikeusloukkausten kärkimaita. Ei voida pitää kovin inhimillisenä tai lastensuojelullisena menettelynä äitien ja lasten lähettämistä sellaisiin olosuhteisiin, joissa heidän tiedetään joutuvan syrjityiksi ja elämään äärimmäisessä köyhyydessä. (KK 127/2008)

Aineistokatkelmassa kritisoidaan Suomen viranomaisten lastensuojelullisia toimenpiteitä romanikerjäläisperheisiin liittyen. Kansanedustaja huomauttaa lopuksi yleisesti tiedossa olevista ihmisoikeusloukkauksista Romaniassa ja suhteuttaa romanikerjäläisten palauttamisen tähän ihmisoikeustilanteeseen toteamalla, että *ei voida pitää kovin inhimillisenä tai lastensuojelullisena menettelynä äitien ja lasten lähettämistä sellaisiin olosuhteisiin, joissa heidän tiedetään joutuvan syrjityiksi ja elämään äärimmäisessä köyhyydessä*. Tämä on tärkeä huomio, sillä romanikerjäläisten palauttaminen kotiin on yleisesti ottaen aineistossa toimenpiteiden tavoitteena ja tämä on ainoa kotiinpalauttamista kyseenalaistava kohta aineistossa.

Viranomaisperheessä olosuhteet Romaniassa kuvataan äärimmäisen vaikeina ja ihmisoikeuksien kannalta ongelmallisina, mutta romanien palauttamista näihin olosuhteisiin ei problematisoida. Romanikerjäläisten palaaminen Romaniaan näyttäytyy ennemminkin itsestään selvänä tavoitteena, johon kerjäläisiä on kannustettava. Esimerkiksi lasten koulunkäyntioikeuteen vetoaminen on ristiriitaista, koska aineistossa on tuotu esille romanilasten koulutuksen puutteita Romaniassa. Lasten mukanaoloa kerjäämisessä paheksutaan ja pidetään vastenmielisenä ja romanikulttuurin mukainen lasten kasvatus kyseenalaistetaan. Yhteyttä romanien vaikeaan tilanteeseen ja syrjintään tai perheiden vaihtoehtoja kotimaasta lähtemisen lisäksi ei kuitenkaan pohdita. Vaihtoehtona

vanhemmilla kenties olisi lasten jättäminen Romaniaan, johon yksi kansanedustaja viittaa kysymyksessään:

Siirtolaisjärjestöt ovat hiljattain varoittaneet, että Itä-Euroopassa varttuu kokonainen isätön ja äiditön sukupolvi, joka on altis rikollisuudelle ja hyväksikäytölle. Sadattuhannet lapset elävät sukulaisissa, ystävien luona tai laitoksissa, koska heidän jompikumpi tai molemmat vanhempansa ovat lähteneet töihin ulkomaille. Soros-säätiö Romaniassa sanoo maassa olevan 350 000 lasta ilman vanhempia. Romanian hallitus arvioi kolmen miljoonan romanialaisen lähteneen ulkomaille työnhakuun. Hylätyt lapset kärsivät usein pahasta masennuksesta. Erityisen vakavia ongelmia lapsen kannalta aiheutuu, jos molemmat vanhemmat lähtevät pois - niinkin nuoret kuin 12-vuotiaat lapset ovat saattaneet tappaa itsensä sen jälkeen, kun vanhemmat ovat lähteneet ulkomaille. Romanian ihmisoikeudet eivät toteudu riittävällä tavalla, ellei heille voida turvata työtä, terveydenhuoltoa ja koulutusta lähtömaassa. Myös Romanian mittavaan katulapsiongelmaan pitää puuttua. (KK 1020/2009)

Lapset joutuvat elämään ja kasvamaan Romaniassa ilman vanhempiaan, jotka ovat lähteneet etsimään parempaa elämää muualta. Aineistokatkelma tuo esille sen, että romanikerjäläisillä on konkreettisia vaikutuksia kerjäämässä olevien ihmisten ja heidän läheistensä elämään.

Lasten lisäksi erityisen haavoittuvassa asemassa olevana ryhmänä aineistossa nostetaan esille romaniyhteisön naiset. Naisten tilannetta käsitellään vähemmän kuin lasten asemaa, mutta se mainitaan läpi aineiston ja aihetta käsitellään eniten Diakonissalaitoksen raportissa. Naisten heikko asema merkityksellistyy romaniyhteisön jäsenenä ja kerjäläisenä. Aineistossa kerjääminen määrittyy lähinnä naisten työksi ja naiset kuvataan heikon asemansa vuoksi myös alttiina muunlaiselle hyväksikäytölle, kuten ihmiskaupalle ja prostituutiolle. Naisten asema rakentuu suomalaisen näkökulman kautta erityisen huonona Romaniassa ja romanikulttuurissa:

Suomalaisesta ja eurooppalaisesta näkökulmasta romaninaisten asema on huono. Naiset kokevat syrjintää sekä romaniyhteisön jäsenenä muun väestön osalta että oman yhteisönsä sisällä. He ovat alisteisia miehille. Naiselle tärkein olemassaolon yksikkö on perhe. Hänelle on tärkeintä mennä naimisiin, synnyttää lapsia ja huolehtia heidän sekä aviomiehen ja muiden sukulaisten tarpeista. Kulttuuriin kuuluu, että avioliitot sovitaan hyvin varhain, usein jo 13–16-vuotiaina. Ne on kuitenkin vain harvoin virallistettu ja rekisteröity. Liitoista sovitaan sukujen kesken ja morsiamesta voidaan maksaa hinta tämän isälle. Tytön on oltava neitsyt ja hänen odotetaan tulevan raskaaksi mahdollisimman pian häiden jälkeen. Naiset sanovat, että lapsia saa tulla niin paljon kuin Jumala antaa, kuitenkin aborttejakin tehdään. Naisilla on ikävä lapsiaan, jotka on jätetty Romaniaan, mutta he luottavat siihen, että anoppi tai oma äiti hoitaa lapsia hyvin ja

monet ymmärtävät, että kotona on parempi lapsille. He katsovat olevansa kerjäämässä juuri lapsien vuoksi ja he kertovat lähettävänsä heille rahaa. (ROM2010 s.16–17)

Naisten syrjintä kuvataan aineistokatkelmassa monitasoisena: heitä syrjitään romaniyhteisön sisällä ja romaniyhteisön jäsenenä. Aineistokatkelmassa naisten kerrotaan olevan alisteisia miehille ja naisten elämä määrittyy perheen, avioliiton ja lasten kautta. Avioliitot solmitaan naisten ollessa vielä alaikäisiä, eikä naisilla ole sanavaltaa avioliiton suhteen, vaan ne on sovittu suvun kesken. Äitiys on merkityksellistä romaninaisille ja he yrittävät tehdä lasten kannalta parhaan ratkaisun heikoissa olosuhteissa jättämällä lapset kotiin ja lähtemällä itse kerjäämään.

Euroopan unionin tasolla tehdyssä raportissa romanikerjäläisilmiöstä (FRA 2009, 9) huomautetaan, että romanivähemmistössä sosiaaliturvan ulkopuolelle jääminen vaikuttaa suhteettomasti naisiin, lapsiin, vanhuksiin ja vammaisiin ja tuen strategioihin tulisi sisällyttää sensitiivisyys iälle, sukupuolelle ja vammaisuudelle. Analyysini perusteella ainakin Suomessa viranomaisraporteissa ja politiikassa nämä erityisryhmät on huomioitu ja erityisesti lasten asemaa käsitellään ihmisoikeuksien yhteydessä laajasti.

6.4 Romanikerjäläisilmiö Euroopan unionissa

Yksi aineistossa rakentuva diskurssi liittyy Euroopan unionin merkityksen korostamiseen romanikerjäläisilmiön kannalta. Viranomaispuheessa romanikerjäläisilmiö rakentuu osittain Euroopan unionin laajenemisen seuraukseksi ja siten koko Euroopan unionin laajuisena ilmiönä. Romanikerjäläiset määrittyvät EU-kansalaisina, joilla on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muillakin EU-kansalaisilla. Viranomaispuheessa korostetaan erityisesti Euroopan unionin vapaan liikkuvuuden direktiiviä, jonka nojalla romanikerjäläiset tulevat Suomeen ja muihin EU-maihin. Euroopan unionia vaaditaan myös ottamaan vastuuta uusista jäsenmaistaan, joissa ihmisoikeusloukkauksia esiintyy.

6.4.1 Romanikerjäläiset EU-kansalaisina

Romanikerjäläisilmiön laajentumista ja romanien liikkumista ympäri Eurooppaa selitetään viranomaispuheessa Euroopan unionin laajentumisella 1.1.2007, jonka myötä Romaniasta ja Bulgariasta tuli EU-maita. Romanikerjäläisiä kuvataan EU-kansalaisina ja romanikerjäläisilmiötä

käsitellään EU-kansalaisuuden ja siihen liittyvien oikeuksien ja velvollisuuksien kautta. Tämä diskurssi muodostuu myös yhdeksi hallitsevista diskursseista ja se korostuu Sisäasiainministeriön ja Helsingin kaupungin raporteissa ja on esillä kuudessa kansanedustajan kysymyksessä.

Vuoden 2007 aikana suurempien kaupunkien katukuvaan ilmaantui EU-kansalaisia, jotka hankkivat elantoaan kadulla kerjäämällä. Joillain heistä oli pieniä lapsia mukanaan kerjäämässä tai kerjäläiset olivat huonokuntoisia vanhuksia. Kerjäläisten ilmestyminen katukuvaan liittyy osittain Euroopan Unionin laajenemiseen 1.1.2007 ja vapaan liikkumisen mahdollisuuteen valtiosta toiseen. (SM2008 s.4)

Aineistokatkelmassa romanikerjäläisiä kuvataan *EU-kansalaisia* ja kerjäläisten ilmestymisen katukuvaan kerrotaan liittyvän *osittain Euroopan Unionin laajenemiseen 1.1.2007 ja vapaan liikkumisen mahdollisuuteen valtiosta toiseen*. Romanikerjäläisilmiön kannalta vapaan liikkuvuuden direktiivi muodostuu erityisen merkitykselliseksi.

Euroopan unionin kansalaisen vapaan liikkuvuuden perustana on periaate siitä, että henkilö tulee toimeen omillaan eikä vastaanottavan jäsenvaltion kustannuksella siten, että hänestä muodostuisi kohtuuton rasite Suomen sosiaalihuoltojärjestelmälle (esim. turvautuminen toistuvasti toimeentulotukeen tai muu vastaava tapa). Unionin kansalaisella on oikeus vapaasti oleskella toisessa jäsenvaltiossa kolmen kuukauden ajan, jos hänellä on voimassa oleva passi tai henkilökortti eikä hän vaaranna yleistä järjestystä tai turvallisuutta tai kansanterveyttä. Jos unionin kansalainen oleskelee maassa yli kolme kuukautta, oleskelu on pääsääntöisesti rekisteröitävä paikallispoliisissa. (SM2008 s.27)

Euroopan Unionin laajentumisen myötä Romanian kansalaiset ovat myös EU-kansalaisia, joten vapaa liikkumisoikeus koskee myös romanikerjäläisiä. Aineistossa vapaan liikkuvuuden direktiiviä käsitellään ylläolevan aineistokatkelman mukaisesti siihen liittyvien edellytysten ja ehtojen näkökulmasta. Aineistokatkelman alussa todetaan vapaan liikkuvuuden perustana olevan periaatteen siitä, että *henkilö tulee toimeen omillaan eikä vastaanottavan jäsenvaltion kustannuksella*. Lisäksi tuodaan esille, että EU-kansalaisen vapaa oleskelu toisessa jäsenvaltiossa kolmen kuukauden ajan edellyttää voimassa olevaa passia tai henkilöllisyystodistusta ja sitä, että hän ei vaaranna yleistä järjestystä ja turvallisuutta tai kansanterveyttä.

Vapaa liikkumisoikeus ja siihen liittyvät edellytykset ovat ongelmallisia romanikerjäläisten kannalta, koska he eivät oikeastaan ole turisteja, joilla olisi tarvittavat varat maassa oleskeluun jo maahan saapumisen yhteydessä, eikä heitä kuvata potentiaalisina työnhakijoinakaan, jotka

hyödyntäisivät vapaata liikkuvuutta siihen mihin se on alun perin tarkoitettu, eli työvoiman liikkumiseen. Toisaalta vapaan liikkuvuuden periaatteeseen sisältyy ehto, että henkilö tulee toimeen omillaan *eikä vastaanottavan jäsenvaltion kustannuksella*. Romanikerjäläiset eivät aineiston perusteella ole turvautuneet Suomessa sosiaaliturvaan. Tätä huomiota käytetään viranomaispuheessa myös perustelemaan toiminnan järjestäytynyttä luonnetta vetoamalla siihen, että romanikerjäläiset eivät turvaudu sosiaaliturvaan Suomessa, koska tietävät, että se voi olla peruste maasta karkottamiselle. Romanikerjäläisten kannalta maassaolon edellytys voimassaolevasta passista tai henkilöllisyystodistuksesta on myös ongelmallinen, koska aineistossa tuodaan esille, ettei romaneilla yleensä ole voimassaolevaa henkilöllisyystodistusta lähtömaissa tapahtuvan syrjinnän vuoksi. Tämä ei kuitenkaan ilmeisesti ole peruste maasta poistamiselle, vaan seurauksena voisi olla sakkoja.

Vapaan liikkuvuuden direktiivin lisäksi EU-kansalaisen oikeuksia tarkastellaan aineistossa romanikerjäläisten oikeuksissa sosiaalihuoltoon ja palveluihin Suomessa, lähinnä sairaanhoitoon ja toimeentulotukeen liittyen. Toimeentulotuen osalta romanikerjäläiset rinnastetaan viranomaispuheessa turisteihin ja tuodaan esille, että toimeentulotuen tarkoitus ei ole mahdollistaa maassa oleskelua, vaan vain välttämätön apu, kuten matkarahat kotiinpalaamista varten. Hätmajoitusta voidaan järjestää välttämättömissä tilanteissa, esimerkiksi lastensuojelun näkökulmasta. Oikeus lastensuojeluun on kaikilla lapsilla, mutta viranomaisten velvollisuudet rajoittuvat välttämättömän tuen antamiseen ja jatkotoimista pyritään sopimaan lähetystön tai lähtömaan viranomaisten kanssa. Myös romanikerjäläisten oikeutta sairaanhoitopalveluihin käsitellään EU-kansalaisuuden näkökulmasta.

Sairaanhoitovelvollisuus koskee siis myös Suomessa oleskelevia Unionin jäsenmaista tulevia kerjäläisiä. Eurooppalaisella sairaanhoitokortilla oikeutensa sairaanhoitoon esittävälle Unionin jäsenmaassa oleskelevälle henkilölle tarjotaan sellainen välttämätön hoito, että hän voi jatkaa oleskeluaan suunnitellun ajan ja/tai palaamaan kotimaahansa jatkohoitoa varten. Ongelmaksi saattaa muodostua se, ettei EU-maasta tulleella kerjäläisellä ole eurooppalaista sairaanhoitokorttia eikä varoja kustantaa itse hoitoaan. Kortin puuttuminen ei saa johtaa hoidon epäämiseen vaan kiireellistä sairaanhoitoa on perusoikeuslähtöisesti annettava. (SM2008 s.47)

Aineistokatkelmassa todetaan, että Suomen EU-kansalaisia koskeva sairaanhoitovelvollisuus koskee myös romanikerjäläisiä. Oikeus sairaanhoitoon tulisi esittää eurooppalaisella sairaanhoitokortilla ja romanikerjäläisten asema sairaanhoidon kannalta on ongelmallinen

tarvittavien todistusten puuttuessa. Aineistokatkelman lopussa kuitenkin huomautetaan, että kiireellistä sairaanhoitoa on annettava kortin puuttumisesta huolimatta.

EU-kansalaisuus voi olla romanikerjäläisten kannalta rajoittavaa, mikä ilmenee esimerkiksi EU-kansalaisen turvapaikanhakemista käsittelevässä puheessa. Romanikerjäläisten turvapaikanhakua käsitellään EU-kansalaisen turvapaikanhakuna, joka tarkoittaa nykyisen lainsäädännön puitteissa sitä, että romanien turvapaikkahakemukset käsitellään nopeutetulla menettelyllä ja päätökset ovat aina kielteisiä.

Vuoden 2009 aikana Suomeen tuli 800 turvapaikanhakijaa, jotka olivat unionin kansalaisia. Heistä 739 oli Bulgarian ja 54 Romanian kansalaisia. Suomesta on vuoden 2010 tammi-elokuun aikana hakenut turvapaikkaa 578 EU-kansalaista. Heistä 477 on Bulgarian ja 92 Romanian kansalaisia. Eduskunta hyväksyi 16.6.2010 lakiehdotuksen koskien maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain muuttamista (HE 25/2010 vp). Heinäkuussa voimaantulleen lainmuutoksen mukaan Euroopan unionin kansalainen, joka on hakenut Suomesta kansainvälistä suojelua, ei pääsääntöisesti kuulu vastaanoton piiriin sen jälkeen, kun hän on saanut tiedoksi Maahanmuuttoviraston kielteisen päätöksen kansainvälistä suojelua koskevaan hakemukseensa. Lakimuutoksen tavoitteena on vähentää unionin kansalaisten tekemiä perusteettomia turvapaikkahakemuksia. Lain voimaantulon jälkeen Euroopan unionin kansalaisten turvapaikkahakemukset ovat vähentyneet selvästi. Suomesta haki turvapaikkaa heinäkuussa 40 ja elokuussa 12 Bulgarian kansalaista. Vastaavana aikana yksikään Romanian kansalainen ei ole hakenut Suomesta turvapaikkaa. (SM2010 s.11)

Romanialaisten ja bulgarialaisten kerrotaan aineistokatkelmassa esitettyjen tilastojen ja lukujen perusteella aiemmin hyödyntäneen turvapaikanhakujärjestelmää melko mittavassa määrin. Ennen lakimuutosta, vuonna 2009, noin 800 Romanian ja Bulgarian kansalaista on hakenut Suomesta turvapaikkaa. Lainmuutoksen jälkeen EU-kansalaisten turvapaikkahakemusten kerrotaan aineistokatkelmassa vähentyneen *selvästi*. Lainmuutoksella lyhennettiin EU-kansalaisen oikeutta vastaanottopalveluihin kielteisen päätöksen myötä.

Romanitaustaisia turvapaikanhakijoita on hakeutunut tuhansittain Euroopan unionin jäsenmaihiin jo vuosituhaten vaihteessa (Huttu 2009, 341; Puumalainen 2009, 121–122). Puumalaisen (2009, 121–122) mukaan yhteyksiä ajankohtaiseen romanikerjäläisilmiöön ovat lähdön taustasyyt sekä lähtijöiden etninen tausta ja osittain kyseessä voivat olla samat henkilöt. Tärkeänä erona on kuitenkin se, että maihin hakeutuvat romanitaustaiset henkilöt eivät enää ole oikeudellisesti kolmannen maan kansalaisia, vaan unionin kansalaisia (mt., 121–122). Vaikka aineistossa

käsitellään laajasti romanien syrjintää ja ihmisoikeusloukkauksia Romaniassa, romanikerjäläisiä ei viranomaispuheessa nähdä vainoa pakenevina turvapaikanhakijoina ja heidät pyritään palauttamaan kotimaahansa, kuten Hutun (2009, 341) mukaan myös vuosituhannen vaihteen romanitaustaiset turvapaikanhakijat.

Euroopan unionin käytäntöjä romanikerjäläisten suhteen kritisoivia puheenvuoroja esiintyy aineistossa pari kertaa.

Romanit ovat aina olleet ja näyttävät edelleen olevan Euroopan syrjityin vähemmistö. Unicefin mukaan yli puolet Itä-Euroopan romaneista elää alle sadalla eurolla kuukaudessa. Köyhyys on romaneille todellinen ongelma. Romaniassa on Euroopan suurin romanivähemmistö, lähes kaksi miljoonaa ihmistä. EU:n laajentuminen ei ole parantanut romanien asemaa. Päinvastoin vaikuttaa siltä, että Itä-Euroopan maiden ja EU:n kiinnostus romanien elinolojen parantamiseksi on pienentynyt entisestään itälaajentumisen myötä. Romanit ovat tässä tilanteessa lähteneet etsimään parempaa elämää. EU:n tasolla peräänkuulutetaan syrjinnän vastaista työtä, mutta samat EU-maat löytävät aina uusia poikkeuksia olemassa oleviin sopimuksiin, kun kyse on romaneista. Vapaa liikkuvuus tai turvapaikkajärjestelmä ei tunnu koskevan romanikansaa. (KK 173/2010)

Aineistokatkelmassa tuodaan aluksi esille romanien vaikea tilanne Euroopassa ja Romaniassa. Kansanedustajan mukaan edes EU-jäsenyys ei ole parantanut romanien asemaa, vaan laajentumisen myötä kiinnostus romanien tilanteeseen Euroopan unionin ja Romanian tasolla on päinvastoin vähentynyt. Lisäksi kansanedustaja huomauttaa, että syrjimättömyys on Euroopan Unionin jäsenmaissa tärkeä periaate, mutta *amat EU-maat löytävät aina uusia poikkeuksia olemassa oleviin sopimuksiin, kun kyse on romaneista ja vapaa liikkuvuus tai turvapaikkajärjestelmä ei tunnu koskevan romanikansaa*. Aineistossa romanikerjäläisten EU-kansalaisuuden tarkastelu edellytysten täyttymisen näkökulmasta ja EU-kansalaisen käännyttämisen perusteiden laaja käsittely Sisäasiainministeriön raporteissa luo vaikutelmaa siitä, että pyrkimyksenä on löytää peruste maasta poistamiselle. Lisäksi aineistossa vedotaan muutamassa kohdassa romanikerjäläisilmiöön uhkana, jota ei Romanian EU-jäsenyyden myötä voida enää valvoa tai seurata. Romanikerjäläisiä ei haluta maahan EU-kansalaisina, mutta heillä ei ole myöskään oikeutta turvapaikanhakuun.

Romanikerjäläisten EU-kansalaisuus määrittyy viranomaispuheessa vapaan liikkuvuuden edellytysten ja ehtojen kautta vajavaisena, koska heillä ei ole matkustamiseen tarvittavaa varallisuutta, eikä työpaikkaa, eivätkä he aineiston mukaan pääosin edes hae töitä, vaan he

hakeutuvat muihin EU-maihin kerjäämään. Romanikerjäläisten puutteellista EU-kansalaisuutta kuvaavat myös monet muut asiat, kuten lasten mukanaolo kerjäämisessä, puutteellinen ja ihmisarvon vastainen majoittuminen, sekä henkilöllisyystodistusten puuttuminen. Romanikerjäläisilmiötä vapaan liikkuvuuden kannalta tarkastellut Puumalainen (2009, 126) huomauttaa, että liikkumisvapauden laaja käyttö voi olla merkki rakenteellisesta syrjinnästä, joka estää sosiaalisen nousun ja elinolojen kohenemisen kotimaassa. Näin ollen vapaa liikkuvuus toimii romanikerjäläisille ”syrjinnän ja ulkopuolisuuden kokemuksen varaventtiilinä”, vaikka se on alun perin tarkoitettu tuotannontekijöiden epätarkoituksenmukaisen kohdentumisen varaventtiiliksi (mt., 126).

Puumalaisen (2009, 125–126) mukaan romanikerjäläisiin ei voi soveltaa liikkumisvapauteen liittyviä rajoituksia, koska he eivät tee vakavia rikoksia tai turvaudu sosiaaliturvaan, eivätkä näin ollen ole EU-sopimusten tarkoittamalla tavalla ongelmallisia. Kuitenkin aineistossa romanikerjäläisten EU-kansalaisuutta tarkastellaan juuri näiden rajoitusten kautta. Keskittyminen EU-lainsäädännön mahdollistamiin kontrollitoimiin viranomaisten toiminnassa on Puumalaisen (2009, 157–158) mukaan ongelmallista, koska romanikerjäläiset jättäytyvät tarkoituksella kontrollin, ja siten auttamismahdollisuuksien, ulkopuolelle, eivätkä heidän perusoikeutensa toteudu missään maassa. Romanikerjäläisten kannalta Euroopan unionin laajeneminen ja EU-kansalaisuus vaikuttavat positiivisilta asioilta, koska sen myötä heillä on mahdollisuus lähteä kotimaan huonoista oloista muualle ja etsiä parempia olosuhteita. Puumalainen (2009, 156) kuitenkin huomauttaa, että vaikka vapaa liikkumisoikeus on useista auttamistoimenpiteistä tähän mennessä konkreettisin keino romanien auttamiseksi, se voi tukea syrjinnän rakenteita, koska liikkuminen estää romanien syrjintään ja perusoikeuksien toteutumisen ongelmiin puuttumisen.

6.4.2 Euroopan unionin vastuu jäsenmaistaan ja jäsenmaiden velvollisuudet

Romanikerjäläisilmiö rakentuu Romanian EU-jäsenyyden kautta koko Euroopan unionia koskettavana ilmiönä, johon puuttumista vaaditaan Euroopan unionin tasolla:

Romanijärjestöjen näkemyksen mukaan romaneita koskevat kerjäläiskysymykset ovat osa laajaa eurooppalaista köyhyysilmiötä, johon tulee etsiä yhteisiä kansainvälisiä ratkaisukeinoja. Näitä ovat järjestöjen mukaan yhteisen romanipolitiikan strategian luominen Euroopan unionille sekä unionin yhteisen kehittämisrahaston perustaminen romaniväestön aseman parantamiseksi. Lisäksi jäsenvaltioiden ja romanitahojen

yhteystyötä tulisi järjestöjen mielestä parantaa sekä kansallisella tasolla että Euroopan unionin piirissä. (SM2010 s.13)

Romanikerjäläisilmiö ja romanien vaikea tilanne määrittyvät eurooppalaiseksi ongelmaksi, johon tulisi etsiä ratkaisuja Euroopan unionin tasolla, kaikissa jäsenmaissa ja erityisesti Romaniassa. Euroopan unionin laajentumisen myötä romanit ovat EU-kansalaisia, joten vastuu asian hoitamisesta on koko Euroopan unionilla. Aineistossa kuitenkin todetaan, että kestävä ratkaisu romanien kannalta voidaan tehdä vain Romaniassa. Lisäksi aineistossa tuodaan esille muiden EU-maiden suhtautumista romanikerjäläisilmiöön ja erityisesti Sisäasiainministeriön raporteissa käsitellään muiden maiden lainsäädäntöä ja viranomaisten toimintaa ilmiöön puuttumisessa.

Euroopan unioniin liittyvässä puheessa vedotaan Euroopan unionin jäsenmaiden velvollisuuksiin, jotka Euroopan unionin laajentumisen myötä koskettavat myös Romaniaa. Toisaalta vedotaan myös Euroopan unionin vastuuseen jäsenmaistaan ja jäsenmaan velvollisuuksien toteutumisen seurantaan. Tässä puheessa ovat esillä Euroopan unionin ihmisoikeudelliset periaatteet sekä se, millaisia maita ylipäätään hyväksytään unioniin ja millä kriteereillä.

Romanian liittyttyä Euroopan unionin jäseneksi 1 päivänä tammikuuta 2007 maan ihmisoikeustilanteeseen ja sen seurantaan ei ole panostettu riittävän vakavasti. Unionin jäsenyyttä hakevalla maalla on oltava vakaat hallinnolliset rakenteet, joilla taataan demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen toteutuminen, ihmisoikeudet sekä vähemmistöjen kunnioittaminen ja suojelu. Nämä edellytykset olivat Romanian kohdalla puutteelliset maan liittyessä EU:hun. Ulkoasiainvaliokunta totesi mietinnössään UaVM 8/2006 vp, että Romanian osalta vähemmistökysymykset ovat erityinen huolenaihe ja että erityisesti romanien asema on vaikea, sekä piti selvänä, että myös liittymisen jälkeen erityisesti vähemmistöolojen ja ihmisoikeuksien kehityksen tarkka seuranta on tarpeellista. Ulkoasiainvaliokunta korosti samassa yhteydessä komission keskeistä asemaa Romanian jäsenyyssvalmiuksien arvioimisessa ja totesi, että myös liittymisen jälkeen komissiolla on tehokkaita välineitä mahdollisten puutteiden korjaamiseen. Komissiolla on velvollisuus ryhtyä oikeudellisiin toimiin, jos unionin säännöstöä ei noudateta. Lisäksi liittymissopimukseen sisältyvät suojalausekkeet antavat mahdollisuuksia puuttua ongelmiin. Syrjittyjen, järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolelle ajautuneiden romanien asema on Romaniassa yhä todellinen vähemmistöongelma, vaikka jäsenyysedellytyksiin kuului mm. ihmisoikeustilanteen parantaminen. Ongelman vaikutukset ovat Euroopan laajuisia, eikä EU ole riittävän tehokkaasti tarttunut ongelman selvittämiseen. (KK 1020/2009)

Aineistokatkelmassa vedotaan edellytyksiin, jotka Euroopan unionin jäsenmaaksi hakevan maan on täytettävä, kuten ihmisoikeusperiaatteet ja vähemmistöjen aseman suojelu. Romanian EU-jäsenyys

rakentuu aineistossa ristiriitaiseksi, sillä Euroopan unionin vaatimukset esimerkiksi ihmisoikeuksien suhteen eivät täyty Romaniassa ja se on silti hyväksytty jäsenmaaksi. Aineistokatkelmasta käy ilmi, että romanien vaikea asema on ollut tiedossa, tilanteen seuraamista on pidetty tärkeänä ja liittymisen jälkeen mahdollisiin puutteisiin voitaisiin puuttua tehokkaasti. Aineistokatkelmassa todetaan myös, että *komissiolla on velvollisuus ryhtyä oikeudellisiin toimiin, jos unionin säännöstöä ei noudateta*. Romanikerjäläisilmiön taustalla olevat ihmisoikeusloukkaukset ja syrjintä Romaniassa rakennetaan tätä kautta myös Euroopan unionin vastuulla olevaksi asiaksi Romanian EU-jäsenyyden myötä. Aineistokatkelmassa kerrotaan Euroopan unionin mahdollisuuksista ja keinoista puuttua tilanteeseen ja Euroopan unionia kritisoidaan riittämättömistä toimenpiteistä ja Romanian tilanteen riittämättömästä seurannasta. Romanian ongelmat ovat olleet tiedossa, mutta niitä ei ole otettu riittävän vakavasti.

Toisaalta aineistossa kiinnitetään huomiota siihen, että Euroopan unionin laajentuminen Itä-Eurooppaan on edistänyt romanien asemaa, koska sen kautta romanien vaikea tilanne on saanut kansainvälistä huomiota, tilanteeseen on Romanian EU-jäsenyyden vuoksi pyritty panostamaan enemmän ja Romaniaa on painostettu tilanteen korjaamiseksi.

Euroopan Unionin laajentumisen myötä romanien asemaan liittyvät asiat ovat nousseet yleiseurooppalaiseksi keskustelunaiheeksi. Erityisesti Euroopan Unionin edellisten laajentumiskierrosten myötä alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota romanien asemaan. Yhteisövaroin toteutetuilla koheesiohankkeilla on pyritty tasoittamaan eri väestöryhmien ja alueiden eriarvoisuutta uusissa jäsenmaissa. Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuoden 2008 valmisteluasiakirjassa todettiin kuitenkin, että ”romanien, kokemaa eriarvoisuutta on niin laaja-alaista ja yhteiskunnan rakenteisiin syöpynyttä, että ryhmän syrjäytymisen korjaamiseksi saatetaan tarvita positiivisia erityistoimia”. (SM2008 s.24)

Aineistokatkelmassa tuodaan esille Euroopan unionin laajentumisen positiivinen vaikutus romanien asemaan sekä koheesiohankkeet, joilla tilanteeseen on pyritty vaikuttamaan. Romanien syrjintä kuvataan kuitenkin *yhteiskunnan rakenteisiin syöpyneenä*, jonka korjaamiseksi tarvitaan *positiivisia erityistoimia*. Romanien tilanne rakentuu äärimmäisen ongelmallisena asiana, johon tähän mennessä suoritetuilla toimenpiteillä ei ole pystytty vaikuttamaan.

EU:n kautta on ollut vaikeuksia kanavoida tukia, koska tuet saattavat ohjautua muille kuin avun tarvitsijoille. Tällä hetkelläkin on useita erilaisia hankkeita, jotka eivät ole menestyneet erityisen hyvin. Vuonna 2005 järjestettiin Romaniassa työn saantiin liittynyt onnistunut tiedotuskampanja. (SM2008 s.46)

Aineistokatkelmassa tuodaan esille toimenpiteiden toteuttamisen ongelmallisuutta ja yhtenä onnistuneena esimerkkinä esitetään onnistunut tiedotuskampanja. Aineistossa tuodaan jonkin verran esille toimenpiteitä, joihin Euroopan Unioni on ryhtynyt romanien aseman parantamiseksi. Samalla kuitenkin todetaan toimenpiteiden käytännön toteutuksen oleva ongelmallisia, koska romanien tilanteen parantamiseen suunnatut rahat eivät ohjaudu oikeille tahoilla ja romanien heikko ihmisoikeustilanne ja syrjintä Romaniassa jatkuu. Mikkola (2009, 300–301) kirjoittaa romanikerjäläisilmiöön liittyvistä auttamisen ongelmista ja toteaa, että romanien aseman parantamiseen tähtäävä politiikka on lyhytnäköistä ja erilaiset projektit ovat jääneet irrallisiksi, eivätkä ole vaikuttaneet syrjäytymistä aiheuttaviin rakenteisiin.

Aineiston perusteella romanien tilanteen edistämisessä mukana ovat olleet muun muassa Euroopan Neuvosto, Euroopan romanien ja kiertävien foorumi, Euroopan komissio, Euroopan parlamentti ja Euroopan Unionin ihmisoikeustuomioistuin. Euroopan unionin tasoisten toimenpiteiden kuvauksista välittyy jonkinlainen toivottomuus, vaikka aineistossa mainitaan muutamasta onnistuneestakin projektista. Romanikerjäläisilmiö rakentuu erityisen ongelmallisena ja pahenevana uhkana, johon ei ole pystytty vaikuttamaan edes kansainvälisillä toimenpiteillä. Puumalaisen (2009, 127) mukaan ilmiön näkyvyys on luonut poliittista painetta lähtömaissa tapahtuvalle muutokselle ja EU-jäsenyys on tehnyt romanialaisesta ongelmasta eurooppalaisen, mutta unionin keinot puuttua tilanteeseen ovat riittämättömät.

6.5 Suomalainen hyvinvointivaltio

Romanikerjäläisilmiö rakentuu viranomaispuheessa Euroopan Unionin lisäksi suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan. Tähän diskurssiin liittyy romanikerjäläisten kuvaaminen erilaisuuden kautta: kerjäläiset eivät ole suomalaisia, vaan Romanian romaneita. Suomalaista hyvinvointivaltiota kuvataan ihmisoikeuksien ja hyvän ja kattavan sosiaaliturvan kautta ja tästä näkökulmasta romanikerjäläisilmiö ja kerjääminen eivät kuulu moderniin suomalaiseen yhteiskuntaan. Viranomaispuheessa korostuvat myös Suomen velvollisuudet ja ehdotukset toimenpiteistä romanien tilanteen edistämiseksi.

6.5.1 Romanian romanit kerjäläisinä

Aineistossa tuodaan toistuvasti esille, että kerjäläiset ovat Romanian romaneita. Joidenkin yksittäisten kerjäläisten kerrotaan tulleen myös Bulgariasta ja muutamassa viittauksessa suomalaisiin kerjäläisiin todetaan heidän olleen paikallisia päihdeongelmaisia. Romanikerjäläisten tilannetta kuvataan kattavimmin Diakonissalaitoksen raportissa, jossa kerrotaan työntekijöiden tekemästä työstä romanien parissa ja tuodaan esille romanien omaa näkökulmaa. Romanien kerjäläisyys rakentuu etnistä taustaa vasten ja romanikerjäläiset kuvataan kansalaisuutensa ja kulttuurinsa kautta, sekä romanien kohtaaman laajan syrjinnän näkökulmasta.

Projektin kohderyhmä käsitti liikkuvan väestön, joka hankki toimeentulonsa epävirallisin keinoin Helsingin kaduilla, lähinnä kerjäämällä, myymällä, keräämällä kierrätysmateriaaleja ja esiintymällä. Kohderyhmää yhdistävät kunnollisten asuntojen puute, työttömyys, koulutuksen ja ammatillisen sekä kielitaidon puute, rajattu pääsy sosiaali- ja terveyspalvelujen piiriin sekä toisinaan aktiivinen yksityisen tai julkisen tuen etsintä. Kohderyhmää ei rajattu etnisin tai kansallisin perustein. Suurin osa projektin tavoittamista henkilöistä edusti kuitenkin Itä-Euroopasta lähtöisin olevia romaneja, lähinnä Romaniasta ja jonkun verran myös Bulgariasta. (ROM2010 s.5)

Aineistokatkelmassa kuvataan Helsingin Diakonissalaitoksen Rom po Drom -katutyöprojektin kohderyhmää, jota ei ollut etukäteen rajattu, mutta koostui pääosin Romanian romaneista. Kohderyhmä, romanikerjäläiset, kuvataan liikkuvana väestönä, *joka hankki toimeentulonsa epävirallisin keinoin Helsingin kaduilla, lähinnä kerjäämällä, myymällä, keräämällä kierrätysmateriaaleja ja esiintymällä*. Lisäksi romanikerjäläisten kerrotaan olevan vailla kunnollisia asuntoja, työttömiä, kouluttamattomia, ammatti- ja kielitaidottomia ja palvelujen ulkopuolella. Köyhyyden, kouluttamattomuuden ja epäsovinnaisten ansaitsemistapojen kautta romanikerjäläiset määrittyvät melko erilaisina suhteessa suomalaisiin. Grönfors (1981, 13) huomauttaa, että romaniyhteisön suomalaisesta kulttuurista poikkeavia piirteitä tulisi tarkastella kokonaisuutena ja suhteuttaa ne romaniyhteisön sosiaaliseen organisaatioon ja asemaan ja mahdollisuuksiin suomalaisessa yhteiskunnassa, eikä verrata niitä valtaväestön arvoihin. Syrjityn ja halveksitun asemansa vuoksi romanit ovat joutuneet turvautumaan epävirallisiin ansaitsemiskeinoihin selviytyäkseen vaikeissa olosuhteissa (mt., 13).

Erilaisuus kärjistyy Helsingin kaupungin työryhmän raportin asiantuntijakuulemisissa, poliittisen historian asiantuntija Miklóssyn puheenvuoroissa:

Miklóssy myös huomautti, että romanit ovat eläneet pitkään yhteiskunnan ulkopuolella, jonka vuoksi he eivät pelaa yhteiskunnan säännöillä, eivätkä ymmärrä yhteiskunnan normaalia koodistoa. Esim. romaniyhteisöissä varkaat ovat erittäin korkealle arvostettuja yhteisön jäseniä, jotka tuovat yhteisölle elannon. Romanirikollisuus on Keski-Euroopassa vakiintunut käsite, joka myös käytetään romanien keskuudessa. Miklóssy painotti erittäin voimakkaasti myös sitä, että länsimaissa kasvaneet ihmiset eivät voi ymmärtää niitä ihmisiä, jotka ovat ns. kommunismin lapsia. Kommunismiajan perinne on ns. kaksoiskieli, jonka seurauksena esim. viranomaisille kerrotaan mitä viranomaiset haluavat kuulla. On myös huomioitava, että kerjäämisellä ei elä ja näin ollen kerjääminen ei ole se varsinainen elanto täällä olevien romanien keskuudessa vaikka se näin esitettäisiinkin. Kerjääminen on naisten työ, joka tuo lisätienestettä, mutta sillä ei elä. (HKI2011 Liite 2 Työryhmän asiantuntijakuulemiset)

Aineistokatkelmassa romanit kuvataan yhteiskunnan ulkopuolella eläviksi, he eivät noudata yhteiskunnan sääntöjä, eivätkä oikeastaan edes ymmärrä yhteiskunnan normaalia koodistoa ja varkaat ovat kulttuurissa korkeasti arvostettuja, vaikka Diakonissalaitoksen raportissa korostetaan romanikerjäläisten erilaisia ansaitsemistapoja ja kuvataan joidenkin ryhmien jopa pitävän varastelua häpeällisenä. Aineistokatkelmassa tuodaan myös esille, että *länsimaissa kasvaneet ihmiset eivät voi ymmärtää niitä ihmisiä, jotka ovat ns. kommunismin lapsia* ja huomautetaan kerjäämisen olevan lisäansioita tuottava naisten työ. Romaneita kuvataan aineistossa paljon syrjinnän ja negatiivisten yhteyksien, kuten rikollisuuden kautta. Diakonissalaitoksen raportissa romanikerjäläisiä kuvataan kuitenkin myös yksilöllisemmästä näkökulmasta arjen kokemuksien ja ihmisten kohtaamisen kautta.

Ns. suihkuillat olivat myönteinen ja ”voimaannuttava” kokemus romaneille. He saivat peseytymismahdollisuuden lisäksi lämmintä ruokaa ja heillä oli tilaisuus keskustella erilaisista asioista. Heidän kanssaan kuunneltiin romanialaista mustalaismusiikkia ja tiedotettiin Suomen romanien kulttuuriaktiiviteeteista. Romaneilla oli mahdollisuus tulla valokuvatuksi ja nähdä itsensä kuvissa muuna kuin kerjäläisenä. Heidän kanssaan keskusteltiin suomalaisesta yhteiskunnasta, lainsäädännöstä ja toimintatavoista. Myös lasten tarpeet ja naisen asema olivat keskustelujen aiheena. Työntekijöiden kokemuksen mukaan tunnelma näissä illoissa oli huomattavasti vapaampi ja myönteisempi kuin kaupungin kaduilla. Romanit viestittivät nauttivansa pitkästä suihkusta sekä rauhan ja rentoutumisen kokemuksesta kaiken hälinän ja haasteellisen katuelämän vastapainoksi. Se innoitti heidät kertomaan avoimesti myös omasta elämästään ja kokemuksistaan. (ROM2010 s.11)

Aineistokatkelmassa kuvataan romanikerjäläisten arkea Suomessa ja Diakonissalaitoksen työtä kerjäläisten parissa. Romanikerjäläisten kerrotaan nauttineen rentoutumisesta työntekijöiden järjestämässä saunaillassa ja aineistokatkelmasta välittyy kuva romaneista yksilöinä, heille annettiin mahdollisuus nähdä itsensä muuna kuin kerjäläisinä ja heidän kanssaan keskusteltiin erilaisista asioista. Aineistokatkelman kuvaus Diakonissalaitoksen työntekijöiden työstä kerjäläisten parissa kuvastaa järjestöjen ja kolmannen sektorin mahdollisuuksia suhteessa valtion ja kunnan toimintaan. Valtio ja kunnat tarkastelevat ilmiöön puuttumista enimmäkseen lainsäädännön, sopimusten ja ohjeistusten näkökulmasta. Kolmannen sektorin työntekijät voivat mennä kadulle kohtaamaan romanikerjäläisiä ja keskustelemaan heidän kanssaan vapaammin, ilman viranomaisen rooliin liittyviä normeja ja päätöksentekovastuuta.

6.5.2 Kerjääminen ei kuulu suomalaiseen yhteiskuntaan

Romanikerjäläisilmiön kuvataan herättäneen paljon keskustelua ja hämmennystä Suomessa, koska ilmiö on uusi suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomalaiseen hyvinvointivaltioon vetoavissa puheenvuoroissa on läsnä erilaisuus. Romanit kuvataan erilaisina kuin suomalaiset ja suomalainen köyhyys ja työttömyys kuvataan erilaisena kuin romanikerjäläisten köyhyys. Suomessa ei ole pitkään aikaan ollut kerjäämistä ja kattavan sosiaaliturvan vuoksi kenenkään ei Suomessa tarvitse kerjätä.

Helsingin Diakonissalaitos otti vastaan Helsingin kaupungin sosiaaliviraston tarjoaman mahdollisuuden alkaa kartoittaa ja selvittää pääasiassa Romaniasta tulleiden romanien tilannetta sekä humanitaarisen tuen ja akuutin avun tarvetta huhtikuussa 2008. Tähän ryhtyessä ei arvattu, kuinka - sosiaalisesti ja poliittisesti - herkkään aiheeseen tartuttiin. Romanien tulo Helsinkiin oli suomalaisittain aivan uusi ilmiö ja toi mukanaan asioita, joihin ei ollut totuttu. Kodittomuutta ja työttömyyttä tässä muodossa ei ole Suomessa. Kodittomuus oli liitetty lähinnä päihteitä käyttäviin hyvin syrjäytyneisiin ihmisiin. Työttömyys on luonteeltaan erilaista kuin romanien työttömyys. Suomalainen työtön on koulutettu ja yleensä ollut joskus työssä, lukuun ottamatta jo nuorena syrjäytyneitä henkilöitä, joiden tilanne on omanlaisensa. Hämmennystä kaupunkilaisissa aiheutti eniten tulijoiden katukerjääminen. Kadulla esiintyviin taiteilijoihin oli kyllä totuttu, mutta ei kerjäämiseen. Kukkien myyntikin tuntui jo tungettelevalta. (ROM2010 s.3)

Aineistokatkelmassa tuodaan esille, että ilmiö oli Suomessa uusi, eikä tällaiseen ollut totuttu. Katkelmassa todetaan, että *työttömyys on luonteeltaan erilaista kuin romanien työttömyys* ja erona

romanikerjäläisiin tuodaan esille, että *suomalainen työtön on koulutettu ja yleensä ollut joskus työssä*. Kodittomuuskin on Suomessa liittynyt lähinnä *päihkeitä käyttäviin hyvin syrjäytyneisiin ihmisiin*. Muutamassa muussakin kohdassa aineistossa todetaan, että ne harvat suomalaiset poikkeukset, jotka on tavattu kerjäämässä, ovat olleet päihdeongelmaisia. Arffmanin (2009, 192–193) mukaan Pohjoismaissa todella köyhiä, hengissä pysyäkseen sinnitteleviä ihmisiä ei ole ollut vuosikymmeniin kattavan sosiaaliturvan vuoksi, joten kerjääminen johtuu yleensä muista tekijöistä kuin todellisesta tarpeesta kerjätä selviytyäkseen, kuten kyvyttömyydestä käyttää rahaa tai päihdeongelmasta. Romanikerjäläisillä ei ole kuvattu olevan päihdeongelmaa ja lisäksi he ovat yleensä kouluttamattomia ja luku- ja kirjoitustaidottomia. Romanikerjäläiset eivät ole töissä, eikä heillä kuvata olevan työkokemustakaan, päinvastoin aineistossa epäillään romanikerjäläisten maahantulomotiiveja vihjaten, ettei heillä ole aikomustakaan hakeutua töihin. Kaiken kaikkiaan romanien köyhyys on hyvin erilaista kuin suomalaisten köyhyys.

Suomen romaniasioiden neuvottelukunnan mukaan osa Suomen romaneista suhtautuu romanikerjäläisiin solidaarisesti, mutta osa pelkää heidän vahvistavan valtaväestön Suomen romaneihin kohdistamia ennakkoluuloja. (ROM2010 s.7)

Suomen romanikansalaisista osa ei koe yhteyttä nyt tulleisiin romaneihin ja heidän ongelmansa ovat hyvin erilaisia. Suomen romanien inkluusio yhteiskuntaan on viime vuosina vahvistunut sekä suomalaisen kantaväestön että romanien itsensä ponnistusten tuloksena. Suomen romanit kokevat olevansa suomalaisia, joilla on oma kulttuuri ja omat tavat, ja ne on saatu entistä paremmin integroitua toisiinsa. (ROM2010 s.19)

Sen lisäksi, että romanikerjäläiset eroavat suomalaisista, heidät erotetaan aineistossa myös Suomen romanivähemmistöstä. Ylemmässä aineistokatkelmassa kuvataan Suomen romanien suhtautuvan romanikerjäläisiin solidaarisesti, mutta heidän pelätään vahvistavan romaneihin kohdistuvia ennakkoluuloja. Alemmassa katkelmassa rajanveto suomalaisten romanien ja romanikerjäläisten välillä vahvistuu. Suomalaiset romanit ovat tehneet töitä integroituaan suomalaiseen yhteiskuntaan ja he kokevat olevansa suomalaisia. Lisäksi huomautetaan, että romanikerjäläisten ja Suomen romanien ongelmat ovat hyvin erilaisia. Romanikerjäläisten etnisen erilaisuuden kuvaaminen suhteessa suomalaiseen valtaväestöön ja romanivähemmistöön voi liittyä ilmiön puuttumisen oikeuttamiseen. Puumalaisen (2009, 150–151) mukaan etnisesti erilaisten kontrolloiminen voi olla helpommin hyväksyttävissä, koska heihin ei samaistuta.

Romanikerjäläisilmiöön viitataan myös suoraan Suomelle kielteisenä, haitallisena ja epätoivottavana ilmiönä:

Työryhmän työn lähtökohta on ollut, että julkisella paikalla tapahtuva kerjäämisen lisääntyminen ei ole suomalaisen yhteiskunnan ja sen kehityksen kannalta suotuista eikä myönteinen ilmiö. (SM2010 Sisäasiainministeriölle)

Suomalaiseen hyvinvointivaltioon vedotaan aineistossa kerjäämiseen puuttumisen välttämättömyyden korostamiseksi siitä näkökulmasta, että suomalaisessa yhteiskunnassa ei voida katsoa vierestä ihmisten hätää ja meilläkin on vastuu romanien auttamisessa.

Palvelujen lisääminen johtanee kerjäläisilmiön laajenemiseen ja hallitsemattomuuteen. Toisaalta sivistysvaltiossa ei voi olla mahdollista, että kadulla synnytetään, sairastetaan tai kuolla. (ROM2010 s.21)

Romanikerjäläisilmiö kuvataan aineistokatkelmassa mahdollisesti pahenevana ja kasvavana uhkana erityisesti jos Suomessa tarjotaan palveluja kerjäläisille, mutta samalla vedotaan siihen, että *sivistysvaltiossa ei voi olla mahdollista, että kadulla synnytetään, sairastetaan tai kuolla*. Van Dijk (1997, 59) mukaan yleisesti hyväksyttyihin länsimaisen sivilisaation arvoihin ja normeihin vetoaminen voi olla vakuuttava keino etnisistä suhteista puhuttaessa ja rajoitustoimenpiteitä oikeutettaessa. Tässä aineistokatkelmassa yleisesti hyväksytyt, sivistysvaltion arvot, kuten se, että ihmiset saavat katon päänsä päälle, eikä elämää eletä kadulla, kuitenkin velvoittavat avun tarjoamiseen. Länsimaisilla arvoilla perustellaan romanikerjäläisten auttamisen ja palvelujen tarjoamisen välttämättömyyttä, vaikka uhkana voi olla ilmiön laajeneminen ja hallitsemattomuus. Suomalaiseen hyvinvointivaltioon vedotaan aineistossa myös rajoitustoimenpiteiden oikeuttamiseksi:

Kerjääminen kuumentaa jälleen suomalaisten tunteita. Tampereella kerjäläiset ovat uutisten mukaan soitelleet jo omakotitaloasukkaiden ovikelloja rahaa kerätäkseen. Helsingissä puolestaan pahennusta herättävät muun muassa kerjäläisten jälkeensä jättämät leiriytymissotkut. Kerjääminen ei yksinkertaisesti kuulu hyvinvointiyhteiskuntaan. Kerjääminen on usein järjestäytynyttä toimintaa, johon liittyy poliisia työllistävää oheisrikollisuutta, kuten tutkittavia varkauksia, pahoinpitelyitä ja joissakin tapauksissa jopa seksuaalirikoksia ja ihmiskauppaa. Kerjäämisen hiljainen salliminen ei kunnioita kerjäläisten ihmisarvoa. (KK 539/2012)

Aineistokatkkelma liittyy kansanedustajan kirjalliseen kysymykseen kerjäämisen kieltämisestä. Kansanedustaja vetoaa kirjoituksessaan kerjäläisten aiheuttamiin häiriöihin ja rikoksiin Suomessa ja toteaa, ettei kerjääminen *yksinkertaisesti kuulu hyvinvointiyhteiskuntaan*. Lisäksi kerjääminen yhdistetään aineistokatkkelmassa järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja ihmiskauppaan ja kansanedustaja vetoaa kerjäläisten ihmisarvoon kerjäämisen kieltämiseksi. Suomalainen hyvinvointivaltio argumenttina ja suomalaisiin arvoihin ja normeihin vetoaminen voivat toimia romanikerjäläisten auttamisen velvoittamiseksi tai rajoitustoimenpiteiden oikeuttamiseksi.

6.5.3 Toimenpiteet Suomessa

Erontekojen lisäksi suomalainen yhteiskunta tulee esille aineistossa puheenvuoroissa, joissa kerrotaan Suomen toimenpiteistä romanien aseman parantamiseksi kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Suurempien toimintalinjausten ja ihmisoikeudellisten periaatteiden lisäksi aineistossa mainitaan joitain käytännön toimenpiteitä romanikerjäläisten auttamiseksi Suomessa, liittyen toimeentulotuen myöntämiseen, lastensuojeluun ja sairaanhoitovelvollisuuteen sekä Diakonissalaitoksen katutyöprojektiin. Toimenpiteiden yhteydessä muutamassa kohdassa mainitaan myös Suomelle aiheutuvista kustannuksista.

Toimenpiteet ja toimenpide-ehdotukset jakautuvat siten, että valtion ja kunnan raporteissa keskitytään hallinnollisiin ja oikeudellisiin teemoihin, eli siihen miten romanikerjäläisilmiöön ja sen lieveilmiöihin voitaisiin vaikuttaa lainsäädännöllä ja viranomaistoimilla. Helsingin kaupungin ja Sisäasiainministeriön raporteissa käsitellään laajasti Suomen lainsäädäntöön ja Euroopan unionin sopimuksiin liittyviä asioita kerjäläisilmiön kannalta. Ensimmäisessä Sisäasiainministeriön raportissa (2008) tarkastellaan enemmän viranomaistoimia ja toisessa Sisäasiainministeriön raportissa (2010) käsitellään lainsäädännön muutosehdotuksia erityisesti kerjäämisen kieltämisen näkökulmasta. Diakonissalaitoksen raportissa kuvataan romanikerjäläisten arkea ja katutyöprojektia. Raportissa korostetaan romanikerjäläisilmiön inhimillisempää puolta, ihmisten kohtaamista arjessa ja yksilöllistä auttamista. Helsingin kaupungin raportissa käsitellään myös jonkin verran katutyöprojektia ja pohditaan kaupungin jatkotoimia ilmiöön puuttumiseksi. Helsingin kaupungin raportissa toimenpiteitä ja ratkaisuehdotuksia romanikerjäläisilmiöön käsitellään monipuolisesti kunnan, valtion ja kolmannen sektorin näkökulmasta. Kansanedustajien kysymyksissä vaatimukset toimenpiteistä jakautuvat melko tasaisesti vaatimuksiin

viranomaistoimista ilmiöön puuttumiseksi, kerjäämisen ja sen lieveilmiöiden kieltämisestä tai estämisestä ja romanien aseman ja ihmisoikeustilanteen parantamisesta.

Toimenpide-ehdotuksissa sosiaalityön rooli korostuu toimeentulotuen ja lastensuojelun osalta ja muutamassa kohdassa mainitaan myös etsivän sosiaalityön, yksilökohtaisen sosiaalityön ja sosiaalityöntekijävaihdon mahdollisuuksista ilmiöön puuttumisessa. Romanien heikko tilanne tunnustetaan ja aineistossa vastuutetaan Euroopan unionia ja Romaniaa, mutta tuodaan esille myös Suomen velvollisuus romanien tilanteeseen vaikuttamisessa. Suomessa valtio ja kunnat keskittyvät lainsäädännöllisiin puoliin, kustannuksiin ja vastuukysymyksiin, samalla toistuvasti muistuttaen, että romanikerjäläisten olosuhteisiin lähtömaissa pitäisi puuttua. Valtio linjaa yleistä suhtautumista ilmiöön ja kuntien viranomaiset tarjoavat välttämättömän avun kerjäläisille. Helsingin kaupungin rooli korostuu ilmiöön puuttumisessa ja romanikerjäläisten auttamisessa ja kaupunki on järjestänyt kaksi virkamatkaa Romaniaan ja keskustelutilaisuuksia sekä rahoittanut Diakonissalaitoksen katutyöprojektia alkuvaiheessa. Kolmannen sektorin toimijat ovat ryhtyneet auttamaan romanikerjäläisiä arjessa kohtaamalla heitä kaduilla. Erityisesti aineistossa nousee esille Diakonissalaitoksen ja Vapaa liikkuvuus ry -järjestön toiminta romanikerjäläisten hyväksi.

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää millaisilla diskursseilla viranomaiset puhuvat romanikerjäläisilmiöstä ja miten romanikerjäläiset ja kerjäläisyys rakentuvat näissä diskursseissa. Analyysin perusteella viranomaiset puhuvat romanikerjäläisilmiöstä pääasiassa viiden erilaisen diskurssin kautta, jotka liittyvät järjestäytyneeseen rikollisuuteen, yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen, ihmisoikeuksiin, Euroopan unioniin ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Hallitsevimmit diskursseiksi muodostuvat romanikerjäläisilmiön rakentaminen uhkana yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle, ihmisoikeuksien näkökulma sekä romanikerjäläisilmiön kuvaaminen Euroopan unionin näkökulmasta. Ihmisoikeuksia ja Euroopan unionin roolia on korostettu myös aiemmissa tutkimuksissa, mutta olin yllättynyt siitä kuinka paljon aineistossa viitataan lieveilmiöihin ja aggressiiviseen ja häiritsevään kerjäämiseen.

7.1 Romanikerjäläisilmiö viranomaisdiskursseissa

Viranomaisdiskursseissa romanikerjäläiset rakentuvat ihmiskaupan, hyväksikäytön, laajan syrjinnän ja ihmisoikeusrikkomusten uhreina, mutta myös yleistä järjestystä häiritsevinä huijareina ja rikollisina. Romanikerjäläisiä kuvataan erilaisina suhteessa suomalaisiin heidän etnisen taustansa ja kulttuurinsa kautta ja toisaalta Euroopan unionin laajentumisen myötä Euroopan unionin kansalaisina, joille kuuluvat samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muillekin unionin kansalaisille. Romanikerjäläisten kerjäläisyys rakentuu ihmisarvon vastaisena köyhyyden muotona, jonka ei katsota kuuluvan suomalaiseen hyvinvointivaltioon. Kerjäläisyyttä kuvataan lisäansioita tuottavaksi naisten työksi, joka tuo mukanaan häiritsevempiä ja aggressiivisempia kerjäämisen muotoja, erilaisia lieveilmiötä ja rikollisuutta. Simonsenin (2011, 100–101) mukaan Norjassa poliisi suhtautui kerjäämiseen häpeällisenä toimintana, jonka täytyy peittää alleen jotain muuta, vaikka kerjääminen ei ole Norjassa laitonta. Tutkimassani viranomaispuheessa kerjääminen rakentuu myös jonkinlaisena peitet toimintana muulle toiminnalle, lieveilmiöille ja rikollisuudelle, mutta aineistossa tuodaan myös esille, ettei kerjääminen itsessään ole laitonta.

Romanikerjäläisilmiö rakentuu viranomaisdiskursseissa uhkana Suomen yhteiskunnalle ja kansalaisille siihen liittyvän järjestäytyneen rikollisuuden, aggressiivisen kerjäämisen, lieveilmiöiden ja romanikerjäläisten rikollisuuden kautta. Samalla ilmiö kuvataan ihmisoikeuskysymyksenä, jossa on kyse pitkään syrjintää kohdanneesta romanivähemmistöstä.

Uhrinäkökulmasta ilmiöön puuttuminen on eettinen velvollisuus, joka perustuu humanitaarisille arvoille sekä ihmiskaupan uhrien ja romanikerjäläisten ihmisarvon suojelemiselle. Euroopan unionin laajenemisen myötä romanikerjäläisilmiö kuvataan koko Euroopan unionin vastuulla olevaksi asiaksi, johon puuttumista vaaditaan kansallisella ja kansainvälisellä tasolla.

Toiseuden käsitteen avulla halusin kiinnittää huomiota romanikerjäläisilmiöön liittyviin etnisyyden ja erilaisuuden kysymyksiin sekä toiseuttamisen tapoihin. Löytyn (2005, 162–163) mukaan toiseus liittyy erottamiseen, siihen mikä eroaa ja poikkeaa esimerkiksi suomalaisuudesta, mutta erot eivät ole tasa-arvoisia, vaan toinen ja hänen kulttuurinsa nähdään alempiarvoisena. Viranomaispuheessa romanikerjäläisiä kuvataan paljon negatiivisten yhteyksien kautta, eivätkä erot suhteessa suomalaisiin ole tasa-arvoisia tai positiivisia. Romanikerjäläisten kulttuuri ja tavat määrittyvät toiseuden kautta alempiarvoisina epäsovinnainten ansaitsemiskeinojen, luvattoman leiriytymisen, säännöistä ja normeista piittaamattomuuden, lasten ja naisten aseman sekä rikollisuuden kuvauksissa, erityisesti yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen liittyvässä diskurssissa.

Romanikerjäläisten erilaisuus ja toiseus ovat esillä myös Euroopan unioniin liittyvässä diskurssissa. Romanikerjäläisten EU-kansalaisuus rakentuu puutteellisena, koska romanikerjäläiset eivät varsinaisesti ole turisteja, työntekijöitä- tai hakijoita, eivätkä he myöskään ole sosiaalipalveluiden piirissä. Romanikerjäläiset ovat Puumalaisen (2009, 126) mukaan ryhmä, jonka lähtemistä unionin jäsenmaat pyrkivät estämään ja rohkaisevat heidän palaamista kotimaahansa. Aineistossa romanikerjäläisten EU-kansalaisuuden rakentaminen vajavaisten ehtojen täyttymisen näkökulmasta ja EU-kansalaisen käännättämisen perusteisiin vetoaminen luovat vaikutelmaa pyrkimyksestä estää romanikerjäläisten saapuminen maahan EU-kansalaisina. Lisäksi aineistossa korostetaan romanikerjäläisilmiön kestävää ratkaisemista Romaniassa ja kerjäläisten palauttamista kotimaahan yhtä poikkeusta lukuun ottamatta.

Romanikerjäläisten palauttaminen kotimaahan rakentuu aineistossa yllättävän itsestään selvänä asiana, vaikka romanien vaikeaa tilannetta Romaniassa käsitellään laajasti. Itä-Euroopan huonoja elinolosuhteita ja syrjintää pakenevia, turvapaikkaa hakevia romaneita ei ole nähty 1990-luvulla poliittisina, vainoa pakenevina pakolaisina, eikä heitä kuvata sellaisina ajankohtaisen romanikerjäläisilmiön yhteydessäkään (Huttu 2009, 341; Puumalainen 2009, 121–122). Ihmisoikeusnäkökulma on kuitenkin aineistossa vahvasti esillä, mikä on Pogányn (2004, 15) mukaan väistämätöntä romanien tilanteesta keskusteltaessa. Pogány (2004, 16) varoittaa, että

keskittyminen vain ihmisoikeuksiin romanien ongelmista keskusteltaessa voi piilottaa alleen muita analysoimisen ja ymmärtämisen tapoja. Ihmisoikeudet ovat elintärkeitä ja perusoikeuksien toimeenpano romanien kannalta välttämätöntä, mutta oikeudet itsessään eivät ole ratkaisu, vaan myös kulttuuriset tekijät on huomioitava (mt., 16, 150).

Viranomaispuheessa romanikulttuurin vaikutus huomioidaan negatiivisesta näkökulmasta, eikä ilmiöön vaikuttamista romanikulttuurin kautta pohdita tarkemmin. Ihmisoikeuksien näkökulmasta korostetaan romanien syrjintään puuttumista Romaniassa Euroopan unionin tuella, mutta romanikerjäläisiä ei kuvata toimijoina tai osana ongelman ratkaisua. Romanikerjäläisten osallistumiseen ja kohtaamiseen yksilöinä viitataan aineistossa vain muutaman kerran. Kuitenkin Mikkola (2009, 276, 301) korostaa romanien oman osallistumisen tärkeyttä syrjäytymisen kierteen katkaisemiseksi ja huomauttaa, että esimerkiksi Suomessa romanien integroitumista on edistänyt päätöksentekoon osallistuminen. Aineistossa tuodaankin esille Suomen toimintaa romanien aseman parantamiseksi sekä Suomen hyviä käytäntöjä, joita voisi jakaa muiden maiden kanssa.

Viranomaispuheessa romanikerjäläisistä on samoja piirteitä kuin Nordbergin (2005, 164) tutkimissa Suomen eduskuntakeskusteluissa romanivähemmistöstä vuosina 1989–1992. Tuolloin Nordbergin (2005, 164) mukaan keskusteluissa korostui valtion rooli romanien tukemisessa ja ylhäältä alaspäin suuntautuva paternalistinen suhtautuminen, eikä romanien oma aktiivisuus tai toimijuus ollut juurikaan esillä. Myös romanikerjäläisiin suhtaudutaan tutkimassani viranomaispuheessa pääosin ylhäältä alaspäin suuntautuen, korostaen viranomaisten, Romanian hallituksen ja Euroopan unionin toimia romanien aseman parantamiseksi, eikä romanien oma osallistuminen ole esillä.

Suomen romanivähemmistön osalta eliittidiskursseissa on Nordbergin (2005, 164) tutkimuksen mukaan siirrytty monikulttuurisuuden ja vähemmistöaseman tunnustamisen kautta kohti voimaannuttavampaa näkökulmaa, jossa korostetaan yhteistyötä, osallistumista ja romaneja subjekteina, joilla on myös velvollisuuksia. Tutkimani aineiston perusteella romanikerjäläisten osalta ei ole viranomaispuheessa vielä päästy alhaalta ylöspäin suuntautuvaan, voimaannuttamista ja osallistumista korostavaan keskusteluun, jossa heidät nähtäisiin aidosti toimijoina ja kohdattaisiin yksilöinä, eikä vain osana laajaa ja syrjittyä Itä-Euroopan kurjia oloja pakenevaa romanivähemmistöä.

7.2 Romanikerjäläisilmiöön puuttuminen

Romanikerjäläisilmiöön puuttuminen vaatisi varmasti syrjintään puuttumisen ohella myös romanikulttuurin muutosta ja romanien vahvaa osallistumista syrjäytymisen kierteen katkaisemiseen. Tutkimusprosessin ja aiheeseen perehtymisen myötä olen kuitenkin vakuuttunut siitä, että romanikerjäläisilmiö on kaikkea muuta kuin yksinkertainen tai helposti ratkaistavissa oleva asia. Pihlajamäki (2009, 114–115) toteaa nykyisen tilanteen kerjuupolitiikan suhteen olevan yhtä monimutkainen kuin historiassa aiemminkin ja nykytilanteeseen vaikuttavat muun muassa pakolaispolitiikka, sosiaalipolitiikka, turvallisuusintressit ja perus- ja ihmisoikeudet. Samoja aiheita on noussut esille analysoimassani viranomaispuheessa romanikerjäläisilmiön osalta. Ilmiöön liittyy monia erilaisia asioita kerjäläisyydestä ja sen kontrolloimisesta Euroopan unionin laajentumiseen ja EU-kansalaisten oikeuksiin. Lisäksi romanikerjäläisten etnisyys ja syrjintä ovat ilmiön ydinkysymyksiä (Puumalainen 2009, 127–128). Vaikka aihe on monisyinen, analyysiprosessin perusteella voin todeta, että ennen analyysiä tekemäni aiheeseen perehtyminen ja teoreettisen taustan määrittäminen oli onnistunutta. Aiheeseen perehtyminen, kerjäläisyyteen ja romanien historiaan ja syrjintään tutustuminen sekä toiseuden ja suvaitsevaisuuden käsitteet auttoivat ilmiön ja aineiston ymmärtämisessä ja analyysissä.

Tutkimusprosessi on ollut avartava ja tietoa lisäävä kokemus, koska vähäiset tietoni romaneista ja romanikerjäläisilmiöstä ovat perustuneet lähinnä yleisiin stereotyyppisiin käsityksiin. Vasta tutkimusprosessin myötä olen havahtunut ilmiön monimutkaisuuteen ja vakavuuteen sekä romanien kohtaaman syrjinnän laajuuteen. Tutkimassani viranomaispuheessa romanikerjäläisilmiö rakentuu monimutkaisena ilmiönä, jota lähestytään erilaisista näkökulmista ja romanikerjäläisiä kuvataan moninaisten identiteettien kautta rikollisina, EU-kansalaisina, syrjittyinä, erilaisina ja hyväksikäytön uhreina. Simonsenin (2011, 98) tutkimissa sanomalehdissä Norjassa vaihtoehtoinen positiivinen diskurssi romaneista perustui sääliin ja romanit nähtiin voimattomina uhreina eikä omaan tilanteeseensa vaikuttavina työntekijöinä, jotka hyödyntävät resurssejaan paremman elämän saavuttamiseksi. Tutkimassani viranomaispuheessa romanikerjäläisilmiön ja –kerjäläisten kuvaaminen on voittopuolisesti negatiivista ja kuten Simonsenin (2011, 98) tutkimuksessa, vaihtoehtoinen positiivinen diskurssi kuvaa romanikerjäläiset uhreina, eikä toimijoina.

Aineistossa tarkastellaan laajasti erilaisia toimenpiteitä ilmiöön puuttumiseksi, lukuun ottamatta Sisäasiainministeriön raporttia vuodelta 2010, jossa käsitellään melko yksipuolisesti kerjäämisen

kieltämistä. Kerjäämisen kieltäminen on ollut myös julkisuudessa kiistelty aihe ja juuri tämä keskustelu sai minut sosiaalityön opiskelijana alun perin kiinnostumaan aiheesta. Kuten julkisessa keskustelussa ja muutamassa kohdassa aineistossa on tuotu esille, hyvinvointivaltiossa ei voida katsoa vierestä ihmisten äärimmäistä hätää ja köyhyyttä, mutta sen ilmenemismuodon, kerjäämisen, kieltäminen ei ratkaise ongelmaa. Mäkinen ja Pessi (2009, 27) korostavat, että sivistynyt ja humaani yhteiskunta ei voi olla toimimatta kerjäläisongelman suhteen. Vähemmistövaltuutettu puolestaan toteaa Sisäasiainministeriön vuoden 2010 raportissa, että ilmiön taustalla oleviin syihin ja romanien heikkoon asemaan tulisi puuttua, mutta syiden seurausten kieltäminen ei ole ratkaisu (Sisäasiainministeriö 2010, 13). Historia on myös osoittanut, etteivät pakkokeinot ratkaise kerjäläisongelmaa ja pakkokeinojen sijaan olisi tutkittava ongelman syitä, puututtava niihin ja kohdattava kerjäläiset ihmisarvoon oikeutettuina ihmisinä (Mäkinen 2009, 41, 64).

Tutkimani aineisto ajoittuu osittain samalla ajanjaksolle kuin sosiaalityöntekijän näkökulmasta romanikerjäläisilmiötä Helsingin Sanomien uutisartikkeleissa tarkastelleen Sari Laakkosen (2012) aineisto ja on mielenkiintoista huomata, että uutisjutuissa on ollut esillä samoja aiheita kuin tutkimassani viranomaispuheessa, kuten järjestäytynyt rikollisuus, ihmiskauppa, Euroopan unioni ja diskriminaatio. Aineistoni perusteella vaikutusmahdollisuudet romanikerjäläisten tilanteeseen ovat Suomessa melko pienet ja rajoittuvat välttämättömän avun tarjoamiseen ja kotiinpalaamiseen rohkaisemiseen ainakin viranomaisten osalta. Koulutuksen ja kielitaidon puuttuessa romanikerjäläisten mahdollisuudet esimerkiksi työntekoon Suomessa ovat olemattomat. Kolmannen sektorin toimintamahdollisuudet vaikuttavat myös vähäisiltä, rajautuen romanien kohtaamiseen ja akuutin avun tarjoamiseen. Kuitenkin viranomaispuheessa tuodaan esille myös Suomen vastuu ilmiöön puuttumisessa akuutin avun tarjoamisen ja Euroopan unionin kautta. Aineistossa tuodaan esille joitain jatkotoimenpiteitä Helsingissä, mutta muuten tilanne romanikerjäläisten ja romanien aseman parantamiseksi jää edelleen avoimeksi, kuten kävi myös Laakkosen (2012, 60) tutkimalla ajanjaksolla vuosina 2008–2010.

Kerjäämistä ja romanien liikkumista on kautta historian pyritty kontrolloimaan kielloilla, lailla ja pakkokeinoilla, eivätkä nämä keinot ole auttaneet. Suomessa romanivähemmistö on integroitunut yhteiskuntaan hyvin osallistumisen ja yhteistyön kautta, joita ei vielä ole sisällytetty tutkimani viranomaispuheeseen romanikerjäläisten osalta. Kuvaus romanikerjäläisilmiöstä on yllättävän negatiivista, vaikka romanien vaikea ihmisoikeudellinen asema ja syrjintä ovat vahvasti esillä. Romanikerjäläiset kuvataan uhreina tai rikollisina eikä heitä oteta osallisiksi edes EU-

kansalaisuuden puitteissa. Ennakkoluulojen, pelon ja uhkakuvan rakentaminen julkisuudessa median tai viranomaisten osalta tuskin edesauttaa romanien tilannetta tai ehkäisee ilmiötä ja se voi myös perustua epämääräiseen ja ristiriitaiseen tietoon, kuten järjestäytyneeseen rikollisuuteen vetoavassa diskurssissa. Lisäksi romanikerjäläisten kuvaaminen negatiivisten yhteyksien kautta tai korostuneesti uhrinäkökulmasta voi lisätä ennakkoluuloja ja vihamielistä suhtautumista yleisemmin romaneita kohtaan.

Tutkimukseni tavoitteena ei ollut löytää yleispäteviä totuuksia romanikerjäläisilmiöstä, vaan selvittää miten ilmiötä ja kerjäläisiä on käsitelty viime vuosina Suomessa viranomaispuheen tasolla, tuoda esille vaihtoehtoisia näkökulmia ja edistää yhteiskunnallista keskustelua aiheesta, jotka ovat Alasuutarin (1999) mukaan yleensä laadullisen tutkimuksen tavoitteita (mt., 234, 244). Tutkimassani viranomaispuheessa toistuivat pääasiassa samat aiheet kuin julkisessa keskustelussa ja aiemmissa tutkimuksissa romanikerjäläisilmiöstä ja yleisemmin kerjäämisestä ja romaneista. Tuloksissa on mielenkiintoisia asioita, joita olisi voinut tarkastella laajemmin, kuten syrjintä Euroopan unionissa sekä EU-kansalaisuuden rakentuminen ja sen merkitys etniselle vähemmistölle. Romanikerjäläisilmiö on monisyinen ilmiö, johon liittyy erityisiä kysymyksiä, mutta tutkimuksen tulokset voivat viitata myös laajemmin siihen, miten kerjäläisyyteen, äärimmäiseen köyhyyteen, syrjintään ja etnisiin vähemmistöihin suhtaudutaan yhä kansainvälistyvässä Euroopan unionissa ja miten niitä pyritään ratkaisemaan kansainvälisesti. Aineistoni on pieni osa kerjäläiskeskustelua, mutta se kattaa Suomessa ajalla 2008–2012 aiheesta laaditut viranomaisraportit, joten tulokset kuvaavat niitä diskursseja, joilla viranomaiset ovat ilmiötä käsitelleet tuona aikana Suomessa. Tulevien viranomaisraporttien ja julkisen keskustelun osalta on kiinnostavaa seurata, muuttuvatko nämä diskurssit.

Sosiaalityöntekijöiden ääni ei ole ollut esillä julkisessa keskustelussa, eikä sitä erityisesti tuoda esille tutkimassani viranomaispuheessa. Sosiaalityöntekijöillä olisi kuitenkin erityistä yhteiskuntatieteellistä tuntemusta syrjäytymisestä ja vähemmistöjen asemasta sekä osallistavista menetelmistä, jotka ovat tärkeitä näkökulmia romanikerjäläisilmiössä ja romanien syrjäytymisen kierteen katkaisemisessa. (Laakkonen 2012, 55, 60–62.) Romanien osallistuminen, kulttuurin muutos, ennakkoluuloihin ja asenteisiin vaikuttaminen sekä syrjäytymistä tuottaviin rakenteisiin puuttuminen ovat olennaisia asioita ilmiöön puuttumisessa. Ilmiöön puuttuminen Suomessa lainsäädännön keinoilla on ristiriitaista ja kiisteltyä ja esimerkiksi kerjäämisen kieltäminen on jo

toimenpiteenä hylätty, joten jään seuraamaan muuttuuko keskustelu romanikerjäläisistä Suomessa aidosti osallistavaan, alhaalta ylöspäin suuntautuvaan ja yhteistyötä korostavaan keskusteluun.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Arffman, Kaarlo (2009) Hyvinvointivaltion synty ja kerjäämisen katoaminen Pohjoismaista. Teoksessa Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (toim.) Kerjääminen eilen ja tänään. Tampere: Vastapaino, 173–206.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2003/38/EY Euroopan unionin kansalaisten ja heidän perheenjäsentensä oikeudesta liikkua ja oleskella vapaasti jäsenvaltioiden alueella. Viitattu 24.2.2012.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:158:0077:0123:FI:PDF>

FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2009) The situation of Roma citizens moving to and settling in other EU Member States. Viitattu 21.3.2012.
http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Roma_Movement_Comparative-final_en.pdf

Gill, Rosalinda (2000) Discourse Analysis. Teoksessa Bauer, Martin & Gaskell, George (toim.) Qualitative Researching with Text, Image and Sound. London: Sage, 173–191.

Grönfors, Martti (1981) Suomen mustalaiskansa. Helsinki: WSOY.

Hakkarainen, Pekka (2004) Sosiaalisten ongelmien määrittely – Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma sosiaaliin ongelmiin. Teoksessa Kantola, Ismo & Koskinen, Keijo & Räisänen, Pekka (toim.) Sosiologisia karttalehtiä. Tampere: Vastapaino, 253–266.

Helsingin Diakonissalaitos (2010) Rom po drom –projektin loppuraportti 14.6.2010. Viitattu 24.2.2012. http://www.hdl.fi/images/stories/liitteet/ROM_PO_DROM-loppuraportti.pdf

Helsingin kaupunki (2011) Linjauksia kerjäläisongelman käsittelemiseksi Helsingissä. Työryhmän raportti 27.4.2011. Viitattu 24.2.2012.
http://www.hel2.fi/ajankohtaista/Kerjalaistyoryhman_raportti%202011.pdf

Hiidenmaa, Pirjo (2000) Poimintoja virkakielen rekisteristä. Teoksessa Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (toim.) Teksti työnä, virka kielenä. Helsinki: Gaudeamus, 35–61.

Hirvonen, Mira (2009) Romanikerjäläisten uhka. Diskurssianalyttinen tutkimus kerjäläisyydestä viranomaispuheissa ja verkkokeskusteluissa. Tampereen yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos. Valtio-opin pro gradu -tutkielma.

Huttu, Henna (2005) Romanian historia. Teoksessa Isaksson, Pekka & Jokisalo, Jouko (toim.) Historian lisälehtiä – Suvaitsevaisuuden ongelma ja vähemmistöt kansallisessa historiassa. Helsinki: Like, 321–350.

Jokinen, Arja (1993) Poliitikkojen puheet puntarissa. Kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 189–226.

Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37–53.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991) Pohjimmaisat asuntomarkkinat: diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1993) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 75–108.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993a) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993b) Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17–47.

Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 160–198.

Kankaanpää, Salli (2006) Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kassah, Alexander (2008) Begging as work: A study of people with mobility difficulties in Accra, Ghana. *Disability & Society*, 23 (2), 163–170.

Kuivalainen, Susan (2009) Kerjääminen sosiaalipoliittisena kysymyksenä. Teoksessa Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään*. Tampere: Vastapaino, 207–235.

Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. 2. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Kyllästinen, Janna (2011) Kerjääminen ja kaupustelu kielletty. Kerjäämisen vastustaminen Helsingissä 1930-luvun laman aikana ja kontrollin diskurssit. Helsingin yliopisto. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitos. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma.

Laakkonen, Sari (2012) Sosiaalityöntekijän rooli sosiaalisten ongelmien esiinnostajana – esimerkkinä kerjäläiskysymys. Teoksessa Strömberg-Jakka, Minna & Karttunen, Teija (toim.) *Sosiaalityön haasteet: tukea ammattilaisen arkeen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 54–71.

Löytty, Olli (2005) Toiseus – Kuinka tutkia kohtaamisia ja valtaa. Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) *Suomalainen vieraskirja: kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 161–189.

Mikkola, Anne (2009) Romanit – Auttamisen haasteita köyhyyden ja diskriminaation keskellä. Teoksessa Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään*. Tampere: Vastapaino, 267–307.

Mäkinen, Virpi (2009) Armeliaisuuden teoista pakkotoimiin. Kerjäläisyys keskiajalta varhaiselle uudelle ajalle. Teoksessa Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään*. Tampere: Vastapaino, 41–69.

Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (2009) Kerjäläisyyden kuva meillä ja muualla. Teoksessa Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (toim.) Kerjääminen eilen ja tänään. Tampere: Vastapaino, 9–38.

Nevala, Merja (2008) EU-kansalaisuuden rajat? Romanian turvallistaminen Italiassa. Helsingin yliopisto. Valtio-opin laitos. Kansainvälisen politiikan pro gradu -tutkielma.

Nordberg, Camilla (2005) Integrating a traditional minority into a Nordic Society: Elite discourse on the Finnish Roma. *Social Work & Society*, 3 (2), 158–173.

Oksanen, Kimmo (2009) Kerjäläisten valtakunta: Totuus kerjäävistä romaneista... ja muita valheita: pamfletti. Helsinki: WSOY.

Parker, Ian (1992) *Discourse dynamics: Critical analysis for social and individual psychology*. London: Routledge.

Pessi, Anne Birgitta (2009) Suomalaisten suhtautuminen kerjäläisiin ja apuun heille. Teoksessa Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (toim.) Kerjääminen eilen ja tänään. Tampere: Vastapaino, 237–266.

Pietikäinen, Sari (2000) Discourses of differentiation: Ethnic representations in newspaper texts. *Jyväskylä studies in communication* 12. Jyväskylän yliopisto.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Pietilä, Ilkka (2010) Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 212–241.

Pihlajamäki, Heikki (2009) Kerjuu kontrollin kohteena: Ruotsalais-suomalaisen kerjuulainsäädännön historiaa. Teoksessa Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään*. Tampere: Vastapaino, 97–119.

Pitkänen, Tuure (2010) Romanikerjäläiset ja solidaarisuuden rajat. Keskustelu auttamisen oikeutuksesta EU-Suomessa. Tampereen yliopisto. Sosiaalitutkimuksen laitos. Sosiologian pro gradu -tutkielma.

Pogány, István (2004) *The Roma café: human rights and the plight of the Romani people*. London: Pluto Press.

Pulma, Panu (2009) Kerjäläisyys, irtolaisuus, 'mustalaisuus': Historiallisia yhteyksiä. Teoksessa Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään*. Tampere: Vastapaino, 71–95.

Puumalainen, Mikko (2009) Poissa silmistä, poissa mielestä. Romanikerjäläiset ja liikkumisvapaus. Teoksessa Mäkinen, Virpi & Pessi, Anne Birgitta (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään*. Tampere: Vastapaino, 121–170.

Rapley, Tim (2007) *Doing Conversation, Discourse and Document Analysis*. Thousand Oaks: Sage.

Saarela, Inka (2009) Että olisimme mekin kuten muut ihmiset täällä ihmisten joukossa: Kuvaus Helsingissä kerjäävien Romanian romanien ahdingosta ja transnationaalisista selviytymiskeinoista. Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma.

Simonsen, Anne Hege (2011) 'Just like vacuum cleaning...': Reporting the Roma Beggar Tourists in Norway. Teoksessa Eide, Elisabeth & Nikunen, Kaarina (toim.) *Media in motion: cultural complexity and migration in the Nordic region*. Research in Migration and Ethnic Relations Series. Farnham: Ashgate, 89–105.

Sisäasiainministeriö (2008) Katukerjääminen ja viranomaisyhteistyö. Kerjäämiseen liittyvien viranomaistoimien yhdenmukaistamistarvetta selvittävä työryhmä. Sisäasiainministeriön julkaisuja 21/2008.

Viitattu

24.2.2012.

[http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/3BC5FC068A0876D9C2257482001DCAF4/\\$file/212008.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/3BC5FC068A0876D9C2257482001DCAF4/$file/212008.pdf)

Sisäasiainministeriö (2010) Kerjäämisen kieltämistä selvittävä työryhmä. Sisäasiainministeriön julkaisuja 31/2010. Viitattu 5.9.2012. <http://www.intermin.fi/julkaisu/312010?docID=24917>

Suurpää, Leena (2005) Suvaitsevaisuus – Sietämistä vai solidaarisuutta? Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) Suomalainen vieraskirja: kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 41–68.

Swanson, Kate (2007) 'Bad Mothers' and 'Delinquent Children': Unravelling anti-begging rhetoric in the Ecuadorian Andes. *Gender, Place & Culture: A journal of Feminist Geography*, 14 (6), 703–720.

Tamminen, Mika (2012) Hus, kerjäläinen! – Kerjäämisen kieltämisen oikeudelliset edellytykset Suomessa. Tampereen yliopisto. Johtamiskorkeakoulu. Julkisoikeuden pro gradu -tutkielma.

Tanner, Arno (2000) Keski- ja Itä-Euroopan romanit. Helsinki: Ulkomaalaisvirasto.

Van Dijk, Teun A. (1997) Political Discourse and Racism: Describing Others in Western Parliaments. Teoksessa Riggins, Stephen Harold (toim.) *The Language and Politics of Exclusion. Others in Discourse*. Thousand Oaks: Sage, 31–64.

Vanamo, Marja (2003) Romaniväestön kokemuksia viranomaistoiminnasta erityisesti oikeus- ja poliisihallinnossa. Teoksessa Laitinen, Ahti (toim.) *Kirjoituksia syrjäytymisestä, syrjinnästä ja petoksista*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Rikos- ja prosessioikeuden sarja A, 29–84.

Wallin, Outi (2012) Hyvinvointityöhön sitoutuminen: Diskurssianalyysi työhön sitoutumisesta perheen, työhyvinvoinnin, ammatillisuuden ja asiakaslähtöisyyden näkökulmista. *Acta Universitatis Tamperensis* 1735. Tampere.

Wahlbeck, Östen (2008) Eettiset kysymykset vähemmistöjen tutkimuksessa. *Sosiologia*, 45 (2), 154–155.

Warius, Johanna (2011) "And now to the rest of the trash..." Representations of begging Roma and an ideal society in two Nordic newspapers. Helsingin yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos. Sosiologian pro gradu -tutkielma.